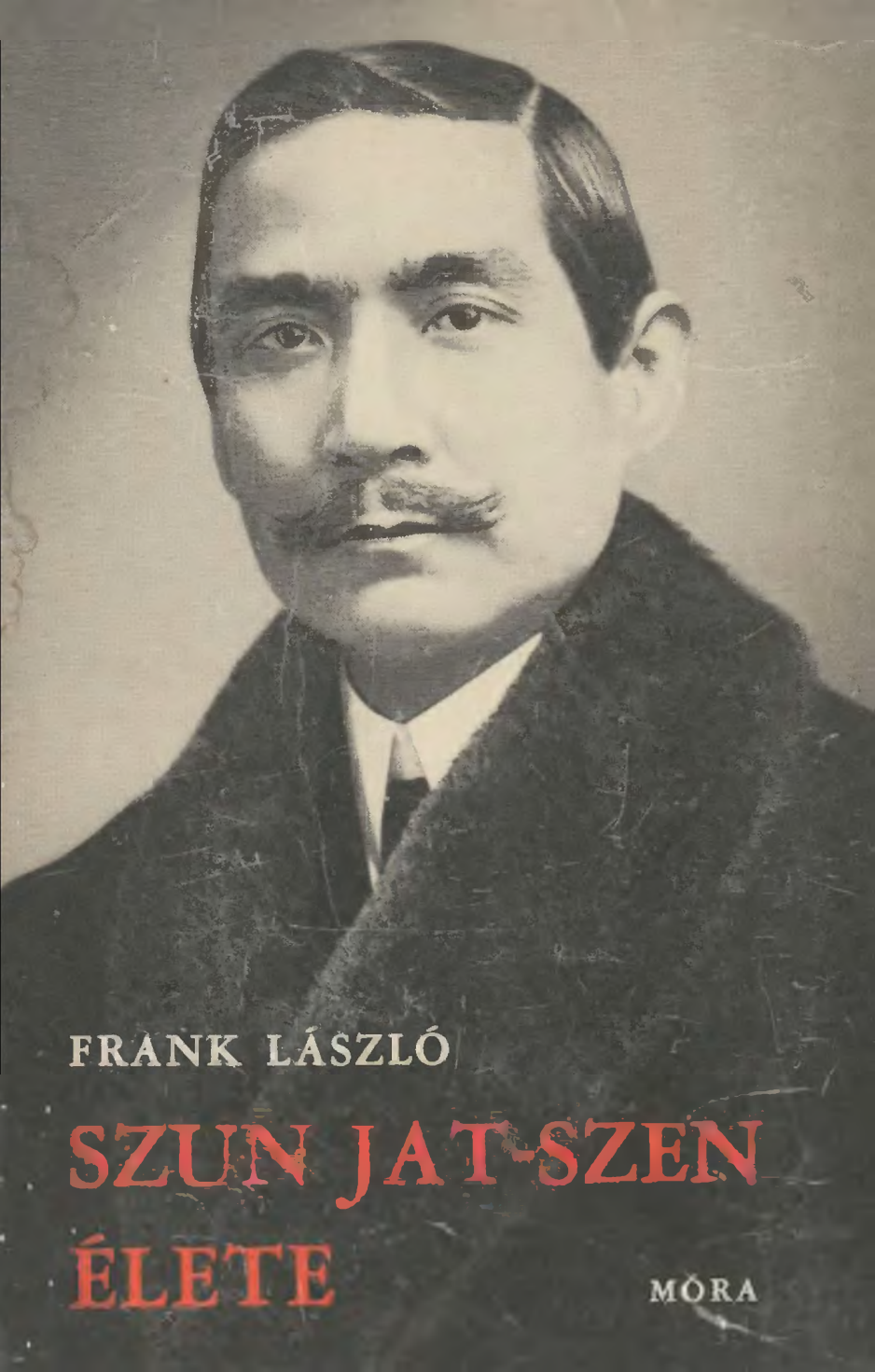

FRANK LÁSZLÓ

SZUN JAT-SZEN ÉLETE

MÓRA

FRANK LÁSZLÓ

SZUN JAT-SZEN ÉLETE

FRANK LÁSZLÓ

SZUN JAT-SZEN ÉLETE

MÓRA KÖNYVKIADÓ · BUDAPEST 1966

NAGY EMBEREK ÉLETE

SZERKESZTI F. KEMÉNY MÁRTA

© FRANK LÁSZLÓ, 1966

A Szun család ezen a napon még a reggeli szürkület előtt, három óra tájban kelt fel. Először a háziasszony hagyta el a kendővel betakart fapriccset, amelyen a férjével együtt aludt, majd a sógornői, Szun elhalt két bátyjának özvegyei is feltápászkodtak a kunyhó mélyén elhelyezett másik fapriccsről. Szunné tüzet gyújtott, hogy teát főzzön, a két özvegyasszony pedig felsöpörte a döngölt vörösagyag-padlót. A családfő, Szun Tao-csuan és tizenöt éves fia, Te-csang valamivel később ébredt fel. A fiú egy nagy bambuszdézsában vizet hozott a kútról, a kunyhó ajtaja elé helyezte, s megkezdődött a mosakodás. Valamennyien gondosan tisztálkodtak, mert nagy nap virradt fel rájuk: névadó napja volt a legfiatalabb Szun csemetének, a hagyományos szokások szerint harminc nappal a megszületése után.

A névadó ünnepségre Szunné szorgalmasan gyűjtötte a tyúktojást, nyolcvan darabot főzött ki. Ezeket vörösre festette, s a fia, Te-csang, sorba járta a rokonokat, ismerősöket, no meg a falusi „előkelőségeket". Itt öt, amott hét vagy tíz piros tojást adott át a háziasszonynak, pontosan az édesanyja utasításai szerint. Mert nagy megbotránkozást keltett volna, ha az apja öccse, Szun Liu-fang kapott volna ötöt, az unokafivére pedig hetet vagy tízet. A falu bírájának pedig mindenképp járt tíz.

A bambusznádból és vályogból összetákolt házikóban

egyre nagyobb lett a sürgés-forgás, mert az ünnepség alkalmából nagy vendégjárásra volt kilátás. A ház istenének kék és vörös színekben pompázó agyagszobra a kunyhó hátsó részén levő tűzhely fölötti polcról mosolyogva nézett le védenceire, különösen a kisbabára, a nap hősére. Az egyik sarokban rizst tároltak egy zsákban, mellette egy lócán hatalmas rózsaszín sertéscomb hevert. Te-csangnak összefutott a nyál a szájában a jó falatok láttára, hiszen hétszám csak édes krumplira tellett a családnak, különösen az idén, hogy rossz volt a rizstermés. De a névadó napon ki kellett tennie magáért a Szun családnak, s Te-csang, a szemfüles kamasz azt is tudta, hogy az apja jelentékeny kölcsönt vett fel a költségek fedezésére Szen Hiau-futól, a falusi uzsorástól.

Szunné most megfürdette, majd felöltöztette a csecsemőt. Vadonatúj vörös kelmébe göngyölte, mert a vörös az öröm színe. Férje és két sógornője elbűvölve nézte a műveletet. Most vették csak igazán észre, milyen formás a rúgkapálózó gyerek, s milyen előkelően hat a gyönyörű, új pólyában.

– Nézd csak, nézd, olyan előkelő legény, hogy akár Csungnak, a kereskedőnek a fia lehetne! – kiáltott fel elragadtatva Liau, a fiatalabb özvegy.

Szun Tao-csuan szemrehányó pillantást vetett a sógornőjére.

– Az is valami? De milyen harsány a hangja. Akár egy Tao-papé a körmenetben.

Kilenc óra tájban gyülekezni kezdtek a vendégek. Egyik húst, a másik halat hozott, ismét mások gyümölcscsel, édességgel, rizsborral kedveskedtek a háziaknak. A legszegényebbje egy zacskó zabpelyhet nyújtott át Szunnénak, aki mély hajlongások közepette vette át az ajándékokat. Mindenki megcsodálta a csecsemőt, kife-

jezte jókívánságait, s az istenek áldását kérte a házra, lakóira és különösen az újszülöttre. Aztán megindult a terefere az időjárásról, a rossz termésről, a drágaságról.

– Manapság már a hal is kevesebb a Gyöngy-folyóban – sóhajtott egy öreg paraszt.

– Emlékszel – fordult hozzá Szun Liu-fang, a házigazda öccse –, amikor ránk törtek a kalózok? Pontosan most tíz éve. Aznap nagyszerű fogásunk volt, sok száz hal ficánkolt a hálónkban. Éppen húztuk kifelé, amikor, honnan, honnan nem, a nyakunkra jöttek, mint a villám. Nemcsak a halat vették el, de be is törtek a faluba, és raboltak, gyilkoltak.

– De nem sokáig – szólt közbe Tang, egy középkorú, tagbaszakadt parasztember. – Alkonyatkor megjöttünk mi, a tajpingcsászár lovasai. A hegyszorosból törtünk elő, fújtuk a trombitát sok százan. Nem telt bele egy negyed óra, körülfogtuk a falut, le a folyampartig. Aztán üsd-vágd! A kalózok elhajították a rablott holmit, s menekültek. De nem volt ám hová, mert a partot megszálltuk már. Akit le nem vágtunk, fogságba került. Ezeket meg fejvesztésre ítélte Hung Hsziu-csuan, a császár. Két nappal később érkezett Kantonból.

– Úgy bizony – bólintott Szun Tao-csuan –, a császár. A Jézus Krisztus testvére. Akkor tértem át én is az ő hitére.

– Eredj már . . ., a Jézus testvére . . ., ez csak afféle mendemonda – vonogatta a vállát Ming Jao-szen, a molnár.

– Mendemonda? Nankingban törvénybe iktatták. Úgy bizony. Azon a napon, amikor császárrá koronázták Hung Hsziu-csuant.

– De azóta kihirdette a régi császár, hogy ez hazugság. És a papok is ezt mondják.

– A papok önzők, maguk felé hajlik a kezük – felelte Szun indulatosan. – A tajpingidőkben ugyanis felkopott az álluk. A bátyám is – hiszen tudjátok – a tajpingcsászár seregében harcolt. Akkor esett el, amikor Hung Hsziu-csuan Sanghajt vette ostrom alá. Magam is elmentem volna, ha akkor éppen meg nem házasodom. Nem engedett el az ipam. De Hung Hsziu-csuant ne bántsd. Az a mi emberünk volt. Felosztotta a földet a parasztok között.

– A Mandzsuk meg visszavették, s Hung híveit lefejeztették – vetette ellen makacsul a molnár. – Te se jártasd a szád, mert ráfizetsz.

– Békesség, emberek – csitította a két felgerjedt embert a házigazda öccse. – Szun Tao-csuan nem tagadja meg az ősi isteneket. Lám, most is tisztességgel megfizette a névadó szertartást a Tao-kolostornak, elmegy a fiával a három istenség templomába, és áldoz Bak Tainak, falunk nagy védőistenének.

– Hát én sem haragszom rá – felelte a molnár békülékenyen. – De a forradalom óta csak hat év telt el, s még ma is történnek letartóztatások. Nem szeretném, ha barátom és testvérem, Szun Tao-csuan bajba keveredne.

– Ne félts engem, pajtás – mosolygott Szun, s a feleségéhez fordult, aki alázatosan, kétrét görnyedve kínálta a vendégeknek a finom, szárított virágokkal meghintett, illatos zöld teát.

Még egy ideig elbeszélgettek, de a politikáról nem esett több szó.

Valaki felállt – nem a házigazda, mert az ellenkezett volna az illemmel – s javasolta:

– Most pedig menjünk a templomba. Várnak a papok.

1866. december 13-án, egy hónappal a születése után, Szun Tao-csuan második fia Bak Tai isten oltára előtt felvette a Ven nevet. Ugyanekkor az édesanyja kívánságára a Tai-csong (isten szolgája) melléknevet is beírták a papok könyvébe. Szunné ugyanis a gyermek születése előtt álmot látott. Azt adták tudtául a szellemek, hogy a fia valamikor az ősi istenek ellen fordul. Ezt kívánta megakadályozni a Tai-csong melléknév felvételével...

VEN OLVASNI TANUL

A csojhangi parasztfiú első évei nem voltak egész örömtelenek. Enni ugyan nem kapott sokat, mert azok a családtagok, akik nem jártak el mezei munkára, csak kilenc óra tájban reggeliztek, s a második és utolsó étkezés délután fél ötre esett, mikor az apja, bátyja és a két nagynénje hazaérkezett a dologból. De napközben mezítláb elkószált a közeli folyópartra, s ott játszott a többi pöttöm gyerekkel, rendszerint rabló-pandúrt, hiszen a kalózoknak még mindig veszett híre volt a folyamparti helységekben, s a parasztok rendszeres adót fizettek nekik, hogy bántatlanul maradjanak. A kis Ven már hatéves korában vezére volt a gyerekbandának, s egy-egy, a szomszédtól elcsent ladikon a közeli szigetekig elportyázott társaival. Részt vett a menyegzői felvonulásokon is, ahol az elfátyolozott menyasszonyt kísérték zenével, színes zászlókkal, tarka lampionokkal a jövendőbelije házához. Ha a menyasszony más faluból származott, a vőlegénye a házasság napjáig még csak nem is látta. De a temetések is csodálatos izgalmat nyújtottak a gyerekhadnak. A gyászoló gyülekezet élén az elhunyt legközelebbi hozzátartozói haladtak fehér ru-

hában, fehérre meszelt arccal, amelyre vörös festékkel mázoltak véres könnyeket.

A kis Szun a teaházak ablakán is be-benézett, s hallgatta, hogyan alkusznak a városból jött kereskedők a parasztokkal. Tízéves korában már azt is megállapította, hogy egy ilyen kupec alku közben becsapta az apját, s ezt otthon szóvá is tette. Szun Tao-csuan nagyot nézett, de aztán méregbe jött s rárivallt:

– Jegyezd meg, hogy egy gyereknek azért van füle, hogy halljon, de nem azért van szája, hogy jártassa!

Ekkortájban már évek óta ő volt a Szuan ház egyedüli fiúgyermeke. Bátyja, Te-csang, becenevén Ah-mi, tizenhét éves korában elhagyta a családot. Az 1868-as év ugyanis válságos volt a Szun család részére. Rossz volt a rizstermés, s ehhez járult, hogy még egy szájat kellett etetni, mert Szunnénak közben kislánya született. A napról napra fokozódó nyomor láttán Te-csang összecsomagolta a motyóját, legyalogolt Macauba, ott megismerkedett egy hajóskapitánnyal, s az elvitte magával Honoluluba. Akkoriban a Hawaii szigeteken nagy volt a munkaerőhiány, s a Kína és a szigetek közt közlekedő hajók személyzete tekintélyes jutalékot kapott a honolului farmerektől mezőgazdasági munkások közvetítéséért. Így került Te-csang is egy hatalmas rizsplantázsra az óceán másik oldalán, s mert fáradhatatlan, józan és hihetetlenül kis igényű fiú volt, rövidesen pénzt is megtakarított, haza is tudott küldeni kisebb-nagyobb összegeket az apjának. Hat év múlva már ő is egy kicsinyke farmot vásárolt, s 1877-ben elég jómódú emberként látogatott haza szülőfalujába.

A Szun család elsőszülöttjének megérkezése nagy eseménye volt Csojhangnak. Órák múlva arról beszéltek már faluszerte, hogy Te-csang milliomos, a Szun család

rövidesen hajóra száll, s valahol a „fehér ördögök" tengerentúli hazájában márványpalotába költözik. Mindebből csak annyi volt igaz, hogy Te-csang alkonyatkor, ha hozzátartozói hazaérkeztek a mezei munkából, nehéz szívvel hallgatta a földes kunyhóban atyja szomorú beszámolóit a pislákoló olajmécs mellett az elmúlt évek gazdasági csapásairól, a család nyomoráról. Aztán egy este kivett a kebléből egy finom, amerikai tallérokkal teli zacskót, s azt az apja elé helyezte az asztalra.

– Mindez a múlté, édesapám – szólt szerényen, tiszteletteljesen, úgy, ahogy egy kínaihoz illik, ha a családfővel beszél. – Ebből a pénzből építse át a házunkat, szerezzen be rendes bútorokat, rendezzen be szép házi kápolnát, s szenteltesse fel a papokkal. Én rövidesen vegyeskereskedést is nyitok Honoluluban, s ha a Menny megsegít, több pénzt küldhetek haza, mint eddig. Azt is mondhatnám, hogy telepedjen át hozzám az egész család a távoli szigetországba. De tudom, hogy mennyire ragaszkodik a szülőföldjéhez, így hát boldoguljanak itthon.

– Bizony, édes fiam – bólintott Szun Tao-csuan –, én már csak itt akarok élni és meghalni az őseim földjén. Majd hazajösz te is, ha eleged volt az óceán ördögeiből.

– És Ven? – kérdezősködött az idősebb fiú. – Látom, hogy iskolába jár, jól is tanul. De mi lesz belőle ebben a koldus országban?

– Ven okos gyerek, az iskolamester dicséri az eszét és a szorgalmát. Gyorsan megtanulta a betűvetést, már a klasszikusokat olvassa, s ezer karaktert sajátított el. Idővel elküldjük Kantonba, ott levizsgázik, s még mandarin is lehet belőle.

– Nézze, apám – rázta a fejét tagadólag Te-csang –, egy parasztgyerek nem lesz egykönnyen mandarin. Ezek

csak álmok. Volna nekem egy javaslatom. Ha megnyitom a boltomat, szükségem lesz egy helyettesre, mert rizst és cukornádat is termelek, s egyszerre nem lehetek mindenütt. Vent magammal vinném, beíratnám az ottani iskolába, megtanulná a fehér ördögök nyelvét, aztán társul venném az üzletbe. Mit szól hozzá?

Szun Tao-csuan percekig hallgatott. Aztán a fejét ingatta:

– Nem helyeslem. A kínai embernek a Mennyei Birodalomban van a helye. Ha jól áll a talpán, itt is boldogul. Azonkívül – s itt elszorult az öreg hangja – elég bánatom van már amiatt is, hogy az elsőszülött fiam olyan messze él a családjától. Ki tudja, milyen veszedelmet tartogatnak számodra az istenek? Most elveszítsem a második fiamat is? És ha egyiktek se tér vissza? Ki lesz az örökösöm? Nem, fiam, Ven itt marad.

A kínai hagyomány megtiltja a fiaknak, hogy vitatkozzanak atyjukkal. Te-csang sem erősködött tovább. Néhány hét múlva visszautazott Honoluluba, anélkül, hogy csak egyszer is megismételte volna ajánlatát. Összes többi javaslata azonban hiánytalanul megvalósult. Nem telt bele egy év, s a Szun család otthona úgy megszépült, hogy a faluban csodájára jártak. A vályogkunyhó helyén kőház épült három szobával, tágas konyhával, szép, nehéz, faragott kínai bútorokkal. A család ellátása is jelentékenyen feljavult. Most már naponta háromszor ettek, méghozzá rizst, nem édes burgonyát, kétszer hetenként disznóhús is került az asztalra. De a jómóddal megjött a nagyobb tisztesség is. Szun Tao-csuant beválasztották az öregek tanácsába, s így beleszólása volt a közügyekbe.

Két évvel később a Szun család elsőszülöttje levélben megismételte öccsére vonatkozó ajánlatát. Rámutatott,

hogy a gyereknek nagy jövőre volna kilátása, mert az ő üzlete állandóan fejlődik, s előbb-utóbb nélkülözhetetlen lesz számára egy megbízható üzlettárs. „De miért osztozkodjam egy idegennel?" – írta Te-csang.

Szun Tao-csuan ezúttal nem mondott rögtön nemet. Igaz, hogy két hónapig habozott még, de aztán megíratta – mert maga írni nem tudott –, hogy beleegyezik, Ven utazhat. A hajójegyet Te-csang a levél érkezése után azonnal elküldte Csojhangba, s 1879 augusztusában Szun Ven Macauba utazott, majd a kétezer tonnás brit *SS. Grammock* gőzös fedélzetére lépett. Egész málhája egy hálózsákból és egy faládából állott. A ládában némi fehérneműt, az ünneplő ruháját, valamint Konfucius és Mencius egy-egy kötetét vitte, azonkívül azt a néhány szerény ajándéktárgyat, amit a Szun család küldött az óceánon túlra szakadt tagjának.

A PÜSPÖKI KOLLÉGIUM TANULÓJA

A honolului kikötőben a tizenhárom éves Szun Vent tárt karokkal fogadta a bátyja, Te-csang, becenevén Ah-mi. Már néhány nap múlva elvitte az angol egyház által alapított püspöki kollégiumi iskolába, s bemutatta a püspök-igazgatónak.

– Ez az én Ven nevű öcsém. Makrancos, de tanulni vágyó gyerek; ha szigorúan fogja eminenciád, lehet belőle valami.

A püspök szelíd leereszkedéssel simogatta meg a gyermek arcát.

– Megpróbálom. Egyelőre másik három kínai gyermekkel lakik egy szobában, az egynemzetiségűek ugyanis jobban összeférnek. De van egy feltételem. Nálunk

nemcsak a tanítási nyelv angol, hanem az érintkezés nyelve is. A másik három nebuló már folyékonyan beszél angolul, s szigorú előírás, hogy tanulóink anyanyelvüket nem használhatják a kollégiumban. Ez vonatkozik Venre is. Remélem, rövidesen megtanul annyit, hogy a legszükségesebbeket angol nyelven közölheti társaival.

Vennek elszorult a szíve, amikor a bátyja ott hagyta az idegen környezetben, de Ah-mi vigasztalta:

– Egyszer egy héten eljösz hozzám, s együtt töltjük a napot. Ki is viszlek a farmomra, Ewa falucskába. Ott ismét rizsföldeket látsz, s úgy érezheted magad, mintha otthon volnál Csojhangban.

A szobatársakkal Ven hamarosan összebarátkozott, s néhány hét múlva már gagyogott is valamit angolul. Aztán gyorsan haladt az angol nyelvben, amit nem utolsósorban a kollégium kínai származású tanárának, Solomon Mehula mesternek köszönhetett. Ez a derék ember megszerette a halk szavú, de élénk észjárású fiúcskát. A kollégium diákjainak túlnyomó része a szigetország angolszász családjaiból került ki, s ezek ugyanúgy lenézték kínai társaikat, mint a bennszülött származásúakat. Vent elkeserítette osztálytársainak fennhéjázó magatartása, s többször panaszkodott emiatt mesterének. Mehula tanár úr azonban egy keleti bölcs enyhe mosolyával nyugtatta meg:

– Te, fiam, csak tanulj szorgalmasan, s ne törődj velük. Ha többet tudsz majd náluk, kénytelenek lesznek elismerni, hogy egy kínai is képes arra, amire ők.

És Ven szorgalmasan tanult. Egyre könnyebben olvasta az angol szövegeket, mind gátlástalanabbul számolt az idegen nyelven, s meglepte tanárait gyors tájékozódásával a földrajzban s a történelemben. Két év

sem telt el, s már kitűnő kiejtéssel beszélt, jobban ismerte az angol történelmet, mint a brit diákok, s kívülről tudta az angol alkotmány alapokmányának, a Magna Chartának pontjait. De az amerikai angol gyarmatok szabadságharcát is részleteiben ismerte, lelkesedett Washingtonért és Jeffersonért, majd megismerkedett az alig másfél évtizeddel azelőtt befejezett amerikai polgárháború történetével, Abraham Lincoln szerepével. A néger rabszolgák felszabadítása különösen érdekelte, mert tapasztalatból ismerte azt a lealázó érzést, amelyet egy színes emberből kivált a faji megkülönböztetés.

Majd elkövetkezett a nagy nap, 1882. július 27-e. Ezen a napon hirdették ki a püspöki kollégiumban a hároméves tanfolyam záróvizsgáinak eredményeit. A tizenhat éves Szun Ven az angol nyelvben és irodalomban elért sikeres tanulmányi előhaladásáért a kollégium második díját nyerte el. Az ünnepélyen megjelent Kalakaua király, a hawaii állam feje is anyjával, az özvegy királynéval és Liliukalani hercegnővel. A király személyesen üdvözölte a kollégium jeles diákjait, s Vennek is átnyújtott egy díszes bőrbe kötött könyvet, Kína történetét angol nyelven.

A kollégium dísztermének hátsó soraiban ott ült Tecsang is, a szeretett Ah-mi, tanúja volt kis öccse sikerének, s büszkén, karon fogva vezette haza. Szerény, de hazai ízekben gazdag lakoma várta otthon a fivéreket. Aztán Ah-mi házi isteneinek szobraihoz vezette az öcscsét.

– Most pedig adj hálát az isteneknek, gyermek, hogy idáig is megsegítettek, és kérd további segedelmüket.

Ven zavarba jött.

A bátyja megkérdezte:

– Nos, mi a baj?

– Drága bátyám, engem nem ezek a fából faragott vagy bronzba öntött istenek segítettek.

– Már hogy nem ők? Hát kik?

– A magam igyekezete.

– És honnan származik az igyekezet? Nem az ősi istenek oltották beléd a szorgalmat, nem nekik köszönheted értelmedet?

– Nem, édes bátyám – felelte most már határozottan a fiatalember. – Tisztelem, becsülöm a hagyományokat, de azt is tudom, hogy több kárt okoznak, mint amennyi hasznukat vesszük. Megtanultam, hogy Kína elmaradottsága, szörnyű nyomora elsősorban a vallási előítéletek következménye.

– És a fehér ördögök vallása?

– Azok keresztények. A keresztény vallás nem gátolta, hogy kifejlődjön náluk egy, a mienknél jobb államforma. Szerintem minden haladó kínai jól teszi, ha áttér a keresztény vallásra, mert az jelenti a kapcsolatot a Nyugathoz. Arra pedig szükségünk van. Hazánk, a Mennyei Birodalom, sajnos, halálos tespedésbe került. Meg kell gyógyítani.

– Szerencsétlen! Tán te is elhagytad atyáid hitét?

– Hivatalosan még nem. De meg akarlak kérni mint idősebb bátyámat, atyám helyettesét, add ehhez a lépésemhez beleegyezésedet.

– Soha! – kiáltotta Te-csang magánkívül. – A kollégiumba pedig többé nem teszed be a lábad! Még ma írok apánknak, hívjon haza.

– Atyánk is keresztény lett a tajpingidőkben.

– Az más kereszténység volt! Atyánk sohasem tagadta meg ősi isteneit.

Az éles szóváltás után a két testvér között megmaradt a feszültség mindaddig, amíg megérkezett Kínából Szun

Tao-csuan válasza Ah-mi levelére. A családfő teljességgel osztotta elsőszülött fiának véleményét. Ven rossz útra tévedt, az óceán ördögei megrontották, legfőbb ideje, hogy hazatérjen. Majd ő ráncba szedi – diktálta csojhangi íródeákjának. – „Ezt az ostobaságot kiverem belőle. Nem tűröm, hogy cserbenhagyja ősei vallását, szokásait, s az idegen ördögök hálójába kerüljön. Ven tizenhetedik életévébe lépett, s itt az ideje, hogy megnősüljön. Mihelyt itthon lesz, kiválasztok számára egy hozzá és családunkhoz méltó élettársat. Egy jó kínai házból származó asszony oldalán hamarosan kigyógyul abból a betegségből, amit a fehér ördögök beléoltottak. Küldd azonnal haza!"

Így történt, hogy Ven kilépett a püspöki kollégiumból, s egy teherhajón visszautazott Macauba, onnan Csojhangba. De magával vitte vágyódását a nyugati kultúra után, azonkívül a Kalakaua királytól kapott könyvet, Kína történetét és egy angol nyelvű bibliát. Ez utóbbiról persze egy szót sem szólt a fivérének, eldugta a holmija közé. S ha bizonyos fenntartásokkal is, szorgalmasan tanulmányozta a „fehér ördögök" szent könyvét a hajón, majd később kedvenc tartózkodási helyén, a csojhangi bambuszligetben. Mert a családi házban nem merte elővenni. Egy kínai ifjú sokkal jobban tiszteli atyját, semhogy nyíltan szembeszegüljön vele.

AZ ÖTEZER ÉVES KÍNA

A keresztények szent könyvét Vennek otthon el kellett rejtenie. De szabadon olvashatta a hawaii királytól kapott könyvet, Kína történetét, s legalább akkora izgalommal. A kollégiumban ezt nem tanították, s a fivére,

Ah-mi, aki ugyan írástudó ember volt, de könyveket sohasem forgatott, csak távoli évszázadok és évezredek legendáiról, tündérmesékkel átszőtt lovagi kalandokról beszélt neki. Most buzgón tanulmányozta ősei hiteles, bár néhol ugyancsak legendákkal tarkított történetét.

Megtudta, hogy Kína valaha, 5000 év előtt csak néhány törzs szűk vadászterülete volt a Huangho, a Sárga-folyó mindkét partján, ott, ahol manapság Honan és Dél-Sanhszi tartományok terülnek el. Ezeket a vadászatból és halászatból élő törzseket egyesítette 2200 évvel a keresztény időszámítás előtt Jü fejedelem és fia, Csi, s állítólag ez utóbbi tanította meg népét, a hanokat a földművelésre. Az ország az ő uralkodása alatt még nemzetségfők és törzsfők szövetsége volt. Ő alapította meg a Hszia-dinasztiát, amely majd 500 éven át uralkodott a Sárga-folyó völgyében, majd attól délnyugatra, egy másik nagy folyam, a Jangce völgyében is. Azután a Sang-, majd a türk-mandzsu eredetű Csou-dinasztia került uralomra (i. e. XII–III. század), s kiterjesztette hatalmát a mai Közép- és Észak-Kína területeire.

Az i. e. II. évezredben Kína rabszolgatársadalom, de sok maradványa áll még fenn az ősközösségi rendnek. A faluközösségek az i. e. I. évezred közepétől arra kényszerülnek, hogy termésük egy részét az államnak fizessék. A föld legfőbb jogi tulajdonosa az uralkodó lett, és kialakult egy sajátos keleti despotizmus. A Csou-dinasztia idején keletkezett a rabszolgatartó társadalom helyébe lépő sajátos formájú, feudális társadalom.

Az i. e. VII–III. században, az ún. Keleti Csou-korban jelentkezett a kínai irodalom (Csü Juan) és a filozófia. A nagy kínai bölcsek: Lao-ce, Mo-ce, Hszün-ce és Kung Fu-ce (akit az európaiak Konfucius néven ismernek). Konfucius és Lao-ce tanait az uralkodók később tör-

vénnyé emelték, úgyhogy több mint két évezreden keresztül hozzájuk igazodott a kínai nép vallási és politikai élete. (Ez arra vezethető vissza, hogy Konfucius a társadalmi rend, az uralkodó és a családfő feltétlen tiszteletét, Lao-ce pedig a világ változhatatlanságát hirdette.)

Kialakult egy értelmiségi réteg, ebből a csoportból származtak később a sajátos tudós hivatalnokok, a mandarinok.

A Csou-dinasztia idején a hűbérurak annyira önálló hatalomra törtek, hogy külön államokra szakadt Kína. Egymással háborúskodtak, míg végül Csin Si Huang-ti hűbérúr teljesen kiszorította a régi dinasztiát a hatalomból, egyesített hat államot, majd 36 tartományt vont egyeduralma alá.

Az északi, civilizálatlan tatár törzsek folytonos betörései ellen Csin Si Huang-ti úgy védekezett, hogy megépíttette az úgynevezett kínai falat, egy kb. 5000 li, azaz 2450 kilométer hosszú erődláncolatot. A kínai fal előtt visszaverődő néptömegek azután nyugat felé vették útjukat, így a népvándorlást is befolyásolta az i. e. III. század után. Ekkortájt a kínai birodalom már kiterjesztette határait Hátsó-Indiára és Nyugat-Ázsiára. Megindult a kereskedelem Indiával, Közel-Kelettel és a római birodalommal.

A nagybirtokos főnemesség, a középnemesség és a gazdag parasztság zsarnoksága és kapzsisága egyre nagyobb terheket rótt a szegényparasztokra. A Csinek uralma alatt törtek ki az első parasztlázadások Kínában.

Az i. e. II. századtól a Han-dinasztia uralkodott; ebben az időben terjedt el Kínában az indiai eredetű buddhista vallás, és az ősi perzsa és a görög kultúra is érezteti hatását. A Han-császárok korában hajtottak végre

olyan nagy jelentőségű csatornaépítéseket és folyamszabályozásokat, amelyeknek nyomait ma is sűrűn megtaláljuk.

A birodalomba áramlott az arany, és a közel-keleti udvarok fényűző élete követésre talált a kínai uralkodó körökben is. A dinasztia s az állam élén álló nagybirtokos családok tagjai egyre inkább elmerültek az élvezetekben, s mind kevesebbet törődtek a közügyekkel. A császárok az erős központi hatalmat zsarnoki módra, a nép kizsákmányolására és sanyargatására használták fel. Kegyenceik erőszakos földfoglalással gyarapították birtokaikat. A parasztok megelégelték az urak önkényeskedéseit. A „vörös szemöldökűek", majd a „sárga turbánosok" által vezetett parasztlázadások megdöntötték a Hanok uralmát. Állandó hadjáratokkal küzdve, a Hanok után Kína részekre bomlott, mint ezer évvel azelőtt.

A birodalom újjászervezője Tai-cung császár volt, aki a VII. században agrárreformot hajtott végre, s erős kézzel rendezte a közigazgatást. A Tang-dinasztia uralomra kerülésével Kína történelmének fényes korszakába érkezett. A nép jóléte s vele együtt az általános műveltség jelentékenyen emelkedett, Kína az akkori világ legnagyobb birodalmává lett.

A kínaiak már sok évszázaddal előbb feltalálták a papírgyártást, a földrengésjelzőt és az iránytűt, a Tangok alatt a puskaport, és elterjedt a könyvnyomtatás ismerete. Nagy költők, művészek, történetírók egész sora gyarapította a nép dicsőségét. De a Tang-korszak fénykora után újabb hanyatlás következett. A nagybirtokosok ismét a föld népe rovására terjeszkedtek, s ez újabb parasztfelkeléseket váltott ki. A kormányzók belső viszálykodása is a birodalom széteséséhez vezetett. Az or-

ság belső békéjét ezúttal a Szung-dinasztia állította helyre 961-ben. Egy újabb agrárreform megteremtette és biztosította a fejlődést.

A XII. század újabb válságokat hozott. Az észak-ázsiai nomád törzsek betörései egyre inkább létében fenyegették a birodalmat. A kin-tatárok és tunguzok a mai Mandzsúria területéről behatoltak a kínai térségbe, majd a XIII. század végén a mongolok Kubláj kán vezérletével véget vetettek a Szungok uralmának, s a mongol nagykán megalapította a Jüan-dinasztiát, amely több mint 250 évig ült Kína trónján. Erre az időre esett Marco Polónak, Velence egyik nagy kereskedőcsaládja sarjának távol-keleti utazása. Az ő leírásából értesült a nyugati világ Kína akkori életéről. E hiteles leírás alapján nem kétséges, hogy a XIII. század végén Kína a világ egyik legrendezettebb, leghaladottabb, legműveltebb állama volt.

1368-ban a Mingek nemzeti dinasztiája elűzte a mongolokat. Mint már annyiszor, rövid gazdasági és kulturális fellendülés után ez a korszak is mindjobban magán viselte a hanyatlás jegyeit. A társadalmi kérdések megoldatlansága, az udvar és a nemesség pazarlása, a közigazgatás csődje újabb parasztháborúkhoz vezetett, s a zavarokat az északkelet-ázsiai mandzsuk arra használták fel, hogy rajtaütésszerűen kezükbe kerítsék Pekinget, majd kiterjesszék hatalmukat az egész birodalomra. A mandzsu Csing-dinasztiából kikerült erőskezű, barbár császárok eleinte jelentős katonai sikereket értek el. Elfoglalták Mongóliát, Turkesztánt, Tibetet, az indiai Nepált, hűbéresükké tették Koreát, Vietnamot és Burmát. Kínai műveltségű utódaik fejlesztették a kultúrát, a kereskedelmet és az ipart. De az államvezetés néhány nemzedék sikeres munkája után meglazult. Kínát

nyolc alkirályságra bontották, s a birodalom közigazgatásilag áttekinthetetlenné vált. Az állam egyre inkább a zűrzavar és bomlás képét mutatta. Kíméletlenül elnyomták a más nemzetiségű és behódolt népeket, s a parasztttömegek kizsákmányolása is egyre tűrhetetlenebbé vált. Ezek a jelenségek aztán számos újabb parasztlázadáshoz vezettek. Ehhez járult, hogy a XVIII. század vége felé megkezdődött a közben kialakult európai nagyhatalmak behatolása a távol-keleti térségbe. A cári Oroszország, Anglia, Portugália, Franciaország gazdasági, majd politikai nyomása évtizedről évtizedre erősödött, s a XIX. század közepe táján Kína már tehetetlenül vergődött a gyarmatosítók hálójában. Az európai hadseregek egyre tökéletesedő katonai felszerelése, az európai tőkések szervezettsége és mozgékonysága döntő fölényt biztosított a gyarmatosítóknak a haladástól irtózó, feslett életű és korrupt kínai uralkodó osztállyal szemben. A nyugati hatalmak mind újabb követelésekkel léptek fel. A császári udvar ugyan szívből gyűlölte és lenézte az „idegen ördögöket", de a birodalmat ért megaláztatások csak annyiban érdekelték, hogy a külföldi beavatkozás következtében pénzügyi zavarok keletkeztek, s ezek veszélyeztették fényűző életmódját, a káprázatos ünnepségeket, a császár és a mandzsu hercegek hallatlanul költséges építkezéseit. A feszültség egyre fokozódott, s 1840-ben nyílt háborúhoz vezetett Angliával. A brit birodalom ez időben megnövelte indiai mákültetvényeit, s az ott nyert ópium nagy részét Kínában adta el „méregdrága" áron. Ez ellen a pekingi udvar tiltakozott. Nem azért, mert féltette a kínai lakosság egészségét, hanem mert az ópium megvásárlására fordított összegek anyagilag kimerítették a parasztokat, az adók nem folytak be, az államkincstár üresen állt.

Kanton kormányzója pekingi utasításra lefoglalta az ott tárolt hatalmas ópiumkészleteket, s elégette. Több sem kellett Angliának: azonnal megüzente a háborút. A rosszul felszerelt és még rosszabbul vezetett kínai hadsereget az angolok a kétéves hadjárat során megsemmisítették. Kínának nemcsak jelentékeny pénzbeli kártérítést kellett fizetnie, hanem el kellett tűrnie, hogy a győztesek megszállják s elszakítsák a birodalomtól Hongkongot. Egész sor más nagy kikötővárosban ún. „koncessziókat" létesítettek az angolok, azaz a megszállt városnegyedekben kereskedelmi telepeket rendeztek be, s ezek területenkívüliséget élveztek. Anglia után a többi hatalom is jelentkezett igényeivel, s a koncessziók száma egyre szaporodott. Ezek aztán ugródeszkául szolgáltak a gyarmatosítóknak a további gazdasági és politikai behatolásra.

A nyugati hatalmak katonai győzelmeiket elsősorban annak köszönhették, hogy Kínának nem volt modern hadfelszerelése. De a nyolcvanas években kitört francia–kínai háborúban a kínai hadsereg ennek ellenére több jelentős győzelmet aratott az agresszorokon. A megvesztegetett kínai udvari tisztviselők mégis olyan béke aláírását vitték keresztül a császárnál, amelynek értelmében Kína elvesztette Tonkint és Annamot, legértékesebb hátsó-indiai tartományait.

A nagy adók, a nagyrészt mandzsu származású közigazgatási tisztviselők, a mandarinok önkényes harácsolásai felbőszítették a vérig kizsákmányolt parasztokat, s ezek röviddel a szerencsétlen ópiumháború után fegyvert fogtak elnyomóik ellen. Az ún. tajpinglázadás másfél évtizeden keresztül harctérré változtatta Dél- és Közép-Kínát, s ez már-már a dinasztia bukásához vezetett. Peking azonban az idegen hatalmakhoz fordult segítsé-

gért, s angol és amerikai csapatok vérbe fojtották a parasztfelkelést. Persze nem ingyen. Kína ettől kezdve csak névleg volt önálló ország, valójában ugyanolyan elbánásban részesült, mint a meghódított ázsiai és afrikai országok.

Az a tizenhét éves fiatalember, aki a múlt század nyolcvanas éveinek elején lapozgatta Kína történetét, nem tudott ugyan magának világos képet alkotni hazája hanyatlásának okairól, de a fényes múlt képeit szembeállította a jelen nyomorúságával. Minthogy szegényparaszti családból származott, felderengett előtte, hogy még Kína legdicsőségesebb korszakában is csak a „nagyok", a kiváltságos osztály javára szolgáltak az ország óriási természeti kincsei, az egész ismert világra kiterjedő kereskedelmi kapcsolatai, s hogy elsősorban a mandzsu nemesség, a hivatalnokok, a nagybirtokosok és a nagykereskedők élvezték a kultúra áldásait. A falu akkor is, az ő gyerekkorában is koldusszegény maradt. El kellett gondolkoznia a kínai néptömegek szörnyű elesettségének eredetéről. A honolului püspöki kollégiumban együtt nevelkedett az angolszász középosztályból kikerült tanulókkal, s gyerekfejjel azt hitte, hogy Nyugaton mindenki úgy él, mint ezek a hivatalnok- vagy kereskedőcsaládból származó úrifiúk. Önkéntelenül szembeállította ezeket a jól táplált, jól öltözött diákokat a falujabeli mezítlábas, szurtos, soha jól nem lakott, írni-olvasni nem tudó parasztgyerekekkel. Vajon miért ilyen a világ? Talán a tudatlanság, a babona, a hagyományok túlzott tisztelete, a nyugati műveltségtől való irtózás minden bajnak az oka? Álmatlan éjszakákon át viaskodott ezekkel a kérdésekkel.

A tizenhét éves Szun Ven napjai vegyes érzések között teltek szülőfalujában. Jó volt ugyan együtt lenni a szüleivel és különösen két évvel fiatalabb húgával – aki időközben felserdült –, de bánkódott is, mert megszokta a kollégiumi környezetet, a magasabb szellemi színvonalat, de különösen hiányolta a továbbtanulás lehetőségét. Honoluluban kóstolót kapott a nyugati műveltség gyümölcseiből, és számára az angolszász életforma a társadalmi fegyelmet, a tiszta lakást, a céltudatos munkát jelentette. Mindezt nélkülöznie kellett a Gyöngy-folyó deltájában meghúzódó, hol szörnyen poros, hol szörnyen sáros falucskában, a babonás, szurtos, szolgasorba taszított, a helyi mandarintól és a papoktól rettegő parasztok között. Tanulmányai folytatására még alkalom sem nyílt, mert a falusi iskolát rég kijárta már, könyvekhez pedig nem jutott. A mindennapos mezei munka, a ház körüli teendők elfoglalták ugyan, de nem elégítették ki. Otthoni életében csak akkor állott be némi változás, amikor egy barátra tett szert a vele egykorú Lu Hao-tung személyében. A fiatal Lu szülei egy évtizeddel azelőtt Sanghajba vándoroltak, ahol a családfő üzletet nyitott, jómódra vergődött, s mint sok más, a nyugati civilizációval kapcsolatba került kínai, családjával együtt áttért a keresztény hitre. Egy mandarin azonban tönkretette, és öngyilkosságba kergette. Halála után Luék visszaköltöztek Csojhangba, s az ifjabb Lu éppen olyan szerencsétlennek érezte magát az isten háta mögötti sárfészekben, mint kortársa, Szun Ven. A két fiú együtt töltötte kevés szabad idejét. Lu könyveket is hozott magával a néhány év alatt világvárossá fejlődött kikötővárosból. Közösen olvastak az esti órákban, nagy-

részt Luék házában, mert az öreg Szun nem tűrte, hogy a fia a fehér ördögök boszorkányos írásaival rontsa magát. És még többet beszélgettek, legtöbbször a tajping-időkről, Hung Hsziu-csuanról, a „keresztény császárról", aki meg akarta dönteni az idegen Mandzsu-dinasztiát, s véget akart vetni a mandarinok kapzsi és zsarnoki uralmának.

– Mindez már-már sikerült – oktatta Lu a barátját. – Hung császár már Kína kétharmad részét felszabadította, amikor a pekingi udvar az angolokhoz és az amerikaiakhoz fordult segítségért. Gordon angol és Ward amerikai tábornok korszerűen felfegyverzett csapataival szemben a mi, lándzsákkal és elavult puskákkal kivonult hadseregünk nem tudott helytállni. Amikor Sanghaj falai alatt, majd Nankingnál elvesztettük a döntő csatákat, a császár öngyilkos lett.

– Ebből pedig az következik – válaszolt hosszú gondolkodás után Szun Ven –, hogy mindenekelőtt nevelnünk kell a népet, ki kell vezetnünk az évezredes babonák szövevényéből, aztán beleoltani a lázadás szellemét a hadseregbe, s villámgyors felkeléssel meg kell döntenünk a Mandzsuk trónját, még mielőtt idegen segítségért folyamodhatnának.

Lu átölelte a barátját.

– Ezt helyesen fogalmaztad meg. Úgy legyen!

Mindjárt el is határozták, hogy felvilágosító hadjáratukhoz megteszik az első lépést. Csojhang templomában három istenség állott egymás mellett. A középen Bak Tai, a környék főistene, tőle jobbra a szél istene, balra a virágok istennője. Meg kellett mutatni a parasztoknak, hogy ezek tehetetlen bálványok, nem érdemlik meg az imádatot, de még a tiszteletet sem.

A kínai újév harmadik napján, kora reggel, amikor

a falusiak ünneplő ruhában kezdtek özönleni a templom felé, a két fiatalember felhágott a kapuhoz vezető lépcső felső fokára, s Szun a tömeghez fordulva beszédet mondott:

– Csojhang népe, szeretett atyámfiai, ide figyeljetek! Itt benn, a kapu mögött őrzitek minden bajunk fő okát, itt óvjátok esőtől, széltől otromba bálványaitokat. Ezeket a szobrokat a ti őseitek faragták fából, öntötték bronzból. Ha lekopik róluk a festék, ti újítjátok meg. Mégis tőlük várjátok a szerencsét, a jó termést, a családi áldást. Tőlük reszkettek, ha beteg a gyereketek, ha elhull a tehenetek, ha tájfun vagy árvíz fenyegeti a falut. Pedig ezeknek nincs hatalmuk.

Szun Ven a tárva-nyitva álló kapun át belépett az olajmécsekkel kivilágított templomba, s odaállt Bak Tai szobra elé. Az isten jobb kezében lándzsát tartott, bal keze pedig fenyegetően a magasba emelkedett.

– Látjátok ezt a tehetetlen fadarabot? Ez előtt szoktatok letérdelni. Ide nézzetek!

Ezzel a kezében levő bottal Bak Tai felemelt ujjára sújtott. Az isten ujja a templom padlójára hullott.

Az elszörnyedés moraja zúgott végig a tömegen. Mindenki azt várta, hogy Szun Vent azonnal elnyeli a föld. De az nyugodtan állt, majd kinyújtotta a kezét, amely a szentségtörő botot tartotta.

– Ezzel a bottal vertem le bálványotok ujját. Ha volna hatalma, szörnyű bosszút állna rajtam. De látjátok? Semmi sem történt. Mert nem isten, és nem ő teremtett benneteket, hanem ti teremtettétek őt. Vigyétek haza, tüzelőnek talán megteszi, jól kiszáradt, hisz vagy kétszáz év előtt vágták le apáitok a fáját az erdőn.

E gúnyos végszó után Szun Ven barátjával, Lu Haotunggal együtt elhagyta a templomot. A tömeg némán

engedett nekik utat. Csak percek múlva tört ki a vihar, amikor megérkeztek a templom papjai. Cifra palástjukban, selyemsüveggel a fejükön egy ideig borzadva meredtek megcsonkított istenükre, majd a földre borultak s jajgattak. Jajgatásuk éneklő üvöltésbe csapott át, s velük jajgattak és üvöltöttek a megrettent parasztok is. A tömeghisztéria egyre fokozódott. Többen hazarohantak, abbeli félelmükben, hogy a megbántott, haragos isten megcsonkított keze máris lesújtott házukra, családjukra. Mire Szun Ven hazaért, hozzátartozói már a templomtérről hazaszállingózó szomszédok szájából értesültek a szentségtörésről.

A Szun család számára nagy csapást jelentett Ven meggondolatlan tette. Szun Tao-csuan azonnal összehívatta az öregek tanácsát, s ünnepélyesen lemondott tisztségéről. Nem lehetett a község elöljárója olyasvalaki, akinek egy családtagja szembefordult az ősi hagyományokkal, meggyalázta az isteneket. Szun Tao-csuan keserűen állapította meg, hogy egy életen keresztül kiharcolt tekintélyét fia, ez az éretlen siheder, percek alatt tönkretette. De rosszabbtól is kellett tartani. A szomszéd városkában székelő járási mandarin bizonyára órákon belül értesül a csojhangi eseményekről, s Ven nem kerülheti el a börtönt, talán a fejét is veszik.

Az öregek tanácsa órákig tárgyalta az ügyet. Az öreg Szun lemondását egyelőre nem fogadták el. Azt ajánlották viszont, hogy távolítsa el azonnal a faluból szentségtörő fiát.

Míg a családfő a községházán meghányta-vetette társaival a nap megrendítő eseményeit, Szunék dermedt rémületben ültek otthon. Szunné visszaemlékezett rá, hogy kisebbik fia születése előtt szörnyű álma volt: a szellemek bejelentették azt, ami most történt. Ezért ragasz-

kodott a gyermek születése után, hogy az vegye fel a Tai-csong, isten szolgája melléknevet. Most ugyanez a Tai-csong gyalázta meg az istent, akit szolgálnia kellett volna. Betegség, éhhalál, tűzvész, börtön, nyaktiló várt valamennyiükre, de mindenekelőtt Venre, a család fekete bárányára, a fehér ördögök szövetségesére. Ven maga némán, összeszorított fogakkal ült egy sarokban, várta a történendőket. A ház előtt időnként hangos csoportok vonultak el, bekopogtak az ablakon, szidalmazták a szentségtörőt.

Este kilenc órakor érkezett haza az öreg Szun. Betette maga mögött az ajtót. Egy ideig némán nézte a fiát, aztán megszólalt:

– Itt eljátszottad a játékodat, fiam. Tönkretetted családunk jó hírét, szembeköpted őseidet, halálos veszedelmet hoztál ránk s magadra. Azonnal takarodj!

Ven felemelkedett a lócáról, amelyen ült. Halálsápadt volt.

– Akkor hát megyek. Bocsássanak meg nekem.

S indult az ajtó felé. Az anya szíve azonban nem volt kőből. A férjéhez fordult:

– Elűzöd a fiad? Üres kézzel?

– Ez az öregek tanácsának határozata. Valamennyien isten kezében vagyunk.

– De hova menjen? Éjszaka, télvíz idején.

– Hongkongba – felelte Szun Tao-csuan most már minden indulat nélkül. – Van ott egy barátom, Lu Hszien-fu. Itt a címe, felírattam. – A fiához fordult: – Azt keresd fel. S ha megbecsülöd magad, ember lehet még belőled. Készítsétek el a batyuját, de gyorsan!

Sötét éjjel volt, az eső csepergett. Ven elhagyta a házat, de nem lépett az utcára. A kerteken keresztül lopózott ki a folyampartra. Ott eloldotta a család csónakját,

beemelte a batyuját, s evezni kezdett. Hajnalra elérte Kowloon város határát, az pedig már brit terület volt, Hongkong külvárosa. Megmenekült.

KÜZDELEM A PUSZTA LÉTÉRT

Ezernyolcszáznyolcvanhárom nyarán, egy párás reggelen fiatalember csengetett a Hongkong and Shanghai Banking Corporation palotájának kapuján. A portás nem hitt a fülének, mert reggeli négy órakor sohasem szokták zavarni. De a harmadik csengetésre kikecmergett az ágyból, s kaput nyitott. Egy összeázott, sápadt siheder állt a kapu előtt.

– Hát te mit akarsz?

A fiú, Szun Ven, néhány mondatban előadta, hogy ő Szun Tao-csuang fia Csojhangból, hogy menekülnie kellett, s hogy az édesapja ide utasította. Kebléből elővette Szun Tao-csuan levelét, s átnyújtotta a portásnak. Az sokáig betűzgette az írást, aztán csak ennyit mondott:

– Gyere be.

Lu Hszien-fu egyszerű ember volt, négy gyermek apja, aki nehéz munkával, éjjel-nappali készenléttel kereste meg a kenyerét. A hattagú család egyetlen szobában lakott, ott volt a konyha is. De amikor vendégbarátjának, Szun Tao-csuannak a fia jelentkezett nála, éhesen, a fagytól dideregve, egy pillanatig sem habozott. Azonnal felajánlotta, hogy addig is, amíg a fiú megfelelő foglalkozást talál, nála lakhat, s megosztja vele azt a keveset, amije van. A vendégbarátság Kínában ősi intézmény. Tizenöt évvel Szun Ven Hongkongba menekülése előtt Lu vándorfodrász volt Kuantung tartományban, sokat kellett nélkülöznie, s hetekig lakott Szunék-

nál Csojhangban, akik szállást adtak neki, és élelmezték, míg továbbutazhatott Kantonba, majd Hongkongba. Csak természetesnek találta tehát, hogy most meg ő gondoskodjék a Szun család egy tagjáról. Ven még aznap levelet írt a bátyjának, Ah-minek Honoluluba, őszintén feltárta helyzetét, s támogatását kérte. Rövidesen megérkezett Ah-mi válasza. Szigorúan megfeddte az öccsét csojhangi kalandja miatt, amelyről már értesült, de nem zárkózott el azelől, hogy pénzt küldjön neki tanulmányai folytatása végett Hongkongba. Ven csakugyan beiratkozott az angol egyház ottani középiskolájába, s még tandíjat sem kellett fizetnie, mert ellenszolgáltatásként takarította a tantermeket. A bátyjától kapott szerény összeget részben a házigazdájának adta, részben pedig a szükséges tankönyvekre fordította. Még valami zsebpénze is maradt.

Négy hónapig takarította szorgalmasan az egyházi iskola tantermeit, de tanulmányi eredményei nem voltak kielégítőek, mert a szűk lakásban alig volt alkalma az iskolai feladatok elvégzésére. Ezt megírta a bátyjának azzal, hogy a Queen's College-be kerülhetne bennlakó diákként, ha Ah-mi valamivel megtoldaná a havi támogatást. Postafordultával felelt a bátyja. A segélyt a duplájára emelte fel, és Ven boldogan költözött át az angol kollégium egy második emeleti hálószobájába, miután kifejezte mély háláját apja barátjának, a derék Lu Hszien-funak azért, amit érte tett. Két és fél évig volt második otthona a kollégium, itt alapozta meg jövőjét.

Ugyanez év decemberében halt meg az atyja. A hír vétele után habozott, vajon hazautazzon-e a temetésre, de aztán mégis hazautazott, bár ez akkor – háromnegyed évvel a templomgyalázás után – nem volt még veszélytelen. Ám a kínaiak mindennél jobban tisztelik a

családi gyászt, s így a hazatérő „tékozló fiú" elnézést talált szülőfalujában, annál is inkább, mert részt vett az összes hagyományos szertartásokban, zsákba öltözött, koplalt, s viaszgyertyákat meg emlékpénzt égetett a halott tiszteletére. Az emlékpénz arra szolgál, hogy a jobblétre szenderült lélek ezzel egyengesse első lépéseit a mennyországban.

Azt is megadással vette tudomásul Ven, hogy távollétében eljegyezték egy falusi kislánnyal, a tizenhat éves Lu Szuval, egy helybeli módos gazda leányával, akit gyerekkorában látott utoljára. Fél évvel később, 1884. május 7-én annak rendje és módja szerint végbement az esküvő is. E nap reggelén népes küldöttség jelent meg a menyasszony szüleinek házánál, s egy vörösre festett, díszes karosszéket vitt magával. A vőlegény képviselője ezután egy vörös pergamenlapra írt levelet nyújtott át a menyasszonynak, Lu Szunak azzal a kérelemmel, hogy üljön be a menyasszonyi székbe. Amíg a küldöttség megérkezett, felöltöztették a menyasszonyt. Fejét vörös selyemfátyollal takarták le. Így vitték diadalmenetben a vőlegény szüleinek házába, ahol háromszor meghajolt a Szun család házi istenei előtt. Ezzel a szertartással belépett a Szun nemzetségbe. Most már levethette a fátyolt, s megkezdődött a három napig tartó menyegző.

Szun Ven magatartása a házasságkötés napjaiban és a következő hetekben is szigorúan alkalmazkodott az ősi hagyományokhoz. Az anyja, a rokonai, a falusi ismerősök meggyőződhettek róla, hogy megbánta szentségtörő cselekedetét. Pedig a tizennyolc éves fiatalember a házasságkötés időpontjában már megtagadta atyái hitét, két hónappal előbb a hongkongi American Congregational Church templomában felvette a keresztséget, nem annyira vallási meggyőződésből, mint abból a meggondo-

lásból, hogy Kína csak akkor emelkedhetik fel elmaradottságából, ha megszabadul az ősi babonák nyűgétől, s alkalmazkodik a nyugati életformához. De egyelőre sem csojhangi családját, sem Honolulubán élő bátyját nem avatta be titkába. Csak két évvel később, 1886 tavaszán írta meg Ah-minek egy hosszú levélben, részletes indokolással, ezt a lépését. Az eredmény az volt, hogy Ah-mi megtagadott vele minden közösséget, s beszüntette a havi segélyek küldését.

Ebben az időpontban azonban hősünk már nem szorult a rokoni támogatásra. Szoros barátságot kötött ugyanis a kollégiumban Charles R. Hagerrel, egy fiatal amerikai misszionáriussal, ugyanakkor annak tanácsára pályát is választott: elhatározta, hogy orvos lesz. Hager ajánlólevelével Kantonba utazott, bemutatkozott dr. I. G. Kerr orvostanárnak, az ottani kórház igazgatójának, s keresztülvitte, hogy ott ápolónak alkalmazzák. Dr. Kerr viszont megengedte, hogy szolgálatai fejében díjtalanul vehessen részt az oktatásban.

Szun Ven pontosan tudta, hogy mit akar, s azt is, hogy mik a lehetőségei. Hongkongi tanulóéveiben már kezdtek kibontakozni előtte azok a magas célok, amiknek később egész életét szentelte. Mindenekelőtt meg kellett szereznie a gazdasági önállóságot, hogy egész erejét hazája szolgálatába állíthassa. E cél eléréséhez a keresztény hitre való áttérést nem tartotta olyan magas árnak, amit ne kellett volna megfizetnie, annál is inkább, mert a református kongregációs egyház szabályzata tartalmazta a legkevesebb szertartási sallangot és hierarchikus megkötöttséget.

Az élet őt igazolta.

Csak egy évig tartózkodott Szun Ven Kantonban. De ez alatt az év alatt kezdte meg nemcsak tudományos,

hanem politikai pályáját is. A kórházba való belépése napján egy régi ismerősével találkozott a folyosón.

– Te vagy az, Ven? – kiáltott fel az a nyurga fiatalember, aki éppen egy kórteremből lépett ki. – Mit keresel itt?

A két fiú egymás nyakába borult. Lu Hao-tungot, gyerekkori barátját hozta elé a véletlen, akivel annyit csatangolt odahaza Csojhangban, s aki az első könyveket adta a kezébe. Harmadiknak egy Csang Si-liang nevű fiatalember csatlakozott hozzájuk.

A három ifjú ember nagyjában azonos elveket vallott. Mindháromnak erős volt az a meggyőződése, hogy a Mandzsu-dinasztia hazájuk szerencsétlensége, hogy Kínának meg kell szabadulnia ettől a kölönctől, mert csak így nyílik meg előtte a fejlődés útja. Csang tagja volt egy titkos forradalmi egyesületnek, amely „A Menny és a Föld Társaságá"-nak nevezte magát. Ez a társaság a XVIII. században alakult azzal a céllal, hogy megdöntse a Mandzsu-dinasztiát. Alapszabályai hasonlítottak az európai szabadkőműveseké hez. Csang elvezette ide új barátait, s azontúl estéről estére itt beszélgettek, vitatkoztak Kína jövőjéről. Az egyesületnek egész Kínára kiterjedő hálózata volt, s a birodalom legtávolabb eső tartományaiból is egyre érkeztek diákok új hírekkel. Mások viszont elvitték a híreket és utasításokat Sanghajba, Nankingba, Pekingbe, Tiencsinbe. Szun Ven csak most látta, hogy nézeteivel nem áll egyedül, hogy a fiatalok tízezrei készülnek rohamra a babona, az elavult intézmények, a zsarnokság, a mandarinok kényuralma ellen. És azt is megtudta, hogy ezek a fiatalok hajlandók életüket is áldozni Kína szellemi, politikai és gazdasági megújhodásáért.

De az 1887. év újabb változást hozott számára, kisza-

kította nemcsak a meghitt baráti körből, hanem abból a politikai csoportosulásból is, amelyet pedig szívvel-lélekkel támogatott. Hogy megszerezhesse az orvosi diplomát, el kellett hagynia Kantont, vissza kellett telepednie Hongkongba.

A FORRADALOM HARCOSA

Szun Ven visszaköltözése Hongkongba egy ottani főiskola alapításával függött össze. Dr. Ho Kai kínai orvos tragikus körülmények között elhunyt angol felesége emlékére kórházat és ezzel kapcsolatos orvosképző intézetet rendezett be a nagy kikötővárosban. A fiatal kantoni diák értesült arról, hogy a főiskolán még néhány diák számára volna hely, s így felvételre jelentkezett. Dr. Ho postafordultával meghívta. Az intézet tanári kara az igazgatón kívül dr. Patrick Manson és dr. James Cantlie angol orvostudósokból állott. Ez utóbbi már Angliában nevet szerzett egy tankönyvével, amelyet szerte a világon használtak az orvostanhallgatók. A huszonnégy diák közül, akinek az a szerencse jutott osztályrészéül, hogy beiratkozhatott a kínai nyelvterület e legkorszerűbb orvosi főiskolájába, Szun Ven hónapokon belül feltűnt tehetségével és szorgalmával. Dr. Cantlie szinte apai szeretettel csüngött legjobb tanítványán. Évtizedekkel később, amikor Szun Ven már Szun Jat-szen néven bevonult a történelembe, vaskos könyvet írt róla. Ebben a következőképpen emlékszik meg a fiatal Szunról:

„A huszonnégy diák közül, aki a kezem alá került, leginkább Szunra terelődött a figyelmem, akinek elragadó modora, komolysága és egyenes jelleme azonnal hatást gyakorolt rám. A kollégium diákjai róla vettek

példát . . ., egyénisége elbűvölte tanáraït és tanulótársait egyaránt."

Öt évig volt Szun Ven a hongkongi főiskola hallgatója. Időközben a brit kormány egyetemet alapított Hongkongban, s annak ez az intézet lett az orvosi fakultása. 1892-ben Szun Ven, aki időközben felvette a Szun Jat-szen nevet, kitűnő eredménnyel tette le utolsó szigorlatát, s orvosi diplomát szerzett. Dr. Cantlie már jóval előbb befogadta családi körébe, sőt azzal is kitüntette, hogy asszisztensként vitte magával, valahányszor Belső-Kínába hívták meg orvosi gyakorlata során. Ezeket az utazásokat többször használta fel a fiatal orvosnövendék arra, hogy meglátogassa családját Csojhangban, ahol időközben fia született.

De a politikai munkát sem hanyagolta el. Hongkongi lakása a fiatal forradalmárok központja lett. 1892-ben egy borús októberi délután hatan gyűltek össze a fiatal orvos hongkongi lakásán. A jelenlevők közt voltak kantoni barátai, Lu és Csang is, akik hétvégi látogatást tettek a kikötővárosban. Csang beszámolt a kínai helyzetről.

– A „Vén Buddha" (így hívták haladó körökben az özvegy császárnét, Ce Hszit, aki unokaöccse, a gyermek Kuang Hszü császár helyett kormányzott) továbbra sem akar hallani semmiféle reformról. Viszont napról napra több engedményt tesz a nyugati nagyhatalmaknak, Angliának, Franciaországnak és az Egyesült Államoknak. Most ismét egész sor kikötővárost adott át nekik, s ezekben az idegen ördögök úgy bánnak a kínai lakossággal, mint a négerekkel a legsötétebb Afrikában. Kisajátították a birodalom vámjövedelmét, s lehetetlenül alacsony árat fizetnek Kína termékeiért. Viszont világpiaci áron szállítják Kínába saját iparcikkeiket. Ilyen-

képpen évről évre romlik Kína külkereskedelmi mérlege, természeti kincseit a külföld aknázza ki. Az államkincstár jövedelme is egyre apad. A „Vén Buddha" miniszterei úgy igyekszenek ezen segíteni, hogy évről évre emelik az adókat meg a „likin"-t, a belkereskedelmi vámot. Már ott tartunk – fejtette ki felháborodva Csang –, hogy ha egy paraszt ötven tojást hoz be eladásra a közeli városba, akkora vámot szednek tőle, hogy az egész hasznát felemészti. Ennek viszont az a következménye, hogy a parasztok nem hoznak fel élelmiszert a városokba, s ott éhínség uralkodik. Az elégedetlenség egyre nő. A Mandzsu-dinasztia mögött már csak a korrupt mandarinok, a főpapok, a magas rangú katonatisztek és a nagybirtokosok állnak, mert tudják, hogy őket elsöpörné a forradalom.

– S ha győzne a forradalom – vetette közbe Szun –, kiket ültetnél a hatalom mai birtokosainak a helyére?

– „A Menny és a Föld Társasága" úgy határozott – felelte Csang –, hogy vissza kell helyezni a trónra a nemzeti Ming-dinasztiát, amelyet a mandzsuk majd háromszáz évvel ezelőtt elűztek. Ezek a távol-keleti tatárok elég régen nyomorgatnak bennünket. Persze alkotmányos monarchiára gondolunk, parlamenti kormányra, a nemzetgyűlésnek felelős miniszterekre.

– Miért nem köztársaságra?

– A köztársasági államforma nem való a mi népünknek – tiltakozott Csang. – Kína lakosságának 85 százaléka paraszt, a kínai paraszt pedig ragaszkodik a több ezer éves Mennyei Birodalomhoz s annak fejéhez, a császárhoz, a Menny Fiához. Minden más megoldás eleve bukásra volna ítélve.

– Csangnak igaza van – erősítette meg Lu s vele együtt a jelenlevők többsége.

– Magam is sokat gondolkodtam ezen a kérdésen – ingatta a fejét Szun –, de azt hiszem, hogy korai lenne már most azzal foglalkozni, milyen legyen az új államforma. Egy pontban egyetértünk: abban, hogy a mai állapotok tűrhetetlenek, Kína pusztulásához vezetnek. Ezt minél szélesebb rétegekkel meg kell értetnünk, tehát folytatnunk kell a nevelő munkát, a nép felvilágosítását. Forradalmi propagandánkkal tehát mindenekelőtt meg kell nyernünk a parasztokat, a középosztályt, tehát a kereskedőket és iparosokat. Követelnünk kell a szabad kereskedelmet, az iparosítást, az idegen gyarmatosítók gazdasági befolyásának korlátozását. A parasztokat viszont elsősorban a föld érdekli. Meg kell hirdetnünk az agrárreformot, a nagybirtokok elosztását a törpebirtokosok és kisbérlők között. Így népünk 95 százalékának érdekeit képviseljük, s a győzelem előbb-utóbb a mienk lesz.

A vita soká elhúzódott, de Szun érvelése, szuggesztív egyéniségének varázsa végül is magával ragadta a fiatalokat. A késő éjszakai órákban megfogalmaztak egy manifesztumot. Azt Csang sokszorosítás végett magával vitte Kantonba, onnan pedig sok ezer példányt futárokkal továbbítottak a tartományi fővárosokba. A futárok kötelességévé tették, hogy eljuttassák a manifesztumot a vidéki helyőrségek kaszárnyáiba is, mert a hadsereg megnyerése fontos szerepet játszhatott a forradalmi mozgalomban.

Néhány héttel az emlékezetes beszélgetés után Szun Ven, aki ekkor már a Szun Jat-szen nevet viselte, elhagyta Hongkongot, hogy a szomszédos Macauban, portugál területen folytassa orvosi gyakorlatát. Hongkongban sebész szakorvossá képezte ki magát, s alorvosként kapott alkalmazást a macaui kínai kórházban.

De itt csak rövid ideig működhetetett. Feljelentés érkezett ellene, hogy törvényellenesen folytat orvosi gyakorlatot, mert brit diplomáját nosztrifikálás végett el kellett volna küldenie Lisszabonba. A kollégák kenyéririgysége ily módon megfosztotta állásától.

Szorult helyzetében Szun Kantonba utazott, s ott felkereste régi tanárát, dr. Kerrt, abban a reményben, hogy az majd helyet szorít neki az igazgatása alatt álló kórházban. A professzor meghallgatta volt jeles tanítványát, de egyelőre nem tudta alkalmazni.

– Sajnos, nálunk nincs üresedés, kedves barátom – mondotta –, s belátható időn belül nem is lesz. De ide hallgasson. Értesültem róla, hogy Tiencsinben korszerű új kórházat rendeznek be, s ott európai képzettségű orvosokat kívánnak alkalmazni. Készítsen el egy angol nyelvű kérvényt, csatolja hozzá hongkongi diplomájának másolatát, s küldje el a tiencsini tartományi hivatalba. Nem kételkedem benne, hogy alkalmazni fogják.

Szun megtárgyalta az ügyet barátaival, Luval és Csanggal, és a három fiatal a következő elhatározásra jutott. Li Hung-csang, a tiencsini alkirály, a tartomány főnöke közismert haladó gondolkodásáról; az új, nyugati jellegű kórház alapítását is ő kezdeményezte. Nem volna tehát rossz, ha Szun felvételi kérelmét összekötné egy politikai akcióval. Az alkirályhoz intézendő kérvényben meg kellene említeni bizonyos reformok szükségességét. Az erről szóló memorandumot személyesen kellene átadni az alkirálynak, s az egyes pontokat meg kellene vele tárgyalni. Így talán a forradalom oldalára lehetne állítani ezt a magas rangú mandarint.

Azonnal hozzá is láttak hárman a memorandum elkészítéséhez. Persze nagy mérsékletet tanúsítottak a politikai és gazdasági követeléseiket illetően, hiszen nem

ismerték pontosan ennek a liberális mandarinnak a beállítottságát. A memorandum egyes pontjait a következőkben fogalmazták meg:

1. Belterjesebben kell megművelni a földeket.
2. Fel kell kutatni Kína ásványkincsét, s gondoskodni annak kibányászásáról és értékesítéséről.
3. Korszerű mezőgazdasági gépeket kell juttatni a falunak, szerszámokat a kisiparosoknak.
4. Meg kell szüntetni az írástudatlanságot új iskolák alapításával; meg kell könnyíteni az arra alkalmas fiatalok ipari képzését.

Lu felajánlotta, hogy elkíséri barátját Tiencsinbe. Minthogy egyikük sem volt bővében az anyagi eszközöknek, gyalog indultak el, noha több ezer mérföldnyi út állt előttük. Az utazást egyben arra is felhasználták, hogy megismerkedjenek azoknak a vidékeknek a lakosságával, amelyeken áthaladtak. Szun eddig csak Kuantung tartomány népét ismerte, Lu pedig ezenfelül csak Sanghajét. A két fiatalember naponta 15–20 mérföldet gyalogolt. A kínai paraszt – még a legnyomorultabb is – igen vendégszerető, s így mindenütt kaptak éjjeli szállást, sokszor egy tál rizst is. Amerre jártak, elbeszélgettek vendéglátóikkal, tanulmányozták a parasztok hangulatát, meghallgatták panaszaikat. Több hónapos vándorlásuk így azzal a haszonnal járt, hogy először kerültek szorosabb kapcsolatba azokkal a széles néprétegekkel, amelyeket fel akartak szabadítani.

Tiencsin már hetven évvel ezelőtt is nagy kikötőváros volt. Az alkirály palotáját mindenki ismerte. Így a két vándor hamarosan megtudta, hol kell jelentkeznie. De előbb Szun és Lu megszállt egy rozzant kínai szállodában, kipihente az út fáradalmait, megtisztálkodott, s magára öltötte ünneplő ruháját. A két fiatal így kopog-

tatott a hatalmas úr rezidenciájának kapuján. Őszbe csavarodott, szakállas-bajuszos portás szólt ki:

– Kit kerestek?

Szun előadta, hogy kérvényt hoztak a kegyelmes alkirály úrnak.

– Hajjaj, az nem olyan egyszerű! Kik vagytok?

– Orvosok vagyunk, s állást keresünk.

– Orvosok, tehát varázslók. Úgy? No és mit ér nektek, ha én ezt a kérvényt továbbítom?

– Személyesen kívánjuk átadni őkegyelmességének.

– Személyesen? Az semmiképp sem megy. A kegyelmes úr ma nem fogad.

– És holnap?

– Holnap sem. És ilyen jöttmenteket egyáltalán nem.

Ezzel becsapta előttük a kaput.

Szun és Lu bánatosan néztek egymásra. Így fest hát a házirend egy liberális mandarin hivatalában. De Lu, az erélyesebb, nem adta fel a harcot, még egyszer kopogtatott.

A portás újból kidugta a fejét a kapun.

– Még mindig itt vagytok?

– Úgy gondoljuk, hogy vedd csak át tőlünk ezt az írást. Hogy te se járj rosszul, fogadd el azt a keveset, amit adni tudunk. A címünket ráírtuk a kérvényre, őkegyelmessége közölje, mikor méltóztatik bennünket fogadni.

Ezzel két tallért nyomott a portás eléjük tartott markába.

Két teljes hétig várta Szun és Lu az alkirály válaszát. Három ízben jelent meg a két barát a palota kapuja előtt, s kérdezősködött a portásnál. Harmadszor a mandarin cerberusa már csak gorombasággal válaszolt:

– Menjetek már! Megmondtam, hogy felvittem az

írást. A kegyelmes úr bizonyára nem kíváncsi rátok! Takarodjatok!

Hogy megkapta-e a memorandumot a magas címzett, sohasem derült ki. A két fiatal orvos végül is megunta a kilátástalan várakozást, s útnak indult hazafelé. Ezúttal Pekingen, Nankingon és Sanghajon át utaztak vissza Kantonba. Mindkét városban felkeresték „A Menny és a Föld Társaságának" helyi alakulatait, érdeklődtek a mozgalom fejlődéséről, s átvették az egyesület Kantonnak szánt híreit. A sanghaji látogatás azzal a haszonnal járt, hogy Szun egy ottani radikális polgári lap szerkesztőségében átnyújtotta a Tiencsinben elkallódott memorandum másolatát. A Szun köré csoportosult forradalmi ifjúság első, mérsékelt programja így jelent meg néhány hét múlva nyomtatásban.

AZ ELSŐ FEGYVERES FELKELÉS

Tiencsini útjának eredménytelensége, de azok a tapasztalatok is, amikre több hónapos vándorlása során tett szert Belső-Kínában, kételyeket ébresztettek az ifjú forradalmárban, vajon a birodalom területén belül a siker reményével veheti-e fel a harcot hazája megújhodásáért. Rájött egyrészt, hogy a visszahúzó erők sokkal hatalmasabbak, mint gondolta volna, másrészt, hogy az északkínai tömegek lomhábbak, közömbösebbek, politikailag éretlenebbek a délieknél, így hát nem számíthat rájuk egy esetleges felkelésnél. Annál inkább számíthatott a nyugati egyetemeken végzett vagy még ott tanuló forradalmi ifjúságra, az idegen beavatkozás folytán érdekeiben fenyegetett nemzeti burzsoáziára, és a külföldön élő, haladó gondolkodású kínai kereskedők és iparosok

millióira. Ez utóbbiak csak az alkalomra vártak, hogy egy megújhodott Kínában átvegyék hazájuk gazdasági és politikai irányítását, kiemeljék félgyarmati állapotából. Arra is rájött Szun, hogy a forradalom megszervezése nem utolsósorban függ a rendelkezésére álló anyagi eszközöktől, s ezeket éppen a külföldön jómódra vergődött honfitársaitól szerezheti meg. Elhatározta tehát, hogy elhagyja Kínát, s ezeket a haladó milliókat próbálja mozgósítani a nagy cél érdekében.

Kapóra jött kibékülése bátyjával, Ah-mivel. A Honoluluban élő Szun Te-csang időközben megbékélt azzal a gondolattal, hogy öccse áttért a keresztény hitre, s amikor az levélben értesítette érkezéséről, készséggel ajánlotta fel, hogy külföldi tartózkodása alatt gondoskodik róla. Tehette, mert a kilencvenes évek elején már tekintélyes birtoka volt, és üzlete is fellendült, szinte gazdag ember számba ment. A Hawaiiba áttelepedett Szun Jat-szen így anyagi gondoktól mentesen élhetett tanulmányainak, sőt felhasználhatta bátyja összeköttetéseit, közelebbről megismerkedhetett az ottani népes kínai kolónia tagjaival.

1894 novemberében érkezett meg az ifjabb Szun Honoluluba, s már 1895 januárjában megalapította ott Kína Újjászületésének Társaságát. Ez az egyesület éppen úgy a titkosság elve alapján működött, mint számos más forradalmi kínai szervezet. A társaság tagjai esküt tettek arra, hogy tűzön-vízen keresztül hívek maradnak az alapszabályokban lefektetett hazafias célkitűzésekhez, azokról be nem avatottak előtt említést nem tesznek, egymást nem árulják el, sőt hatósági üldözés esetén minden eszközzel megvédik üldözött tagjaikat. Ezenkívül fejenként és évenként tíz amerikai dollárral járulnak hozzá a társaság forradalmi alapjához. Ennek cél-

jai közé tartozott a Kínában és Kínán kívül élő honfitársak tudományos és politikai képzése, az otthon élő családtagok gazdasági segítése, továbbá forradalmi csoportok megszervezése a birodalom különböző tartományaiban, s végcélként: a Mandzsu-dinasztia megdöntése, Kína gazdasági és politikai függetlenségének visszanyerése, az ország demokratikus újjászervezése. Reánk maradt Szun első kiáltványa a társaság alapítása után. Ebben rámutat arra, hogy az akkori viszonyok közt az ország a teljes lezüllés állapotában van, Ázsia „beteg embere". Az ország helyzete veszedelmesen hasonlít a szétesőben levő török birodalom vagy az afrikai bennszülött országok helyzetéhez. Ha a kínaiak nem veszik maguk a kezükbe hazájuk sorsát, a négyezer éves birodalom menthetetlenül felbomlik, lakosai az idegen, kapzsi, zsákmányra éhes hatalmak rabszolgáivá lesznek. Felelősségvállalás és forradalmi tett mentheti csak meg Kínát, teheti újból azzá, ami valamikor volt: az emberiség kultúrájának fáklyahordozójává.

A titkos társaság gyors fejlődéséhez a pillanatnyi politikai helyzet is erősen hozzájárult. Japán, amely csak másfél évtizeddel azelőtt ocsúdott fel évezredes tespedéséből, megindította első hódító háborúját, éspedig a politikailag tehetetlen Kína ellen. Rátette a kezét a kínai gyámság alatt álló Koreára. A korszerűen felfegyverzett japán hadsereg tönkreverte a rosszul felszerelt és vezetetett kínai hadtesteket, a japánok saját fennhatóságukat biztosították a Koreai Császárság felett, azonkívül elszakították Kínától Tajvan szigetét, birtokba vették a Liaotung-félszigetet és annak stratégiailag fontos fővárosát, Port Arthurt. Kína már az elmúlt évtizedekben is egyik tartományát a másik után vesztette

el. A franciák 1885-ben megszállták Annamot és Tonkint, az angolok Burmát. Akinek szeme volt, láthatta, hogy Kína teljes feldarabolása a lomha, züllött, dekadens Mandzsu-dinasztia uralma alatt csupán idő kérdése.

A Kína Újjászületésének Társaságában dr. Szun mellett a legaktívabb Charles Jones Soong volt, aki az Egyesült Államokban nevelkedett, és gazdag kínai kereskedőcsaládból származott. Tizennégy éves korában azonban kitagadták szülei, mert a fiú áttért a keresztény hitre.

Hajósinasnak szegődött el, majd metodista misszionárius lett. E hivatásának gyakorlása céljából került vissza hazájába, s végül nyomdát alapított Sanghajban. Az üzlet fellendült, a jómódú Soong számára azonban az anyagi jólét nem jelentette életének célját. Éppen úgy, mint Szunt, őt is hazájának sorsa emésztette, s forradalmárrá lett. Egyik üzleti útja során megismerkedett Honoluluban Szun Jat-szennel, s azonnal e ritka egyéniség bűvkörébe került, csatlakozott hozzá, jelentékeny összegekkel támogatta a társaságot. Kínába való visszatérése után szervező körútra indult, az ország számos nagyvárosában hozott létre fiókcsoportokat. Minthogy maga is Dél-Kínából származott, forradalmi tevékenységének központjául Kantont választotta. Innen utazott 1895 nyarán Honoluluba, hogy fontos híreket juttasson el a társaság fejéhez.

– A japán–kínai háború szomorú kimenetele – számolt be Szunnak – széles néprétegeket mozgósított a Csing-dinasztia ellen. Különösen Dél-Kínában forró a levegő, s ottani szervezeteink elérkezettnek látják az időt a cselekvésre. Ehhez azonban az ön személyes jelenléte múlhatatlanul szükséges.

Számos adattal, okmányokkal bizonyította a mozga-

lom gyors terjedését, és sikerült is Szunt meggyőznie. A két forradalmár Kantonba utazott.

A józan és körültekintő Szun néhány napig csak tájékozódott, ismerkedett a helyzettel, majd összehívta a helyi forradalmi bizottságot Soong cégének kantoni irodahelyiségébe. Itt folyt le a döntő ülés az esti órákban, mikor a kereskedő személyzete eltávozott már. Szun elnökölt.

– Hosszas megfontolás után az a nézetem – mondotta –, hogy terveinkbe nem tartozhatik bele egy általános népfelkelés azonnali megszervezése. Erre a helyzet nem érett még meg. Ezzel szemben a siker reményével készülhetünk a következőkre. Rendelkezünk annyi pénzzel, hogy fel tudjunk fegyverezni néhány száz elszánt forradalmárt. Ezek élén megtámadjuk a tartományi kormányzóság székházát, rajtaütéssel foglyul ejtjük a kormányzót és a főtisztviselőket, kezünkbe kerítjük a város és a tartomány közigazgatási apparátusát. Az épületben több ezer fegyver van. Ezeket szétosztjuk. Minthogy a helyőrségben és a rendőrségen számos hívünk hónapok óta folytat propagandát, minden reményünk meglehet arra, hogy az első siker után a hadsereg és a rendőrség csatlakozik hozzánk. Ezzel egy csapásra Kuangtung tartomány urai leszünk. A további lépéseket később határozzuk el. Kantonból kiindulva alkalmas pillanatban megkezdhetjük aztán a harcot egész Kína felszabadításáért.

Szun érvei mindenkit meggyőztek. A részleteket a következő napokban megtárgyalták. Mindenekelőtt új fedőszervet hoztak létre Tudományos Mezőgazdasági Egyesület címen. Az egyesület apolitikus címe alkalmas volt arra, hogy ne keltsen gyanút a hatóságokban. Helyiséget béreltek, s itt történt az önkéntesek toborzása,

innen utaztak az összeesküvők vezérei Hongkongba és Macauba, ahol puskákat és pisztolyokat vásároltak. A fegyvereket rejtő ládákat „cement" felírással adták fel. A vámőrség tagjait megvesztegették, úgyhogy azok a vámvizsgálat alkalmával nem ellenőrizték a ládák tartalmát.

Minden jel arra mutatott, hogy a kínai forradalom első fegyveres próbálkozása sikerrel jár, annál is inkább, mert Szun Jat-szen megnyerte az Idősebb Fivérek Szövetsége nevű forradalmi szervezet támogatását.

A fegyvereket szállító hajó kikötött már a kantoni rakparton, s a kulik éppen a ládák leemelésével foglalkoztak. Eközben elejtették az egyik ládát, az felnyílt, s tartalma a rakpartra hullott. A puskák tucatjai hevertek szerteszét, s most már minden leplezés hiábavalónak bizonyult. A rakparton tartózkodó rendőrség azonnal odasietett, lefoglalta a fegyvereket, s megindította a bűnügyi eljárást. Lu Hao-tung, aki jelen volt a szállítmány átvételénél, de egyelőre elkerülte a letartóztatást, hanyatt-homlok Szun Jat-szenhez futott, jelentette a történteket, s kérve kérte, hogy azonnal meneküljön. Szunnak, Charles Jones Soongnak s az összeesküvés néhány más vezető tagjának sikerült is egy csónakon kikerülni a kikötőből. Lu Hao-tungot azonban letartóztatták, napokig kínozták, elítélték és kivégezték. Ő volt a mozgalom első mártírja. De a nyomozás szálain elindulva a rendőrség mind több adat birtokába jutott. Pusztán Kantonban a mozgalom hetven tagja került kézre, aztán sorra került a vidék, s a vérszomjas reakció a résztvevők családtagjain is bosszút állt. Lu Hao-tung idősebb fivére, ez időben Csojhang falu bírája, még idejében külföldre utazott, de egyik öccsét letartóztatták, s el is pusztult volna, ha jómódú rokonai 6000 dollárral meg

nem vesztegetik a bírákat. Így hatévi börtönnel megúszta a pert. Szun Jat-szen anyja, húga, felesége, Szun Fo nevű négyéves fia és két kislánya is idejében elmenekült Hongkongba, onnan Honoluluba. Ott Ah-mi szárnyai alá vette földönfutó családját.

Szun Jat-szen Kantonból először Macauba szökött. Néhány nap múlva az egyik utcasarkon egy kiragasztott sárga plakát hívta fel a figyelmét. Annál is inkább, mert a közepén az ő képe volt látható. A plakát a kantoni császári ügyészség elfogatóparancsát tartalmazta, s felhívta a lakosságot, hogy adja kézre a szökésben levő Szun Jat-szent, más nevén Szun Vent, vagy Szun Taicsongot. Egyben tízezer kínai tallért ígért annak, aki a hatóságokat nyomra vezeti.

Szun még aznap hajóra ült, s a tengerszoroson átkelt Hongkongba. Emlékirataiban megemlíti, hogy ma is rejtély előtte, hogyan kerülte el a letartóztatást. Macauban, egy aránylag kis városban, ahol orvosi működése óta sokan ismerték, könnyen a rendőrség kezére kerülhetett volna, az pedig bizonyára kiadta volna a kínai hatóságoknak. A portugálokat ugyanis erős gazdasági érdekek kötötték Kínához, s általában minden körözött személyt letartóztattak, s áttoloncoltak kínai területre.

Hongkongban Szun először volt tanárát, dr. Cantlie-t kereste fel. A professzor komolyan aggódott vendége biztonságáért, sőt életéért, s így a lakására vitte a szökevényt, szigorúan megtiltotta neki, hogy nyilvánosan mutatkozzék. A brit hatóságok ugyanis szintén hajlottak arra, hogy politikai bűnösöket kiszolgáltassanak a kínai igazságügyi szerveknek. Néhány nap múlva azonban dr. Cantlie jókedvűen érkezett haza.

– Sikerült önnek hajójegyet szereznem Japánba. A hajója ma este nyolc órakor indul. Arról is gondoskodtam,

Szun Jat-szen Tokióban, 1913

Pu Ji, az utolsó császár

Ce Hszi, a „Vén Buddha"

A kuangcsoui Új Hadsereg harca a Csing-hadsereggel,
Mandzsúria, 1910

hogy a koronagyarmat egy főtisztviselője társaságában menjen a kikötőbe. Az felkíséri önt a hajóra.

Így is történt. Két nap múlva Szun Jat-szen Kobéba érkezett. Itt megváltoztatta a külsejét. A copfját levágatta, s bajuszt növesztett. Minthogy sötétebb arcbőre volt, mint a kínaiaknak általában, ezzel a külsővel könnyen kiadhatta magát japánnak. Ezt a szerepet éveken át játszotta, akkor is, amikor rég elhagyta már a szigetországot.

HONOLULUBÓL — AZ USA-BA

Japánban az újdonsült politikai emigráns csak néhány hónapot töltött. Kobéból Tokióba, majd Jokohamába utazott, s felkereste az ott élő kínaiakat, nagyrészt diákokat, kereskedőket, iparosokat. Ezek már értesültek az újságokból a kantoni eseményekről, s arról is, hogy Szun Jat-szen volt a tervezett felkelés vezére. A copf nélkül, nyugati ruhában megjelenő emigránst ezek a régi hagyományokhoz ragaszkodó kínaiak először idegenkedve fogadták, de Szun elmondotta nekik, miért változtatta meg külsejét.

– Két okból tettem – magyarázta. – Először is biztonsági okokból, mert a pekingi kormány vérdíjat tűzött ki a fejemre; másodszor pedig azért, mert a copf a Mandzsu-szolgaság jelképe. A régi Kínában, a nemzeti dinasztia alatt, senki sem hordott copfot, ezt a viseletet a mandzsu-tatár Csin-dinasztia tette kötelezővé. Vágjátok le ti is a copfjaitokat, tüntessetek ezzel az idegen uralom ellen, a szabad, demokratikus, haladó Kína mellett.

Sokan követték Szun példáját, elsősorban az általa

alapított Kína Újjászületésének Társasága tagjai. A szigetországban való tartózkodását jól felhasználta Szun, új tagokat toborzott a társaság számára, s összeköttetéseket szerzett a haladó japán körökhöz. Számos baloldali japán államférfival, tudóssal, művésszel ismerkedett meg, s felhívta a figyelmüket a kínai forradalmi mozgalomra. Ugyanakkor tanulmányozta a japán gazdasági és társadalmi viszonyokat. Különösen érdekelte, hogyan sikerült Japánnak aránylag rövid idő alatt megfordítani az idő kerekét, kiemelkedni a több évszázados elmaradottságból, alkalmazni a fejlett nyugati technika vívmányait. Gyakran mondogatta kínai barátainak:

– A kínai nép kultúrája régibb a japánénál, a mi népünk még a nipponoknál is értelmesebb, életrevalóbb. Ha ezeknek húsz év alatt sikerült meghonosítani az új, technikai civilizációt, mi megfelelő propagandával, akarattal és szorgalommal feleannyi idő alatt behozhatjuk elmaradásunkat.

Vágyott a családja után, s így Honoluluba utazott. Boldogan állapította ott meg, hogy Csojhangból odamenekült hozzátartozói kényelmes otthonra találtak a család fejénél, Ah-minél. Az idősebb Szun anyagi helyzete tovább javult. A Hawaii szigetállamhoz tartozó Maui szigetén Ah-mi kiterjedt farm tulajdonosa volt, már nemcsak rizst és cukornádat termelt, hanem tehenészetet is rendezett be, juhokat és lovakat is tenyésztett. Ezenkívül jól menő boltja volt Honoluluban, a fővárosban. Így a családnak nem kellett nélkülöznie. De az öreg Szunné mégis elégedetlen volt a helyzettel. Nem tudott belenyugodni, hogy kiszakították megszokott környezetéből. Szemére is hányta kisebbik fiának:

– Kellett neked ez a kalandorélet? Nyugodtan élhetnénk valamennyien a falunkban, s te is a családodnak

szentelhetnéd magad. Így meg valamennyien földönfutók vagyunk, a feleséged, a gyerekeid alig látnak, elidegenedsz tőlük. Nem vagy te jó férj és családapa.

Szun csak mosolygott. Tudta, hogy az egyszerű falusi asszony nem értheti meg őt, hiába is magyarázná neki, miért csatangol szerte a világban. Azt is tudta, hogy a felesége, Lu Szu egy húron pendül az anyósával, hiszen azt is fájdalmasan érinti a csojhangi meghitt környezet elvesztése, az is bánkódik, hogy a férjét csak egyszer-kétszer láthatja évenként, s akkor is csak hetekre vagy napokra. De Lu Szu csendes, megalkuvó természetű, régi vágású kínai asszony volt, belénevelték, hogy nem szabad bírálnia a férjét, különösen ha az olyan művelt, okos, világjárt ember, mint Ven. Egyelőre három gyermeke nevelésében talált némi kárpótlást a laza házasságáért, s igyekezett magát nélkülözhetetlenné tenni a sógora farmjában: versenyt dolgozott a mezőgazdasági munkásokkal, s ápolta a rá bízott teheneket.

A férje viszont megérkezése óta is nyakig ült a maga munkájában. Ha otthon volt, egyre hírlapokat, könyveket olvasott olyan nyelveken, amelyeket szegény kis Lu Szu még hírből sem ismert, vagy pedig írt; sokszor idegen embereket fogadott, s órák hosszat tanácskozott velük zárt ajtók mögött. Aztán napokra eltűnt. A sógorától azt hallotta Lu Szu, hogy Ven gyűlésekre jár, s hogy az nagyon fontos. Márpedig ha a szolid, szorgalmas Ah-mi így nyilatkozott, akkor annak bizonyára így kellett lennie...

Szun csakugyan sokat dolgozott. Filozófiai, államjogi, közgazdasági, közlekedésügyi műveket tanulmányozott s jegyzetelt, brosúrákat írt, levelek tucatjait küldte Japánba, Hongkongba, Singapore-ba, de Belső-Kínába is – mindazokra a helyekre, ahol megalakultak a Kína

Újjászületésének Társasága csoportjai. Ezenkívül a Hawaii szigeteken élő kínaiakkal is állandóan foglalkozott, előadásokat tartott, s pénzt gyűjtött a forradalmi alapra. Ez így ment 1896 áprilisáig. Akkor fogamzott meg benne a gondolat, hogy nyugati körútra indul, ellátogat Amerikába. Már javában készülődött a nagy útra, csaknem naponta bejárt a faluról Honoluluba, hogy sürgesse az útlevelét, helyet biztosítson egy onnan az Egyesült Államokba induló hajón, s ajánlóleveleket szerezzen a hawaii kínaiaktól tengerentúli rokonaikhoz, barátaikhoz. Egyik délelőtt is dolgait intézte a fővárosban, s éppen azon tűnődött, hogy hova térjen be ebédelni, amikor a honolului főutca járókelőinek tömegében ismerős arcokat pillantott meg. Nem hitt a szemének. Atyai barátja, Cantlie professzor jött vele szembe, trópusi sisakkal a fején, mellette a felesége. Örömmel üdvözölték egymást.

– Hogyan kerül ön ide, professzor?

– Hát... feladtam a tanári állásomat Hongkongban – felelte dr. Cantlie. – Végre is eleget voltam külföldön, vágyódtam a hazám után. A londoni sebészeti klinikán kaptam állást, s most útban vagyunk hazafelé.

– Ebédeltek már? Még nem? Akkor engedje meg, hogy meghívjam önöket. Szeretik a kínai kosztot?

– Hogyne – felelte a férje helyett Mrs. Cantlie. – A legjobb a világon.

– No, akkor elmegyünk egy jó kínai vendéglőbe, tudok egyet itt a közelben.

Falatozás közben dr. Cantlie elmondta, hogy mindketten nagyon aggódtak Szun miatt, azt hitték, még mindig Japánban van, ott pedig rengeteg a kínai spicli.

– Örvendek, hogy végre biztonságban van a családjánál – tette hozzá.

– Már csak rövid ideig – felelte mosolyogva Szun. – Utazom az Egyesült Államokba.

– Mit csinál ott?

– Meg akarok ismerkedni az ottani viszonyokkal. És új híveket kívánok toborozni a mozgalomnak.

– Angliába nem látogat át?

– Gondoltam már rá... De hát Nagy-Britanniában kevés a hazámfia..., és összeköttetéseim sincsenek.

– Elég, ha nekem vannak – vágta rá dr. Cantlie. – Ezennel meghívom a házamba. Írja fel a címemet: Devonshire Street 46. Én tudniillik nem adtam fel a lakásomat, amikor elköltöztem Hongkonba. Nálam lakhat.

– Köszönettel elfogadom a meghívást. De ha anyagi viszonyaim meg fogják engedni, inkább külön lakom.

– Ahogy gondolja. Mi persze mindig szívesen látjuk.

Elbúcsúztak, s dr. Cantlie elutazott. Két héttel később, június elején Szun Jat-szen is kikötött San Franciscóban.

Három hónapig városról városra járt, előadásokat tartott, röpiratokat írt, agitált. Amerikában is számos kínai titkos társaság működött, elsősorban a Hung Társaság és az Idősebb Fivérek Szövetsége. Ezek több száz éves hagyományokkal rendelkeztek, s eredetük visszanyúlt a XVII. századba, amikor a mandzsuk elfoglalták Kínát. Mindkét titkos társaság az idegen Csing-dinasztia elűzését és a nemzeti Ming-dinasztia visszaállítását tűzte ki céljául. Ezzel szemben Szun most már nyíltan kiállt a köztársasági Kína követelése mellett. Rámutatott, hogy az Egyesült Államok, valamikor a brit királyság tengerentúli gyarmata, kivívta függetlenségét, hitet tett a köztársasági államforma mellett, ez lett későbbi óriási fejlődésének forrása. Kínának is ezt az utat kell hát követnie. Leplezetlenül beszélt Kína nyomoráról, az ott uralkodó korrupt viszonyokról, a központi kormány és

a helyi közigazgatás zsarnoki és kapzsi uralmáról, az országot fenyegető végpusztulásról. Nevét rövidesen San Franciscótól St. Louisig, Chicagótól New Yorkig tisztelettel emlegették, s az angol nyelvű lapokban is egyre sűrűbben szerepelt cikkekkel és interjúkkal. Nem csoda, hogy szereplésének híre ment Kínában is, s a pekingi kormány megbízta washingtoni nagykövetét, kísérje különös figyelemmel „ennek az anarchista bombavetőnek" amerikai ténykedéseit, s küldjön minden lépéséről részletes jelentést a külügyminisztériumnak.

Szeptember végén Szun befejezte amerikai körútját, s hajóra szállt. Erről is pontosan értesült a washingtoni kínai nagykövetség, s elküldte Szun legújabb fényképét a londoni követségnek . . .

SZUN JAT-SZENT ELRABOLJÁK

A kínai forradalmár az *SS. Majestic* fedélzetén utazott Liverpoolba, onnan pedig Londonba. Az angol fővárosba szeptember 30-án érkezett meg. Már másnap jelentkezett Cantlie-éknél, akik nagy örömmel fogadták. Ők szereztek neki szállást is lakásuk közelében, s kínai barátjuk mindennapos vendégük lett. A professzor azonnal figyelmeztette, hogy a kínai nagykövetség palotája, Portland Place 49., egy kőhajításnyira van Devonshire Street 46-tól, s ezért jól vigyázzon magára, ne menjen ennek a háznak még a közelébe se. Ilyen előzmények után következett be az az esemény, amely dr. Szun Jat-szennek csaknem az életébe került.

Október 11-én, egy vasárnapon dr. Szun éppen útban volt Cantlie-ék lakása felé, amikor egy megnyerő külsejű fiatal kínai angol nyelven megszólította:

– Ön japán?
– Nem, kínai vagyok – felelte Szun.
– Kína melyik részéről, ha szabad kérdeznem?
– Kanton környékéről.
– Ah, akkor földiek vagyunk! – folytatta az idegen most már hamisítatlan kantoni dialektusban. – Boldog vagyok, hogy végre a saját nyelvemen beszélhetek egy kínaival. A többiekkel ugyanis kénytelen vagyok angol nyelven társalogni.

Ehhez tudni kell: a kínai dialektusok annyira eltérnek egymástól, hogy egy kantoni kínai szót sem ért abból, amit egy pekingi beszél, egy Fucsou városbeli nem érti meg kajfengi honfitársát. Kínában a forradalom előtt a különböző vidékekről származó kínaiak csak írásban érintkezhettek egymással. A kínai írás „karakterei" ugyanis fogalmakat fejeznek ki, s azok a világ minden nyelvén ugyanazt jelentik.

Hamarosan élénk beszélgetés fejlődött ki a két kínai között a honi nyelven, majd egy harmadik is csatlakozott hozzájuk, az új ismerős barátja. A Kanton környéki kínai mintegy pillanatnyi ötletből felvetette:

– De miért álldogálunk az utcán? Itt lakom, csupán néhány lépésnyire, a Weymouth Streeten. Meghívom az urakat egy pohár borra.

Dr. Szun habozott, mert tudta, hogy Cantlie-ék várják. De a kantoni földi karon fogta, s folytonos csevegés közepette mindhárman megindultak a Weymouth Street irányába. Néhány lépéssel odébb megálltak egy kapu előtt. E pillanatban Szunt valaki hátulról belódította a kapuboltba, ugyanakkor a kapu bezárult mögötte . . .

A londoni kínai követség hatalmas épülettömbje ugyanis több utcára nyílik. A főbejárat a Portland

Place-en van, de a palota egyik szárnya átnyúlik a Weymouth Streetre. Ezt persze Szun nem tudta. Az a kapu, amely előtt két kísérőjével megállt, a követségi palotába vezetett. Ott rögtön hátracsavarták a karját, megkötözték, felvitték az emeletre, s bedobták egy szűk szobába, amely addig az egyik követségi szolga hálószobájául szolgált. Az ablak egy világítóudvarra nyílt, de sűrű vasrács volt rajta, nyilván azért, hogy senki avatatlanul ne hatolhasson be a folyosókra s onnan a hivatali szobákba.

Noha a fogoly teljesen el volt zárva a külvilágtól, mégsem adta fel a szabadulás reményét. Volt nála papír, ceruza s némi pénz is. Néhány sorban körülírta, hogy hova került – mert most már nem volt kétsége afelől, hogy a követség csalta lépre –, feljegyezte a papírra dr. Cantlie lakáscímét, arra kérte a cédula megtalálóját, hogy juttassa el azt barátjához. Aztán egy kétshillinges pénzdarabot csavart bele, lehajította az udvarra. Sajnos, eredménytelenül.

Így telt el hat nap. A fogoly cellája előtt kétóránként váltották az őröket. Ezek hordták be hozzá az élelmet is. Szun többször megkísérelte, hogy szóba elegyedjék velük, de válaszra sem méltatták. Október 16-án, egy szombati napon kivételesen nem kínai, hanem angol őr hozta be az ebédjét. Szun ezt is megszólította, s az angol szolga – Cole nevezetű – némi habozás után vállalkozott rá, hogy tesz valamit az ügyében. Csakugyan felkereste délután a követség Mrs. Howe nevű angol pénztárosnőjét, s bevárta az alkalmas pillanatot.

– Érdekes dolgot mondok el – kezdte félhangon. – A 314-es szobában egy kínai fogoly van. A nevét is megmondta, bár nem emlékszem rá pontosan . . ., azt hiszem Li Jen-szennek hívják. Politikai. Úgy tudom, vissza

akarják küldeni Kínába, s ott kínos halál vár rá. Nem tudom, mit követett el, de rendes, értelmes, jóravaló embernek látszik. Segíteni kellene rajta.

– Ugyan, ugyan, Cole – felelte Mrs. Howe. – Már hogyan is tudnánk rajta segíteni? Végre is nem szöktethetjük meg. Először is vigyáznak rá, másodszor meg – ez mindkettőnk állásába kerülne.

– Nem szöktetésre gondolok – rázta a fejét Cole. – Mindössze egy üzenetet kellene átadni dr. James Cantlie orvosprofesszornak, aki – felírtam – a Devonshire Street 46-ban lakik. Közölni kellene vele, hogy a barátja veszélyben van. Én nem mehetek ki feltűnés nélkül, mert itt lakom a követségen. De önnek a városban van a lakása.

Mrs. Howe, egy negyvenöt éves özvegyasszony, tűnődve nézett maga elé.

– Így is veszélyes... De tudja mit, meggondolom. Adja csak ide azt a címet. Persze, egy szót sem senkinek!

– Ugyan, Mrs. Howe, hova gondol? Még a feleségemnek sem mondom el.

Ebben maradtak. A pénztárosnő tényleg 24 óráig gondolkodott, aztán határozta el magát a cselekvésre. Éjjel 11 órakor levelet csúsztatott be a Devonshire Street 46. számú ház kapuja alá. Majd becsöngetett s eltűnt.

A csöngetésre dr. Cantlie felriadt, hálóköntösben lesietett a földszintre, s megtalálta a cédulát.

Ez állt rajta:

„Egy barátja múlt vasárnap óta a kínai követség foglya. Az a veszély fenyegeti, hogy visszaküldik Kínába, s ott minden bizonnyal felakasztják. Szegény ember nagyon szomorú helyzetben van. Ha sürgősen nem történik valami, elviszik, és soha senki sem tudja meg, mi

történt vele. Nem írhatom alá a nevem, de amit írok, a tiszta igazság, higgye el. Ha tenni akar valamit, tegye rögtön, különben késő lesz. A foglyot, azt hiszem, Li Jen-szennek hívják."

De mi történt ez alatt az egy hét alatt a követségen? A kínai követeségnek ez időben egy angol eredetű titkára volt Sir Halladay Macartney személyében. Ez az ember azelőtt brit diplomata volt Kínában, majd kínai szolgálatba lépett, mert a pekingi külügyminisztérium addigi jövedelme többszörösét biztosította számára. A londoni követségen minden fontosabb akta az ő kezén ment keresztül, s nagyon valószínű, hogy Szun Jatszen elrablását is ő eszelte ki. Hétfőn, két nappal azután, hogy Szunt megkötözve hozták fel a palota kapuboltjából, Macartney elrendelte, hogy vezessék elő a foglyot. Szun éppen félkábultan feküdt vaságyán, mert ebbe az állapotba kerül az ember, ha a fantáziája kimerül egy veszedelmes helyzet különböző alakulási lehetőségeinek kiszínezésében. Ekkor lépett be hozzá egyik kínai őre.

– Öltözzön fel, kihallgatásra megy.

A kínai szolga a harmadik emeletről levezette a földszintre. Ott egy tágas szobába lépett. A szoba mélyén, az ablaknál, egy fehér hajú, acélkék szemű, ötven év körüli férfi ült az íróasztal mögött, akiről Szun első pillantásra megállapíthatta, hogy nem kínai. Macartney intett az őrnek, hogy hagyja el a szobát, hellyel kínálta meg dr. Szunt, majd megkérdezte:

– Beszél angolul?

– Hogyne.

– No, annak örülök. Mert én csak a pekingi szójárást ismerem, ön, úgy tudom, kantoni. Hát kérem – itt levette az orráról a csíptetőjét, gondosan megtörülte a zsebken-

dőjével, újra helyére illesztette –, mi hozta ide Londonba?

– Baráti látogatásra jöttem.

– Tudom, többször járt Cantlie professzornál, akit személyesen ismerek. De ez bizonyára nem minden. Ön veszedelmes összeesküvő. Kikkel érintkezett, mióta brit földre érkezett?

– Senkivel.

– Nézze, ne tagadjon. Ön rövidesen visszakerül Kínába. Ha őszintén bevallja, milyen tervei voltak itt, megkönnyíti a helyzetét.

– Hogy mik voltak a terveim, az az én titkom. De biztosítom, hogy dr. Cantlie-n és a feleségén kívül eddig senkivel sem beszéltem – kivéve persze azt a két sehonnai gazembert, akit önök bíztak meg az elrablásommal.

Macartney szeme megvillant.

– Azok becsületes, császárhű kínaiak, s csak a kötelességüket teljesítették. De azt ajánlom, dr. Szun, hogy tegyen le erről a hányaveti modorról, mert csak magának árt. Az én kérdésem most már a következő: kiket akart felkeresni – úgy értem, az itteni honfitársai közül?

– Ahhoz önnek semmi köze.

– Tudja, hogy mi vár önre Pekingben?

– Tudom. Ismerem a pekingi kormány módszereit. A bokámat összekötik, és kalapáccsal törik össze. Kitolják a szememet, s végül darabokra szabdalnak, úgyhogy majdan senki sem ismeri fel elásott holttestemet. Ez történt például barátommal, Lu Hao-tunggal, aki Kantonban az ön megbízói kezére került.

Macartney egy pillanatig hallgatott, kitekintett az ablakon, majd újra Szunhoz fordult:

– Ha azonban ilyen – bizonyára túlzó – elképzelései vannak a császári igazságszolgáltatás módszereiről, azt találnám természetesnek... hogy magába szálljon.

– Voltaképpen mit kíván tőlem?

– Én?... Én nem akarok öntől semmit. De sajnálom önt, mert ahogy látom, tehetséges, értelmes ember. Kár volna önért. És megmenthetné a bőrét, ha...

– Ha elárulnám azokat, akik egy szent cél szolgálatába állították az életüket – válaszolt indulatosan Szun. – Nem, uram! Ezt hiába várja tőlem. És most én kérdezek öntől valamit. Ön, aki angol, egy szabad, művelt ország polgára, hogyan egyezteti össze a lelkiismeretével, hogy eszközévé válik egy idejétmúlt, korrupt, zsarnoki rendszer politikai bosszújának? Nem szégyelli magát?

Macartney felállt, megnyomta íróasztalán a csengőt. A kínai őr belépett.

– Vezesse vissza a foglyot a szobájába – szólt neki oda szárazon, majd Szunhoz fordult: – Úgy látszik, ön javíthatatlan. A következményekért magára vessen.

E jelenet után Sir Halladay Macartney rejtjeles kábelt küldött Pekingbe. Arra a kérdésre kért választ, hogy mi történjék a Londonban kézre kerített dr. Szun Jat-szennel, a kantoni összeesküvés vezérével, aki jelenleg a követség foglya.

De térjünk vissza dr. Cantlie-hez, akit az ágyból rántott ki éjnek idején Mrs. Howe.

A professzor egy ideig elgondolkozva betűzgette a cédulára írt sorokat. Mrs. Cantlie, aki ekkor már szintén felkelt, megkérdezte:

– Mi történt? Ki keresett?

– Ezt a cédulát dobta be valaki, olvasd el. – A professzorné is kibetűzte Mrs. Howe írását.

– Jó isten..., ez a mi Szununk! Ezért nem láttuk majd egy hét óta. Hát most mi lesz?

– Azonnal kézbe kell vennem a dolgot. Tudod, mire gondoltam? Emlékszel Sir Halladay Macartneyre, aki egy ideig sajtóattasé volt a pekingi brit követségen?

– Hogyne. Hisz járt nálunk Hongkongban.

– Nos, Macartney a londoni kínai követség titkára. Egy ügyben jártam is már nála a lakásán. Bizonyára sejtelme sincs erről a gazságról. Még ma éjjel felkeresem.

Dr. Cantlie felöltözött, s lement az utcára. Ott sikerült egy bérkocsit szereznie, s elhajtatott ahhoz a házhoz, ahol Macartney lakott. A kapu persze itt is zárva volt, a csöngetésre pedig nem jelentkezett senki. Mit csináljon? Minden perc késedelem dr. Szun pusztulását jelentheti. Ismét beült hát a kocsiba, a Marylabon Streeten levő kerületi rendőrkapitányságra vitette magát, s jelentkezett az ügyeletes rendőrtisztnél.

– Sajnálom, uram – felelte az. – Az ön által említett ügy meghaladja a mi hatáskörünket. Tessék a Scotland Yardhoz fordulni.

A bérkocsi újból elindult, ezúttal a Scotland Yard irányába. Ott is egy álmos rendőrtiszt fogadta a késői látogatót.

– Ha jól értettem, a fogoly kínai állampolgár, s a kínai követségen van – jegyezte meg a rendőr-tisztviselő.

– Úgy van, uram.

– Végtelenül sajnálom, ez esetben, mi semmit sem tehetünk. A követség területenkívüliséget élvez. De ön azt mondja, hogy Kínába akarják hurcolni a barátját. Várjon csak... Keresse fel a Kínai Birodalmi Vámhivatal londoni kirendeltségét. Ott meg tudják mondani, hogy mikor mely hajó szállítja a foglyot Kínába.

A professzor nem nagyon bízott benne, hogy egy kínai hivatal ilyen irányú felvilágosításra hajlandó lenne, de azért nem restellte az utat. Ott persze meg sem hallgatták. Közben reggel lett. Hazahajtatott tehát, hogy megnyugtassa a feleségét, aki bizonyára órák óta várta hazajövetelét.

Mrs. Cantlie azonban egyáltalán nem nyugodott meg, amikor a férje közölte vele, hogy minden eddigi lépése eredménytelen volt.

– Gondolkodj, Jack, talán eszedbe jut valami. Várj! Mit szólnál ahhoz, ha Mansonhoz fordulnánk?

Sir Patrick Manson valamikor tanártársa volt dr. Cantlie-nek Hongkongban, s a fiatal Szun a tanítványai közé tartozott.

– Valóban jó ötlet. Azonnal elmegyek hozzá.

Manson csakugyan emlékezett Szunra. Ő is nagyra becsülte, s megrendülve hallgatta végig kollégáját, aki beszámolt a fiatalember tragikus helyzetéről és arról, hogyan járt Cantlie a különböző hivatalokban. Éppen azon gondolkoztak, hogy most már mitévők legyenek, amikor valaki megnyomta a kapucsengőt. Az inas jelentette, hogy a kínai követség egy alkalmazottja kíván sürgősen beszélni a házigazdával.

Az ajtón egy ösztövér, középkorú ember lépett be. Élénkvörös haja, sasorra első pillantásra elárulta ír származását. Cole volt, az a szolga, aki felhívta Mrs. Howe figyelmét az őrizetére bízott fogolyra.

– Sir Patrick Mansont keresem. Üzenetet hoztam dr. Szuntól, aki a kínai követség foglya.

Ezzel átadott a professzornak egy cédulát, amelyen a következő állt:

„Elmúlt vasárnapon elraboltak. Sürgős segítséget kérek. Dr. Szun Jat-szen."

Manson szó nélkül átadta a papírlapot Cantlie-nek. Az elolvasta, s kérdőn nézett barátjára.

– Nézze, kolléga úr – szólalt meg az. – Itt szerintem csak egyetlen segítség van: a nyilvánosság. Tudja mit, elmegyünk a The Times-hez. Van ott egy szerkesztő ismerősöm. Persze csak holnap, mert vasárnap nem dolgozik.

Cole-t köszönettel s nagyobb borravalóval elbocsátották. Dr. Cantlie a haját tépte, de bele kellett nyugodnia a változhatatlanba. Másnap reggelig számolta az órákat. Aztán dr. Mansonnal együtt felkeresték a The Times szerkesztőjét. Ott várniuk kellett, mert a világlap munkatársai csak a déli órákban látnak munkához. Tizenegy óra után végre megérkezett Manson ismerőse. Manson bemutatta a kollégáját.

– Ez dr. Cantlie orvosprofesszor. Olyan szenzációt még nem pipált, szerkesztő úr, amilyent ő itt önnek azonnal el fog mondani.

A szerkesztő meghallgatta a „storyt", elolvasta Mrs. Howe levelét és azt a cédulát, amit Cole hozott Szuntól, aztán a fejét vakarta.

– Átkozott história. Persze a brit hatóságok nem szívesen avatkoznak be idegen követségek és idegen alattvalók ügyeibe . . . De nem baj, majd taplót dugunk a fülükbe. Ez a cikk legkésőbb szerdán megjelenik. Az a nézetem azonban, hogy sürgősen a külügyminisztériumhoz kell fordulniuk, különben késő lesz . . . Várjon, odatelefonálok.

Felvette a telefonkagylót, s öt percig beszélt, időnként elég indulatosan. Aztán látogatóihoz fordult:

– Ezek is húzódoznak. De alaposan megmondtam a véleményemet. Most azt ajánlom, hogy menjenek oda személyesen ahhoz a referenshez, akivel beszéltem.

A külügyminisztériumban elértek annyit, hogy az illetékes előadó jegyzőkönyvet vett fel az esetről, és bevitte az osztályfőnökhöz. Fél óra múlva visszajött:

– Az akta még ma felmegy az elnökséghez. Hogy ott mi lesz a döntés, nem tudom. Mindenesetre érdeklődjenek még holnap az elnöki osztályon.

– Addig védencünket megölhetik, vagy egy kínai hajóra hurcolhatják – vetette ellen dr. Cantlie.

– Ezt talán meg tudjuk akadályozni, jöjjenek csak velem az osztályfőnökhöz.

Az végighallgatta a panaszosokat, s még egyszer elolvasta a felvett jegyzőkönyvet.

– Az ügy tényleg sürgősnek látszik. Mindjárt csinálunk valamit, de kérem, sétáljanak ki az előszobába, s várják meg türelemmel az eredményt.

Tíz perc múlva behívatta a két professzort.

– Hát kérem, beszéltem a Scotland Yarddal. Addig is, amíg a minisztérium dönt, hat detektív figyeli a kínai követség épületének összes kijáratát. A követségre engedély nélkül persze nem léphetünk be. Az nem valószínű, hogy a fogolynak ott bántódása essék, mert a kínai követség bizonyára irtózik a botránytól. De ha a foglyot kivinnék az utcára, ott közbe tudnánk lépni. Tehát legyenek nyugodtak, barátjukat nem hurcolhatják el az épületből. A végleges döntést persze be kell várniuk.

Dr. Cantlie másnap, kedden, újból felment a minisztériumba, ezúttal egyenesen az elnökségre. Az akta ott volt már, de döntés még nem történt. Szomorúan ballagott le a lépcsőn, majd a portásfülkéből felhívta a Scotland Yardot. Megnyugtatták, hogy a detektívek a helyükön vannak, a fogoly még a követség épületében van.

Szerdán megjelent a The Times cikke. Már a címe is alkalmas volt rá, hogy felrázza a közvéleményt:

Az újsággal a kezében rontott be dr. Cantlie a kora délelőtti órákban a külügyminisztérium elnöki osztályára. A hatás teljes volt. Az elnökség elkészítette a szükséges okmányokat, s az egész dossziét felterjesztette a minisztertanácshoz. Mégis eltartott péntekig, amíg a döntő intézkedés megtörtént. Maga Lord Salisbury miniszterelnök lépett közbe. Dr. Cantlie közben Cole útján értesítette védencét, hogy ügye folyamatban van, a brit kormány intézkedik . . .

Mekkora lehetett azonban a fogoly ijedsége, amikor pénteken, október 23-án délután fél ötkor az egyik kínai őr bejött hozzá, közölte vele, hogy Sir Halladay Macartney beszélni akar vele, húzza fel a cipőjét, vegye fel a kabátját, tegye fel a kalapját, jöjjön le a földszintre.

Mialatt öltözködött, a következő gyanú merült fel Szun Jat-szenben. Ezek az angol hatóságok előtt bizonyára letagadták, hogy ő a követség foglya. A Scotland Yard a külügyminisztérium utasítására nyilván házkutatást tart az épületben, őt pedig a házkutatás előtt a pincébe dugják. Az angolok nem találják meg, s mindennek vége . . .

Rémülete csak akkor váltott át vad örömre, amikor belépett Macartney földszinti hivatali szobájába. Macartney az íróasztala mögött állt, s összeráncolt homlokkal tanulmányozott egy hivatalos okmányt. Az íróasztal előtt azonban Szun felismerte védangyalát, dr. Cantlie-t. Rajta kívül a Scotland Yard egy tisztje állt teljes díszben, ezenkívül két polgári ruhás idegen. Mint később kiderült, ezek a külügyminisztérium tisztviselői voltak.

Macartney végzett a kezében levő okirat olvasásával.

A miniszteri tisztviselőkhöz fordult, s rekedtes hangon a következőket mondta:

– Megértettem. Átadom önöknek ezt az embert... – Itt Szunra mutatott. – Ezt azonban annak a kijelentésével teszem, hogy ez a tény nem csorbíthatja a követség területen kívüli jogait és diplomáciai kiváltságait.

A követség palotájából dr. Cantlie karon fogva vezette családjához barátját, ahol bő estebéd várta. De alig értek haza, amikor a ház megtelt riporterekkel. Dr. Szunt vagy egy tucatszor lefényképezték, egyedül, dr. Cantlievel, az asztalnál a Cantlie házaspárral. Másnap az összes londoni lapok háromhasábos címmel jelentették az eseményt, ki-ki a maga politikai beállítottsága szerint:

„Börtönpincék a Portland Place-en"
„Összeesküvőt raboltak el Londonban"
„A Portland Place-i Bastille"
„Egy kínai forradalmár a vérpad lépcsőjén"

Az ügyből világszenzáció lett, s Londontól Hongkongig, New Yorktól Delhiig, Párizstól a Fokvárosig hetekig éltek belőle a napilapok és a magazinok. Csak a Mennyei Birodalom lapjai nem emlékezhettek meg Szun Jat-szen elrablásáról és csodálatos megmeneküléséről. Persze azért ott is széles körökben értesültek róla, hiszen naponként érkeztek kínaiak Hongkongból, Tokióból, Singapore-ból, Honolulúból, a holland indiai Batáviából a birodalomba, s elhozták Szun Jat-szen nagy kalandjának hírét.

Hetek alatt legendás alakká nőtt fel, százmilliók tőle várták Kína felszabadítását.

A császárral való ismeretség éppoly veszedelmes, mintha egy tigrissel aludnál egy ágyban.

(Kínai közmondás)

A pekingi császári paloták, az ún. „Tiltott Város" közvetlen közelében levő házban két kínai tudós beszélgetett a közállapotokról. Már néhány órája vitatkoztak. Az egyik, az idősebb, Kang Ju-vej, egy kopaszodó, negyven év körüli, szikár, érdekes arcú férfi, tiltakozó mozdulattal fordult a nála tizenöt évvel fiatalabb, kövérkés, alacsony Liang Ci-csaóhoz:

– Nem értek önnel egyet, Liang. Ez a brit misszionárius pap, dr. Timothy Richard találta el az igazat. A Mennyei Birodalomnak nem véres forradalomra, hanem békés reformokra van szüksége. Forradalmak, mészárlások azelőtt is voltak, mikor egyik dinasztia leváltotta a másikat. De milyen eredménnyel végződtek? A zsarnokság két-három évszázados korszaka után újabb évszázadok következtek új zsarnokokkal; a módszerek azonban mindig ugyanazok maradtak. Demokratikus alkotmányra, agrárreformra, intenzív tanulásra van szükségünk. Meg kell alapozni népünk korszerű műveltségét, ipart, kereskedelmet kell teremteni, hogy felvehessük a versenyt a Nyugattal, s hazánk kiemelkedjék félgyarmati állapotából.

– Mindez azonban lehetetlen – vetette ellen Liang –, ameddig a Csing-dinasztia ül a trónon.

– A Csing-dinasztia jelenlegi feje, az ifjú Kuang Hszü császár hajlik a reformokra. Éppen azért kérettem önt ide, legjobb tanítványomat, mert beszéltem a császárral, s meggyőződtem róla, hogy őfelsége tisztában

van a hazánkat fenyegető veszélyekkel. Nem osztja nagynénje, Ce Hszi konzervatív nézeteit. A császár most felszabadult Ce Hszi gyámkodása alól, az öregasszony, akit általában Vén Buddhának csúfol a nép, nem régens már. A császár hozzám fordult tanácsért. Egy memorandumon dolgozom, amelyet át fogok neki nyújtani. Szeretném önt munkatársamnak megnyerni.

Liang Ci-csao kínai szokás szerint mindkét kezét a mellére szorította, s mélyen meghajolt.

– Ennél nagyobb kitüntetés nem érhetett.

– A császár elolvasta „Konfucius, Kína reformátora" című könyvemet. Amint tudja, ebben kimutattam, hogy a Mennyei Birodalom legnagyobb bölcse már 2500 évvel ezelőtt a népfelséget hirdette. A császár azt kívánja, hogy javaslataimat ennek az eszmének az alapulvételével tegyem meg.

– Ha így áll a dolog, Mester, összes ellenérveimet elejtem – felelt Liang. – Pedig azért jöttem ide, hogy felhívjam a figyelmét dr. Szun Jat-szenre, akiről az utolsó években bizonyára ön is sokat hallott. Ő ugyanazon meggondolások alapján nem hisz a reformokban, amelyek az enyémek is voltak. A forradalom híve.

Kang tagadólag intett.

– Dr. Szun egy eszeveszett. Emlékezzék vissza, Liang, az 1895-ös kantoni összeesküvésre, amelyet ő szervezett meg. A kormány fél kézzel leverte a lázadókat, s Szun több száz jóhiszemű híve fizetett rá az életével, vagy ül még ma is börtönben. Ez nem a mi utunk. Egy felvilágosult, tetterős ifjú császárral együtt igyekszünk népünket a haladás útjára vezetni.

– Annál jobb – felelte Liang. – A Menny áldása kísérje munkánkat.

A következő hetekben Kang és Liang éjt nappá téve

dolgozott a nevezetes memorandumon, s egész sor kiváló jogászt, közgazdászt és közigazgatási szakértőt is belevont a munkába. 1898. június hó első napjaiban a két tudós átadta a több száz oldalas okmányt az uralkodónak. Az a memorandum tanulmányozása után szinte lázba esett a lelkesedéstől. Miniszterelnevezte ki őket, s köriratban utasította az összes központi kormányhivatalokat, hogy álljanak Kang és Liang rendelkezésére. Úgyszólván hetenként született meg egy-egy reformrendelet. A hétszáz éves tanulmányi rend korszerűsítése céljából nyugati tudósokat hívtak meg Pekingbe. A hadsereg katonai kiképzése is új, angol módszer szerint történt volna a jövőben, s egész sor főtisztet leváltottak. A birodalom több száz templomát iskolák céljaira alakították át. Ösztöndíjakat létesítettek kiváló tanulók részére, s külföldi tanulmányútra küldték őket. Tervbe vették a vasutak legújabb rendszerű mozdonyokkal való felszerelését és a hálózat kibővítését, új utak és kikötők építését, új bányák feltárását. Egész sor régi, hagyományos hivatalt egy tollvonással megszüntettek, s véget vetettek annak a gyakorlatnak, hogy néhány ezer kivételezett mandzsu naplopó költse az állam pénzét.

A rendeletek helyeslő visszhangra találtak a birodalom haladó polgárainál, de felháborították a régi rendszer haszonélvezőit, a főnemeseket, a felsőpapságot, a magas rangú katonatiszteket. Naponta küldöttségek érkeztek a birodalom legtávolabbi vidékeiről is a Nyári Palotába visszavonult özvegy császárnéhoz, hogy vessen véget „a nemzetrontók garázdálkodásának", vegye át újra a hatalmat. A császárnénál mindennap üléseztek az „elégedetlenek", köztük néhány leváltott tábornok. A császárt hívei értesítették a konzervatív ellenpárt mozgolódásáról, s Kanghoz fordult tanácsért.

– Csak természetes – felelte a miniszter –, hogy a nyugdíjba küldött tábornokok a reformtörvények ellen vannak, és hát ez komoly veszélyt jelent. De Felséged bizonyára rendelkezik olyan főtisztekkel is, akik haladó gondolkozásúak. Hiszen a katonai reformok végrehajtása megerősíti a hadsereget, s háború esetén ezek a tábornokok dicsőséget szerezhetnek nemcsak az országnak, hanem maguknak is.

– Hogyne – felelte a császár némi gondolkodás után. – S már meg is találtam a megfelelő embert. A császári gárdahadtest parancsnoka, Jüan Si-kaj széles látókörű, nagy tekintélyű katona, s nekem egyik legbizalmasabb hívem.

– Akkor vonjuk be őt a tanácskozásokba – felelte Kang.

A tábornok már másnap részt vett a minisztertanács ülésén, azontúl egyik legtevékenyebb tagja lett ennek a testületnek. Úgy látszott, hogy a császár a megfelelő személyt választotta katonai tanácsadójául, mert Jüan Si-kaj napról napra beszámolt az ellenpárt sakkhúzásairól, s figyelmeztette a császárt az egyre jobban fenyegető palotaforradalomra. Így történt, hogy a minisztertanács egyik ülésén Kang indítványozta:

– Az a nézetem, hogy ezeknek az intrikáknak véget kell vetni. Őfelsége nem tehet egyebet: internálja az özvegy császárnét a dinasztia egyik vidéki kastélyába. Ha majd végrehajtottuk a szükséges reformokat, újra visszatérhet Pekingbe.

A javaslat hosszabb vitát váltott ki. Néhányan ellene voltak, de végül határozat jött létre, s a császár annak végrehajtásával Jüan Si-kaj tábornokot bízta meg.

Ez 1898. szeptember közepén történt. Alig egy héttel a nevezetes ülés után, szeptember 22-én Jüan Si-kaj a

késő éjjeli órákban audienciára jelentkezett császári uránál. Kuang Hszü császár már ágyban volt, de a tábornok az ügy sürgősségére hivatkozott. Mélyen meghajolt a felség előtt.

– Felséges uram, bocsánatot kérek a zavarásért, de őfelsége Ce Hszi császárné megbízásából vagyok itt.

– Közölte vele azt a kívánságomat, hogy egyelőre hagyja el Pekinget?

– Megtörtént, felséges uram. A császárné őfelsége azonban ezt nem vette tudomásul. Sőt úgy intézkedett, hogy Felségednek kell elhagynia a Téli Palotát.

– A császárné . . . intézkedett?

– Igen. A császárné azon a véleményen van, hogy Felséged egészsége megrendült, s egy kis pihenés jót tenne Felségednek. Már értesítettem Felséged belső komornyikjait, hogy öltöztessék fel Felségedet.

– Tábornok, ön nincs észnél!

De a császár a következő pillanatban meggyőződhetett róla, hogy a tábornok nagyon is jól tudja, mit beszél. Mert Jüan Si-kaj az ajtóhoz lépett, kinyitotta, s az ajtórésen át nemcsak két komornyikja lépett be, hanem mögöttük három, állig felfegyverzett gárdista is. A katonák tisztelegtek.

– Amint láthatja Felséged – jegyezte meg a tábornok gúnyos alázattal –, az én eszemben nincsen hiba.

– Árulás! – hördült fel Kuang Hszü.

– Dehogy, inkább hűség a Mennyei Birodalom trónjához – igazította helyre Jüan Si-kaj szárazon.

Kuang Hszüt a pekingi Halhatatlanok szigetén levő császári kastélyba szállították, ahol személyzetén és az őrizetére kirendelt katonákon kívül senkivel sem érintkezhetett. A császárné mindjárt másnap ünnepélyes kiáltványban jelentette be, hogy a Menny Fiának hirtelen

beállott súlyos megbetegedése következtében kénytelen volt újra átvenni a régensséget. Egyidejűleg megkezdődött a bosszúhadjárat a császár tanácsosai és a reformok hívei ellen. Hat minisztert, több száz miniszteri tisztviselőt, írót, tudóst letartóztattak és kivégeztek. Kang Ju-vej és Liang Ci-csao még idejében értesült az eseményekről. Kang a pekingi brit főkonzulátuson kért és kapott menedéket, s a főkonzul segítségével sikerült Hongkongba jutnia. Liang álruhában, gyalog, ezer veszély között érkezett napok múlva Tiencsinbe, ott hajóra szállt, s Japánba utazott.

Kína száznapos reformkorszaka ezzel véget ért.

A BOXERLÁZADÁS ÉS SZUN MÁSODIK FELKELÉSI KISÉRLETE

A reformpárt dicstelen bukása meggyőzte Kína haladó köreit, hogy a Kang Ju-vejhez és Liang Ci-csaóhoz hasonló mérsékelt politikusok mit sem érhetnek el a még mindig hatalmas reakció ellen, s hogy a monarchia fegyveres megdöntése nélkül Kína továbbhalad a teljes züllés és pusztulás útján. Szun Jat-szen hívei egyre szaporodtak, különösen azóta, hogy az országon belül is híre ment londoni fogságának és csodával határos megmenekülésének. Megkezdődött az értelmiségi fiatalok tömeges áramlása külföldre, ahol beléptek a Szun alapította Kína Újjászületésének Társaságába. Ugyanakkor a birodalom majd minden nagyobb városában létrejött a társaság egy-egy helyi alakulata, s ezek állandóan érintkeztek egymással. A forradalmi mozgalom lavinaszerűen terjedt.

Tudták ezt azonban Pekingben is, s a császárné, a

„Vén Buddha" körül csoportosuló udvari főméltóságok, főpapok és tábornokok megtanulták, hogy politikájuk a nép szélesebb rétegeinek támogatása nélkül előbb-utóbb kudarcra van ítélve. A „Vén Buddha" Jüan Si-kajhoz fordult tanácsért, aki egyszer már kihúzta a csávából. A tábornok, aki ekkor már a miniszterelnöki tisztséget töltötte be, ezúttal is megtalálta a cselekvés módját. A Téli Palota egyik termében játszódott le a miniszterelnök beszélgetése a régenssel. Ez az audiencia a pekingi udvarnál évszázadok óta dívó szertartások szerint ment végbe. A császárné egy emelvényen ült, egy sárga selyemfüggöny mögött. A miniszterelnök az emelvényre vezető lépcsőn térdelt.

– Felhívom Felséged figyelmét – kezdte Jüan Si-kaj – egy rendkívül jelentős népi mozgalomra, a boxerek mozgalmára.

– De hiszen ezek a Mennyei Trón ellenségei – hangzott a selyemfüggöny mögül.

– Az Öklök Szövetsége valamikor tényleg esküdt ellensége volt a dinasztiának. A 250 évvel ezelőtt elűzött, átkos Ming-családot akarta visszaültetni a Mennyei Birodalom trónjára. De az utolsó évtizedekben más irányban fejlődött. Ma vezetői elsősorban a nemzeti hagyományokat, az évezredes kínai életformát, az ősi vallást védelmezik, s szívből gyűlölik a birodalomba betolakodott idegen ördögöket, valamint azok fizetett ügynökeit. Például a Szun Jat-szen-féle lázadókat, a tőzséreket, gyárosokat meg a velük szövetséges reformereket és más mindenféle forradalmi csőcseléket.

– Szun Jat-szen? Nem ez az a féreg, akit Londonban letartóztattunk?

– Az bizony. Sajnos, az óceán ördögei közbeléptek, s szabadlábra került. Ez is keresztény, és a sátán fivére.

Az Öklök Szövetsége a vallásos, a hagyományokhoz hű parasztok százezreire támaszkodik. Meg lehetne őket nyerni a magunk számára, s akkor a Mennyei Trón megint megszilárdulna.

– De a mi parasztjaink jámbor állatok – vetette ellen a „Vén Buddha" –, még katonáskodni sem szeretnek.

– Bízza azt Felséged az Öklök Szövetségére meg a Tao-papokra. A falukban meg kell magyarázni, hogy az idegen ördögök a mi isteneink ellen törnek, le akarják rombolni szobraikat, oltáraikat, el akarják rabolni templomaikat. Elég soká tűrte Felséged, hogy a misszionáriusok, ezek a fekete taláros boszorkánymesterek rontsák a népet, kiforgassák nemzeti mivoltából. A tűzbe velük!

– Helyes – nevetett a „Vén Buddha" a függöny mögött. – De egyet kikötök. Mi, a Mennyei Trón, nem érintkezünk ezzel a hordával. Intézd úgy, hogy Mi semmiről sem tudunk.

– Ahogy Felséged parancsolja.

Jüan Si-kaj ekkor már hetek óta tárgyalt a boxerek vezéreivel. Értesült róla, hogy a rossz termés következtében országszerte éhínség ütött ki, hogy itt-ott rablóbandákat alakítottak az éhező parasztok, és sarcolják a földbirtokosokat. Egyes vidékeken a vasútépítés céljaira kártalanítás nélkül igénybe vették a parasztok földjeit. Ezek is földönfutókká lettek. A vasút azonban elvette az áru- és személyszállítással foglalkozó szekeresek és riksakulik kenyerét is. Ezeknél a nincsteleneknél termékeny talajra talált az idegenek elleni gyűlölet. Az Öklök Szövetsége számára olyan agitációs alkalom kínálkozott, amilyenre a tajpingfelkelés óta nem volt példa. A miniszterelnök megígérte a boxervezéreknek, hogy ha üt az óra, a Kanszu tartományban állomásozó

14. számú hadtest csatlakozni fog hozzájuk. Persze úgy, hogy a központi kormány hivatalosan nem veszi tudomásul a mozgósítást, s csupán akkor hagyja jóvá, ha a felkelés teljes sikerrel jár.

1899 őszén kitört a boxerlázadás. A felkelő parasztok felrobbantották a vasúti síneket, felgyújtották a pályaudvarokat, a gyárakat, szétrombolták a bányaműveket. Több száz misszionáriust meggyilkoltak, a reformátusokat családjukkal együtt. A Pekingben székelő idegen követségek egyik jegyzéket a másik után intézték a kormányhoz, felszólították, hogy védje meg az idegeneket, azok vagyonát, de a császári udvar kitérő válaszokat adott, s az állítólag mozgósított hadsereg nem ütközött meg a lázadókkal. A vérszemet kapott parasztok most már a főváros ellen vonultak, s velük tartott a kanszui hadtest is. A kormány kijelentette, hogy ez a hadtest fellázadt, s egyelőre nincs abban a helyzetben, hogy a lázadást leverje. Közben a boxerek bevonultak Pekingbe, körülzárták és ostrom alá fogták a külföldi követségek számára fenntartott városrészt. 1900. június 20-án következett be a fordulat azzal kapcsolatban, hogy ezen a napon a lázadók lemészárolták Ketteler német követet és kíséretét. A nagyhatalmak elérkezettnek látták az időt a fegyveres közbelépésre. Waldersee német tábornagy vezérletével nemzetközi expedíciós hadtest nyomult be Pekingbe, s napok alatt szétverte az ostromlóknak a pekingi követségi negyedben kiépített állásait. Aztán a harc átterjedt a vidékre. Több hónapos kemény küzdelem után a korszerűen felfegyverzett európai és japán csapatok szétszórták a felkelőket, valamint a kínai rendes hadseregnek néhány hozzájuk csatlakozott hadtestét. Ce Hszi, a „Vén Buddha", a császári udvarral vidékre menekült, s magával hurcolta a fogoly Kuang

Hszü császárt. Egy vidéki kastélyából tárgyalt a győztes nagyhatalmakkal, biztosítván őket, hogy semmi köze a lázadáshoz. Ezt azzal is igyekezett bebizonyítani, hogy néhány, a felkelőkhöz csatlakozott hadtest parancsnokát lefejeztette...

A császári udvar hangulatváltozását a boxerekkel szemben azonban nemcsak a nyugati hatalmak megtorlásától való félelem diktálta. A „Vén Buddha" és tanácsosai a több hónapos hadjárat során mindjobban tapasztalhatták, hogy a parasztfelkelés csak kezdeti stádiumában irányult az idegenek, a keresztény misszionáriusok, a külföldi tőkések ellen. A mozgalom fejlődésével arculata is megváltozott, mindinkább az agrárforradalom vonásait vette fel. A felfegyverzett kisbérlők és törpeparasztok felégették a nagybirtokosok kastélyait, felosztották maguk között a földeket, s kínhalálra hurcolták a kínai vidék kegyetlen fosztogatóit, a pénzéhes, hatalmaskodó mandarinokat. Az általános forradalom veszélye még nőtt, amikor Dél-Kína is megmozdult. Az erről szóló hírek arról is beszámoltak, hogy a Dél-kínai-tenger partján elterülő Kuangtung, Csecsiang és Fucsian tartományokat megszállta Szun Jat-szen forradalmi hadserege.

A vérbe fulladt „száznapos reformkorszak" után a birodalom haladó csoportjai – még a volt reformerek nagy része is – Szun Jat-szent tekintették vezérüknek. Az Európából visszatért emigráns előbb Hongkongban igyekezett letelepedni, hogy onnan irányítsa a mozgalmat, amikor azonban a brit hatóságok a pekingi udvarra való tekintettel megtagadták tőle a beutazási vízumot, Tokióba utazott, s ott érintkezésbe lépett a liberális Jamagata-kormánnyal. Szun és vele együtt sok más haladó kínai csodálattal adózott ez idő tájt Japán sike-

reinek. Ez a Kínánál sokkal kisebb ázsiai ország évszázados elmaradottságából néhány évtized alatt a világ vezető hatalmai közé emelkedett. A forradalmi Kína azt remélte, hogy a Mandzsu-dinasztia megdöntése után még gyorsabban behozza évszázados mulasztásait, mint a „testvéri" Japán. Szun tehát az akkor japán igazgatás alatt álló Tajvan szigetén telepedett le, amelyet csak egy tengerszoros választ el a kínai szárazföldtől. Onnan kezdte meg a felkelés szervezését. Egy kisebb, jól kiképzett és korszerűen felfegyverzett különítményt küldött át Kuangtung tartományba Csang Si-liang vezetésével, s egy másik hívét, Li Kiang-jo ezredest azzal bízta meg, hogy utazza be a szomszédos tartományokat, nyerje meg a forradalmi elemeket a felkelés számára. Néhány más híve szervezőirodát állított fel Hongkongban, s ez felvette a kapcsolatot a Kína területén működő titkos társasággal. Csang katonái szép kezdeti sikereket értek el. A felkelő parasztok segítségével számos kisebb csatában szétszórták az ellenük küldött császári csapatokat. Ezek egy része elmenekült, egy másik része átállt a felkelőkhöz. Néhány hét alatt Csang 10 000 főből álló hadsereggel rendelkezett, s egész hosszában megszállta a dél-kínai partvidéket. De Csang tudta, hogy csak akkor érhet el döntő sikert, ha további fegyverszállítmányokat kap Tajvanból, s a jelentkező önkéntesek tízezreit fegyverezheti fel. Sürgős segítséget kért tehát a Tajpejben, Tajvan fővárosában tartózkodó Szun Jat-szentől.

Csang jelentésének beérkeztekor a szigeten lázas tempóban folytak a további előkészületek. A tajpeji dokkokban szállításra készen tárolták a fegyvereket és a muníciót. Százötven kitűnően képzett tiszt várta kiutazási engedélyét. Szun felkereste a szigettartomány kormány-

zóját, hogy bejelentse: a tisztekkel és a fegyverszállítmánnyal együtt ő is a kínai harctérre indul. A kormányzó kedvetlenül fogadta:

– Rosszkor jött, kedves doktor, nagyon rosszkor.

– Hogyan értsem ezt? – felelte Szun rosszat sejtve.

– Úgy, hogy tegnap kaptam hírt a Jamagata-kormány lemondásáról. Az új, konzervatív kormány, amelynek a feje Ito márki, szakított a liberális kormány Kína-politikájával. Már meg is érkezett a belügyminiszter távirati utasítása, hogy egyelőre Tajvanról sem csapatok, sem fegyverek nem irányíthatók Kínába. Le kell foglaltatnom az ön fegyverraktárait, s tisztjeik sem kaphatják meg a kiutazási engedélyt.

Ez a fordulat eldöntötte a tengerparti felkelés sorsát. Szun Jat-szennek sikerült még egy Jamada nevű japán hívével értesítést küldeni Csangnak az őket ért súlyos csapásról, de a küldönc számos kaland után csak egy hét múlva érkezett meg Csang főhadiszállására, Fucsouba. A hióbhír vétele után Csang belátta, hogy minden további erőfeszítése hiábavaló. A Hangcsouban állomásozó 30 000 főből álló császári hadsereg előnyomulóban volt, s már csak kétnapi járóföld választotta el Fucsoutól. A vezér kénytelen volt seregét feloszlatni. Néhány száz emberével folytonos csatározások közepette Kowloonig, Hongkong elővárosáig vonult vissza. Ott menedékjogot kért és kapott a hongkongi brit hatóságoktól, akik lefegyverezték a felkelőket. Jamada, aki egy kisebb osztaggal fedezte a visszavonulást, fogságba került, s a császári tábornok agyonlövette. Hasonló sorsra került Li Kiang-jo is. Szunak ez a híve éppen Kantonban tartózkodott, amikor hírét vette Csang visszavonulásának. A tartományi fővárosban toborzott néhány hívével kétségbeesett kísérletet tett a hadiszerencse

megfordítására, bombát dobott az alkirály palotájába. Azt hitte, hogy az így előálló zűrzavarban megszállja a hivatalokat, s a maga oldalára állítja a helyőrséget. A bomba azonban csak jelentéktelen kárt okozott az épületben. A merénylőt és társait elfogták és kivégezték . . .

AGITÁCIÓS KÖRÚT HÁROM VILÁGRÉSZEN ÁT

A partvidéki felkelés kudarca pillanatnyilag lesújtotta a nagy forradalmárt, de nem törte meg. Alig ült el a fegyverek zaja Kínában, amikor újból munkához látott. Szerény tokiói otthonában dolgozott éjjel-nappal a forradalom ügyéért, itt fogadta munkatársait, innen küldte futárait, agitátorait a szárazföldre, itt írta cikkeit, itt adott interjúkat az őt felkereső, szenzációra éhes nyugati újságíróknak. Mint említettük, úgy megváltoztatta külsejét, hogy aki nem ismerte, született japáninak tartotta.

Még nevet is változtatott. A második felkelés után Nakajama néven élt Tokióban, s csak a beavatottak tudták, hogy e név mögött ki rejtőzik. Azért volt erre szükség, mert a pekingi kormány számos fizetett ügynöke vadászott rá. Míg az első felkelés után 5000 dollár jutalmat ígértek annak, aki kézre keríti, most már 100 000 amerikai dollár vérdíjat tűztek ki a fejére. Szun egy ízben, amikor egy amerikai újságíró megkérdezte tőle, nem fél-e, hogy a magas jutalom reménye legközelebbi környezetének egyik-másik tagját is árulásra ösztönözheti, gúnyosan jegyezte meg:

– Isten kezében vagyunk valamennyien. A fejemre kitűzött magas vérdíj csak egyet bizonyít: a reakció

tudja, hogy én és társaim milyen veszélyt jelentünk számára, helyesen értékelik a forradalom kilátásait.

De a kontinensre is el-ellátogatott, persze álruhában. Ilyenkor kínai kereskedőnek vagy kulinak öltözött, szakállt ragasztott az arcára, copfot a tarkójára. Így járta a városokat és falukat.

Egy ízben, egy sanghaji látogatása alkalmával majdnem kelepcébe került. Akkoriban az annami francia gyarmati kormány rokonszenvezett a kínai forradalmárokkal, s Szun Jat-szen ezt arra akarta felhasználni, hogy a tartomány fővárosába, Hanoiba utazzék, ahol nagyszámú kínai lakosság él. Sanghajban felkereste tehát a francia főkonzulátust, bemutatta Nakajama névre szóló hamis útlevelét, s beutazási engedélyt kért. A főkonzulátuson, amely egyúttal a sanghaji Francia Koncesszió kormányzószerve is volt, a főkonzul helyettese, Georges Soulié de Morant fogadta. A tisztviselő az ügyfél bemutatkozása pillanatában pontosan tudta, hogy a „hírhedt" forradalmárral van dolga, s azt is, hogy 100 000 dollárt, az akkori árfolyam szerint 2 500 000 frankot kereshet, ha a kínai hatóságok kezére adja.

– Mivel szolgálhatok, uram? – kérdezte.

– Annamba szeretnék utazni – felelte Szun. – Ön azt is tudja, hogy nem rendelkezem érvényes kínai útlevéllel. Arra szeretném megkérni a konzulátust, szíveskedjék számomra kivételesen beutazási engedélyt kiállítani.

Morant tudta, hogy a francia és a kínai kormány közt fennálló egyezmény szerint neki nincs joga beutazási engedélyt adni nemkívánatos kínai elemeknek, sőt kötelessége volna a jelentkezőt letartóztatni, s kiszolgáltatni a sanghaji kínai hatóságoknak. De a tisztviselő őszinte csodálója volt a hazája szabadságáért küzdő forradalmárnak. Csak pillanatokig habozott.

– Ismerem az ön múltját, s nem szabadna kiadnom ezt az engedélyt – mondta mosolyogva –, de az ön esetében kivételt teszek.

Ezzel elvette a hamis útlevelet, leült az íróasztalához, ellátta a beutazási záradékkal, majd lepecsételte, s átnyújtotta a kérelmezőnek.

E pillanatban valaki kopogtatott az ajtón. A konzul titkára lépett be.

– Bocsánatot kérek a zavarásért, konzul úr. A sanghaji kínai kormányzó van itt, beszélni akar önnel.

A konzul egy pillantást vetett az íróasztala előtt álló Szunra, aki éppen azon tépelődött, hogyan lépjen meg. Aztán a titkárához fordult:

– Mondja meg neki, hogy egy perc türelmet kérek.

Mihelyt bezárult az ajtó, Szunhoz fordult:

– Kérem, távozzon azonnal ezen a másik ajtón. A szomszéd szoba üres, onnan kiléphet a folyosóra. Sok szerencsét!

A kormányzó teljes díszben lépett be a francia főtisztviselőhöz. Mély meghajlással üdvözölte, biztosította nagyrabecsüléséről, majd előadta jövetele célját:

– Egy kérésem volna, konzul úr. Tudomásomra jutott, hogy dr. Szun Jat-szen, a közismert hazaáruló, bombavető és gyilkos itt bujkál a Francia Koncesszióban. Kötelességünk, hogy ártalmatlanná tegyük. Elhoztam magammal az elfogatási parancsot, de szükségem van a főkonzulátus írásos engedélyére is.

Ezzel az íróasztalra helyezte az okmányt.

– Én az illetőt nem ismerem, sohasem hallottam róla – felelte a konzul hideg udvariassággal. – Önök, ugyebár, közönséges bűncselekményekkel vádolják azt az embert, s így kérelmük indokolt, feltéve, hogy bizonyítékokat terjesztenek elő . . .

– Ugyan, ugyan, konzul úr, dr. Szun bűnei annyira ismeretesek, hogy hivatalának bármely régi beosztottja felvilágosítással szolgálhat róla.

– Én azonban nem. Azt ajánlom tehát, kegyelmes uram, juttassa hozzám a megfelelő per-, illetve rendőrségi anyagot. Ez esetben személyesen kivizsgálom az ügyet, s ha meggyőződöm a szóban forgó személy bűnösségéről, készséggel aláírom az elfogatási parancsot.

– Meg kell jegyeznem – válaszolta a kormányzó emelt hangon –, hogy az ön eljárása, konzul úr, kimeríti a két ország kölcsönös jogvédelméről szóló egyezmény megsértését.

– Nekem pedig szilárd meggyőződésem – felelte a konzul –, hogy pontosan ezen egyezség értelmében járok el.

– Ezt jelenteni fogom kormányomnak. Egyébként – itt újabb mély meghajlás következett – még egyszer biztosítom önt legőszintébb nagyrabecsülésemről.

Ezzel döngő léptekkel elhagyta a konzul hivatali szobáját.

Szun azonban eközben szerencsésen leért az utcára, egy riksába ült, s a kikötőbe hajtatott. Minthogy előre megváltotta a hajójegyét, késedelem nélkül felszállhatott arra a francia gőzösre, amelyre a jegy szólt, s két nap múlva kikötött Hanoiban.

A forradalom géniuszának annami látogatása csak egyik epizódja volt azoknak az utazásoknak, amelyek során új híveket toborzott a külföldön élő kínaiak körében, pénzadományokat gyűjtött a forradalmi alap részére. Ugyanezt a célt szolgálta újabb körutazása az Egyesült Államokban és Európában. De ahogy Indokínába történt utazásakor is a sanghaji francia főkonzulátus jóakaratára volt utalva, mert a kínai hatóságoktól

nem kaphatott útlevelet, ezúttal is ki kellett eszelnie valamit. Az USA ugyanis akkortájt már erősebben korlátozta a kínaiak bevándorlását. Azt viszont tudta, hogy az amerikaiak által annektált Hawaii szigetek útlevelére az USA-hatóságok minden további nyomozás nélkül megadják a beutazási láttamozást. Honoluluba utazott tehát, és bátyja segítségével, aki ekkor már befolyásos üzletembernek számított, sikerült olyan papírokhoz jutnia, amelyek szerint Hawaii területén született. E papírok alapján megszerezte az útlevelet és a beutazási engedélyt. 1903 áprilisában kikötött San Franciscóban.

Első benyomásai nem kecsegtették kedvező kilátásokkal. Akkor már három éve az Államokban tartózkodott Kang Ju-vej, a fogoly Kuang Hszü császár egykori minisztere, a reformpárt feje, s a jómódú kínai köröket a maga részére nyerte meg. Kang, mint tudjuk, monarchista volt, irtózott minden erőszakos „felforgató" módszertől, s agitációja oda irányult, hogy a nyugati hatalmak segítségével ismét hatalomra juttassa a „száznapos reformkorszak" internált hősét. Szun ilyenformán nem talált meghallgatásra a vagyonos kínaiaknál. De nem csüggedt. A kisemberekhez fordult, kikötőmunkásokhoz, a mosodák, a szállodák alkalmazottaihoz, a kisiparosok tízezreihez. Ekkor fogalmazta meg Kína megújhodásának „Három népi alapelvét", amelyre alapozta később egész politikai programját.

A „Három népi alapelv" a nyugati demokrácia és a kínai népi hagyományok szerencsés ötvözetének bizonyult. Követelte: *1.* Kína népi-nemzeti egységének megteremtését, továbbá *2.* a monarchia megdöntését, a köztársasági államformát, amelynek kormánya a nagy Abraham Lincoln megfogalmazása szerint „a nép kormánya, a nép akaratából való és a népért dolgozó kor-

mány", és végül 3. osszák fel a földet, hogy Kína természeti kincsei ne a gazdagokat vagy az idegen uralmat, hanem a népet szolgálják.

A Kína létét fenyegető nyugati gyarmatosító nagyhatalmaknak a századfordulón még nem üzent nyíltan hadat. Akkor még remélte, hogy a nagyhatalmak tőkésosztálya segítségével megteremtheti Kína iparát, s kifejlesztheti kereskedelmét a világ összes országával.

Szun Jat-szen egy évig agitált az Egyesült Államokban, majd áttette tevékenysége színhelyét Európába. Itt hallgatósága más elemekből állott. A boxerlázadás és a dél-kínai felkelés után az értelmiségi fiatalság tízezrei utaztak ki külföldre, hogy London, Párizs, Berlin, Brüsszel egyetemein egészítsék ki tanulmányaikat, készülődjenek a Kínában közeledő nagy politikai fordulatra. Ezek a diákok lelkesen fogadták a legendás hírű forradalmárt. A gyűléseken mindenütt ezrek hallgatták meg a „Három népi alapelvről" szóló előadásait. Szun a kortársak egybehangzó véleménye szerint a világ egyik leghatásosabb szónoka volt. Bár került minden üres szólamot, percek alatt megteremtette azt a légkört, amelyben a szónok a hallgatóság „lelkéből" beszél. S pusztán az érvek erejével – azok logikus, egyben hatásos csoportosításával – ragadta magával ifjú híveit.

Párizsi tartózkodására esett egy érdekes epizód. Az egyik nagygyűlés után számos diák belépett a Kína Újjászületésének Társaságába, köztük olyanok, akik állami ösztöndíjjal tanultak a francia fővárosban. A társaság alapszabályai értelmében mindezek esküt tettek arra, hogy hívek maradnak a társaság célkitűzéseihez, és minden körülmények között titokban tartják azt, amivel a társaság megbízza őket. A fiatalok között élt azonban egy mandzsu mandarincsaládból származó diák, s meg-

tudta, hogy két szobatársa belépett Szun titkos társaságába. Beszélgetés közben célzást tett arra, hogy társainak a forradalmi egyesülethez való tartozása kiderülhet, s azok hazatérésük után nagy bajba kerülhetnek. A két diák megijedt, felkereste a párizsi kínai követet, s nemcsak bevallotta a titkos társaságba való belépését, hanem a követ asztalára tette az egyesület párizsi fiókjának teljes tagnévsorát, amelyet Szuntól lopott el. Majd mindketten térdre estek, s irgalomért könyörögtek.

A követ történetesen haladó gondolkozású ember volt, s Szunnak nagy tisztelője. Rárivallt a diákokra:

– Idegenben vagytok, s lopásra vetemedtek! Azonnal vigyétek vissza ezt az okmányt oda, ahonnan elvettétek! Ha nem, feljelentelek benneteket lopásért a francia rendőrségen, s intézkedem, hogy beszüntessék az ösztöndíjatokat!

A két fiatalember elsompolygott, s most már Szunnak vallotta be könnyek közt, hogy megszegte esküjét. Jellemző Szun nagylelkűségére, hogy semmiféle megtorlással nem élt a fiatalokkal szemben azonkívül, hogy a hitszegőket azonnal kizáratta a társaság tagjainak sorából.

A FORRADALMI LIGA

A tokiói külváros egy háromemeletes házának pincehelyiségében két petróleumlámpa gyatrán világította meg a jelenlevők arcát. Vagy negyvenen gyűltek itt össze aznap este, nagyrészt húsz és harminc év közötti fiatalok, de néhány középkorú férfi is. Ez utóbbiak a gyülekezettől néhány méter távolságban ültek egy asztal mögött, a közepén egy alacsony, égőszemű, negyven év körüli férfi európai viseletben: dr. Szun Jat-szen, a gyűlés

elnöke. A vita órák óta folyt már, s most az elnök összegezte az elhangzott javaslatokat:

– Mindannyian egyetértünk abban, hogy a különböző irányzatú forradalmi társaságoknak szövetkezniük kell, ha sikert akarunk aratni. Tudom, hogy a jelenlevő hat titkos társaság küldöttei a Kína Újjászületésének Társasága programjától eltérő nézeteket vallanak a részletekben. De néhány pontban egyeznek a véleményeink. Követeljük tehát:

1. Meg kell dönteni a korrupt és reakciós Mandzsudinasztiát.
2. Meg kell alapítani a Kínai Köztársaságot.
3. Harcolni kell a világbékéért.
4. Végre kell hajtani az agrárreformot, az igazságos földosztást.
5. Meg kell teremteni Kína és Japán békés együttműködését.
6. Felhívást kell intézni a világ összes népéhez, hogy támogassák Kínát az országépítés munkájában.

Indítványozom, hogy e közös program alapján létrejött szövetség a Tungmenghuj (Forradalmi Liga) nevet kapja. Aki ezzel egyetért, emelje fel a kezét... Megállapítom, hogy a javaslatot a küldöttek egyhangúlag elfogadják. Most térjünk át a tisztikar megválasztására. Van valakinek javaslata?

Egy idősebb, szemüveges, markáns arcú férfi kért szót.

– Halljuk Li Szen barátunkat!

– Az a nézetem – fordult a felszólaló a hallgatósághoz –, hogy a leghozzáértőbb és legtevékenyebb küldötteket válasszuk be a vezetőségbe. Én a magam részéről dr. Szun Jat-szent javaslom elnöknek. Az ő politikai és gazdaságtudományi ismeretei, a forradalom

szervezése körüli tapasztalatai kiválóan alkalmassá teszik a legfőbb vezetésre. Alelnöknek Huang Hszing tábornokot ajánlom. Ő tapasztalt katona, kitüntette magát a gerillaháborúban. Főtitkárnak adjutánsát, Szung Csiao-jent javaslom. Huang oldalán sikeresen harcolt közös ügyünkért. Javaslom továbbá, hogy a jelenlevő küldöttekből alakítsuk meg a Liga vezérlő bizottságát.

– Van valakinek ettől eltérő javaslata? – kérdezte az elnök.

– Van.

Egy karcsú, huszonöt év körüli fiatalember emelkedett szólásra. Honolului születésű volt, s szintén európai ruhát viselt.

– Halljuk Csang barátunkat! – adta meg neki a szót Szun.

– Egyetértek azzal, hogy dr. Szun legyen az elnökünk; Huang az alelnökünk. A főtitkári állásra azonban Lin Szent javaslom. Lin tanár úr legkiválóbb szociológusaink egyike, akitől valamennyien sokat tanultunk, s tanulhatunk még.

– Mindkét javaslatot szavazásra bocsátom – jelentette ki az elnök.

A küldöttek kétharmad szótöbbséggel Csang Csan javaslatát fogadták el. Azután ismét Szun emelkedett szólásra:

– Minthogy a Liga mától kezdve a kínai forradalom legfelsőbb vezetősége, feltétlenül szükséges, hogy összes tagjait vasfegyelem kösse össze. Az ellenség hatalmas, és kopóik mindenüvé eljutnak. Fontos tehát az éberség és a titoktartás. Javaslom, hogy a fegyelem megtartását, az éberséget és a titoktartást esküvel erősítsük meg. Az eskü szövege:

„Esküszöm az égre, hogy minden erőmmel munkál-

kodni fogok a Mandzsu-dinasztia megdöntésének és a köztársasági államforma létesítésének érdekében. Esküszöm, hogy minden erőmmel és tehetségemmel igyekszem hozzájárulni az agrárkérdés megoldásához, a föld igazságos felosztásához. Ünnepélyesen fogadom, hogy ezekhez az elvekhez hű maradok. Ha valaha is elárulnám őket, alávetem magam a legszigorúbb megtorlásnak."

A jelenlevők felemelkedtek helyükről, s elismételték az eskü szövegét. Egyúttal kötelezték magukat arra, hogy megbízóikat, a különböző forradalmi frakciók sok ezer tagját is felesketik. Ezzel az ülés véget ért.

– Azt ajánlom még – fordult Szun a távozni készülőkhöz –, hogy a vezérlő bizottság tagjai a biztonság kedvéért egyenként és csak nagyobb időközökben hagyják el a házat. Az ördög nem alszik . . .

A Liga azonnal munkához látott. Egyik első lépése a sajtó megszervezése volt. Az elnökség Min Tao (Népújság) címmel központi lapot alapított, amelynek munkatársai lettek a legjobb haladó közírók, köztük Lin Szen és Liang Ci-csao. Ez utóbbi, mint láttuk, valaha Kang Ju-vej híve volt, tehát a reformpárthoz tartozott. De az utóbbi évek eseményei meggyőzték arról, hogy csak a forradalmi út vezethet célhoz, s szívvel-lélekkel csatlakozott a Ligához. A cikkírók sorában szerepelt Vang Csing-vej is, egy Amerikát járt, nyugati műveltségű közgazdász. Már az Egyesült Államokban Szun híve lett, s azóta tevékenyen vett részt a mozgalom szervezésében. Mint látni fogjuk, egy későbbi időpontban, Szun korai halála után, a forradalom árulója lett.

A központi lapon kívül, amelyet több ezer példányban csempésztek át a szárazföldre, egész sor illegális lapot alapított a Liga a birodalom különböző nagyváro-

saiban is. Csupán Sanghajban két tucat ilyen földalatti sajtóorgánumot nyomtak, nagy részüket Charles Jones Soong, Szun régi barátja segítségével, aki már régebben nyomdát alapított a nagy kikötővárosban. Ezenkívül több mint negyven illegális fiókszervezet létesült rövidesen az országban. De a külföldön tanuló fiatalság politikai s katonai kiképzését is elhatározta a Liga, hogy majdan, ha a forradalom megütközik a zsarnoksággal, megfelelő káderek álljanak rendelkezésre. A politikai nevelést dr. Szun és Lin Szen végezték. A katonai kiképzés Huang Hszing tábornok feladata volt. A keze alatt naponta gyakorlatozó diákok Kínába való visszatérésük után beléptek a császári hadseregbe, s forradalmi szellemet vittek be a nagyvárosok helyőrségeibe.

Hogy egy, a meglevő viszonyokkal elégedetlen, politikai, gazdasági s ezzel együtt társadalmi megújhódásra vágyó nép mely pillanatban rendelkezik azzal az átütő erővel, hogy a siker reményével vehesse fel a harcot, nehezen áttekinthető. A Nagy Októberi Forradalom sikere Oroszországban Lenin lángeszének tudható be, aki marxista elemzéssel mérte le az erőviszonyokat, rájött, hogy az ipari proletariátus és a szegényparasztság szövetségére kell támaszkodnia. S megteremtette a forradalom eszközét, az újtípusú pártot. Szun Jat-szen a század elején egyrészt nem rendelkezett marxista tudással, másrészt nem számíthatott a munkásosztályra, mert ipari munkásság ez időben alig volt a Kínai Birodalomban. A forradalmi erők csak a haladó értelmiségre s az évezredes igában nyögő, ínséges és járványoktól megtizedelt parasztság szabadságvágyára és élni akarására számíthattak. Nem volt könnyű eldönteni, hogy ezek az erők mikor érnek meg a robbanásra. Ennek tulajdonítható a kínai forradalmárok számos kudarca a század-

fordulón. Szun és társai több ízben tettek kísérletet a döntés kierőszakolására. 1895-től 1911-ig tízszer vették fel a fegyveres harcot, kilencszer sikertelenül. Nem térhetünk ki valamennyi kísérlet részletes leírására. De hadd álljon itt néhány ilyen fegyveres felkelés rövid története. Ilyen zajlott le 1907-ben, két évvel a Forradalmi Liga megalakulása után.

A japánok győzelme a cári Oroszország felett nagy lelkesedést keltett egész Ázsiában, Kínában is. Nemcsak azért, mert a cári hadseregek állandóan létében fenyegették a Kínai Birodalmat, hanem azért is, mert először történt, hogy egy ázsiai nép bebizonyította katonai egyenrangúságát a nyugati gyarmatosító hatalmakkal. Az 1905-ben kitört első orosz forradalom viszont megmutatta, hogy a kizsákmányolt szegény nép a siker reményével veheti fel a harcot a zsarnoki központi hatalommal szemben. Mindezek a körülmények a kínai hazafiakat is új reménnyel töltötték el, bízni kezdtek hazájuk jövőjében. A Liga már 1906-ban is többször megpróbálkozott felkelések szervezésével, ezeket azonban a császári kormány kémei gyorsan felfedték. A pekingi kormány arról is tudomást szerzett, hogy a forradalmi vezérkar Japánból irányítja a felkelőket. Ezért Tokióhoz fordult, s követelte a szigetország területén levő kínai emigránsok kiutasítását. Ez meg is történt, s 1907-ben Szunnak és társainak el kellett hagyniuk Japánt. De új szövetséges jelentkezett: Franciaország. Elmondották, hogy a franciák már 1903-ban rokonszenveztek a kínai forradalmárokkal, amiben persze szerepet játszottak terjeszkedési törekvéseik Indokínában. Ennek köszönhette Szun annak idején megmenekülését Sanghajban. Most a franciák engedélyt adtak a Ligának, hogy főhadiszállásukat Annam fővárosába, Hanoiba tegye át.

Kapóra jött, hogy Dél-Kínában a parasztokat a végletekig felingerelték a Mandzsu-kormányzat folytonos adóemelései, s helyi összeütközések hírei szivárogtak át a határon. A császári kormány több ezer főből álló hadsereget küldött a veszélyeztetett zónába, két tábornok vezetésével. Szun értesült a fejleményekről, s két legjobb propagandistáját küldte el Kuangtung és Kuanghszi tartományokba, a zavargások főfészkébe. Ezek nemcsak a lakosság körében agitáltak, hanem a hadseregben is; sokakat megnyertek a forradalom ügyének, sőt a két vezénylő tábornokot is. Ezek hajlandók voltak az átpártolásra, ha megfelelő számú és felszerelésű felkelő haderő lépné át az annam–kínai határt. Ez a hadsereg, amelyet francia tisztek képeztek ki, s amely magát a „Halálraítéltek Légiójának" nevezte, indulásra készen állt Hanoi környékén. Csupán a Japánból megrendelt munícióra várt.

Néhány nap múlva Szun Jat-szen rejtjeles táviratot kapott Tokióból, hogy a szállítmány útban van, s erre háromezer katonájával benyomult Kuangtungba. A felkelők és a császáriak baráti érintkezésben várták a muníció megérkezését, de eltelt egy hét, majd kettő, s a töltények nem érkeztek meg . . .

A császári tábornokok magatartása fokozatosan megváltozott. Végül közölték Szunnal, hogy tovább nem várhatnak, megindítják serege ellen a támadást. Szun és alvezére, Csang Csan még egy utolsó, kétségbeesett kísérletet tett a helyzet megmentésére. A felkelők rohammal elfoglaltak egy megerősített várost, ahol három ágyút, néhány száz puskát és három napra elegendő muníciót zsákmányoltak. Mindez azonban elégtelennek bizonyult arra, hogy a siker reményével szállhassanak szembe a számban és felszerelésben jóval erősebb csá-

szári haderővel. Szun tehát kiadta a parancsot a visszavonulásra.

Időközben azonban a pekingi kormány tiltakozó jegyzéket intézett a hanoi gyarmati kormányhoz, s az a határ felé rendetlenül visszaáramló gerillacsapatoktól megtagadta a menedékjogot. A felkelők nagy része fogságba esett, a vezérek, Szun és Csang kalandos módon menekültek meg. Napokig bujkáltak a határ menti hegyekben, miközben az üldözők sarkukban voltak. Egy falu határában Szun és Csang két rongyos csavargót pillantott meg az országúton. Szun hirtelen elhatározással megszólította őket:

– Akartok ötven dollárt keresni?

A két ember meglepetten nézett össze. Ekkora összeg egész életükben nem ütötte a markukat.

– A tiszt úr tréfál – felelte az egyik.

– Dehogy tréfálok! Vessétek le a ruhátokat. Ötven dollárt kaptok érte.

A furfangos kínai pillanat alatt megszimatolta, hogy az ajánlattevő szorult helyzetben van. A társára kacsintott.

– Száz dollárért és a tiszt urak nadrágjáért odaadom.

A zubbony nem kellett nekik, mert sejtették, hogy üldözött felkelőkkel van dolguk, s féltek, hogy maguk kerülnek a csávába.

A ruhacsere megtörtént, a zubbonyokat elásták. Szun és Csang magára öltötte a koldusrongyokat. Két órával később egy keskeny hegyi ösvényen utolérték őket az üldöző hadsereg előőrsei. Egy császári hadnagy odaszólt:

– Nem láttatok errefelé két zöld egyenruhás tábornokot, akiknek a sapkáján halálfej volt?

Szun bólintott.

– De bizony láttunk. Ennek a hegynek a lábánál.

– És merre mentek?

– A patak mentén haladtak déli irányban. Meg is szólítottuk őket, adjanak valamit, mert két napja nem ettünk. Az egyik tiszt úrtól kaptunk egy taelt.

S nevetve vett elő szurtos gúnyájából egy pénzdarabot.

A katonák megfordultak, és futólépésben igyekeztek a megjelölt irányba. Szun és Csang folytatta útját a hegygerincen át, és nyolcórai gyaloglás után elérte a Vörösfolyót. Annak a mentén befordultak a Tonkini-öbölbe. Ott egy dzsunkát béreltek, és sikerült kikötniük Hongkongban.

Ennek az expedíciónak a kudarca sem csüggesztette el a forradalom híveit. A következő években időről időre újabb és újabb felkeléseket szervezett meg a Liga. Ezek közül a legemlékezetesebb 1911 márciusában játszódott le, fél évvel a Mandzsu-dinasztia megdöntése előtt.

Huang Hszing tábornok, a Liga alelnöke ez idő tájt a forradalmi erők teljhatalmú vezére volt, mert Szun Jatszen nem tartózkodott a Távol-Keleten, az Egyesült Államokban agitált a forradalom érdekében. Huang rajtaütésszerűen próbálta elfoglalni Kuangtung tartomány fővárosát, Kantont. Ötszáz jól kiképzett híve kis csoportokban belopózott a városba, ugyanakkor pedig a városon kívül több ezren vártak a megadandó jelre. Huang kis csapata élén rohamot intézett a tartományi hivatal megerősített épülete ellen, s bár emberei csak pisztolyokkal és kézigránátokkal voltak felfegyverezve, sikerült is megszállnia az erődítményt. A helyőrség parancsnoka azonban röviddel azután körülzárta az épületet, s kétségbeesett harc indult meg. A tartományi palotában rekedt felkelők nem tudtak hírt adni a városon kívül

várakozó segédcsapataiknak, s így azok nem jöttek ostromlott társaik segítségére. A felkelők öt órán keresztül védekeztek a rommá lőtt épületben, majd kitörtek, és sikerült magukat átvágni az ostromlókon. Hetvenketten azonban elestek. Később, a forradalom győzelme után, a szabadságharc e hetvenkét mártírja tiszteletére emlékoszlopot emeltek Kantonban, s még ma is évről évre tízezrek tisztelegnek március 24-én, haláluk napján, az emlékoszlop előtt. Huang tábornok megmenekült, de két ujját veszítette el a harcokban.

Ez a felkelési kísérlet volt az utolsó a forradalom végső győzelme előtt. De a hatalmas ország összes tartományában megérett már Szun Jat-szen és társainak vetése. A kudarc egy győzelemmel ért fel, a március 24-i harcokról legendák terjedtek el országszerte. A falvakban suttogó propagandával terjesztették a Liga jelszavait, a városokban röplapok ezrei, illegális újságok százai jártak kézről kézre. A polgári lakásokban, de a kaszárnyákban is egymásnak adták át a híreket az emberek a mozgalom terjedéséről. Dél- és Közép-Kína helyőrségeiben nemcsak a legénység, hanem a tisztek nagy része is rokonszenvezett a forradalmárokkal. Tudták ezt Pekingben, s úgy igyekeztek megmenteni a helyzetet, hogy havonként helyezgették át az egyes hadtesteket a birodalom egyik széléről a másikra. Azt hitték, hogy ha a helyőrség elveszti az érintkezést a polgári lakossággal, csökken a lázadás veszélye. A császárság utolsó hónapjaiban a tábornokok tucatjait váltották le, másokat pedig bebörtönöztek, sőt ki is végeztek.

De kanyarodjunk vissza a századfordulóra. A boxerlázadás leverése után a nyugati hatalmak Kínát oly mélyen megalázták, mint soha azelőtt. Sokmilliós kártérítést kellett fizetnie, az idegen követek pedig pekingi rezidenciájukból úgy rendelkeztek a Mennyei Birodalom miniszterei vel, mint az afrikai törzsfőkkel. A koncessziós területeken – s ezek száma egyre nőtt – idegenek kezében volt a rendőrség, a kínai bíróságok pedig csupán belföldiek egymás közti ügyeiben ítélkezhettek. Ezek a koncessziók, amelyek az összes nagy kínai kikötőkben szerződések alapján létesültek, az imperialista nagyhatalmak gazdasági támaszpontjául szolgáltak. Ezeken keresztül szállították Kínából külföldre a disznózsírt, a tojást, a teát, a selymet, a vagyont érő régiségeket és dísztárgyakat, a hímzéseket és festményeket, a vasat és a színes fémeket. Cserébe a kínai lakosság hitvány gyári árut, olcsó csecsebecsét és más, Nyugaton eladhatatlan limlomot kapott.

Pekingben ismerték a lakosság hangulatát, s Jüan Sikajnak, az új miniszterelnöknek, aki eszes ember volt, a konok, korlátolt és gonosz régenscsászárnét sikerült meggyőznie, hogy bizonyos mértékű reformok nélkül a Mennyei Birodalom trónja komoly veszélybe kerül. Így fogtak hozzá az igazságügy és a közigazgatás átszervezéséhez, s egy bizottság alkotmánytervezetet dolgozott ki. Ez az alkotmány persze csak formailag hozott volna újat. Kínának lett volna parlamentje, de a választójogot magas vagyoni cenzushoz kötötték, úgyhogy a parasztság százmilliói jogtalanok maradtak volna. A kormány sem a parlamentnek, hanem az uralkodónak lett volna felelős. A császárné környezetében azonban még ezek a

tessék-lássék reformok is ellenzékre találtak, s vég nélküli tárgyalások és alkudozások kezdődtek. Utóbb a „Vén Buddha" maga is megbánta, hogy engedett miniszterelnöke követeléseinek, s kijelentette, hogy a reformtörvények végleges kidolgozásuk után is csak a jelenlegi császár, a „beteg" Kuang Hszü halála után léphetnek érvénybe.

Így telt el tíz év. A forrongás országszerte nőtt, s még konzervatív körök is követelték a császár szabadon bocsátását, a „Vén Buddha" visszavonulását a közügyektől. Jüan Si-kaj 1908 november elején kihallgatásra jelentkezett a császárnénál. A „Vén Buddha" ezúttal a Téli Palota trónermében fogadta a miniszterelnököt. A császári trónszéken ült, alakját nem fedte ez alkalommal selyemfüggöny. A miniszterelnök letérdelt a trónlépcső első fokára. Ott várakozott, míg a Mennyei Felség megszólalt.

– Azt írtad leveledben – kezdte a császárné rekedtes, öreges hangján –, hogy bizalmas közlendőid vannak.

– Valóban, Mennyei Felség – válaszolt a tábornagy. – Fontos és bizalmas dolgokat kell Felséged tudomására hoznom. A Mennyei Birodalom végveszélyben van.

– Újabb lázadás?

– Nem múlik el hét, hogy hol itt, hol ott ne lobogna fel a pártütés tüze. A Forradalmi Liga behálózta az egész birodalmat. Szun Jat-szen nevét ma többen ismerik, mint az átkozott Hung, a tajpinglázadó nevét, aki Felséged elhunyt férjének életében pusztította az országot. Ha sürgősen nem történik valami, felborul a rend.

– A Menny megvédi a császári házat.

– De csak akkor, Felség, ha a trónon a Menny Fia ül.

– Ott ül – felelte a „Vén Buddha" elutasító kézmozdulattal –, csak nem kormányoz.

Csungkingi szegény kínaiak telepe, 1911

A déli forradalmi csoportok ostromolják
a pekingi császári palotát, 1911

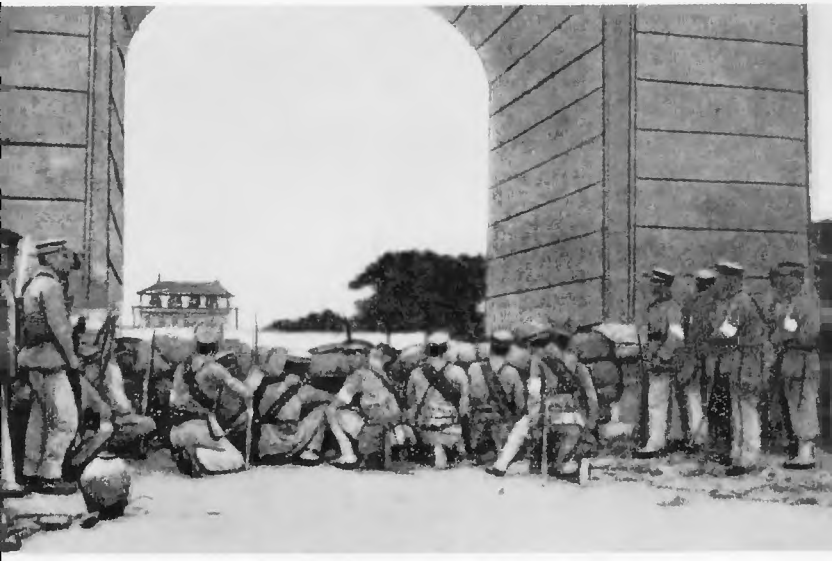

A köztarsaság elnöksége 1912-ben Nankingban

Szun Jat-szen Japánban, 1916

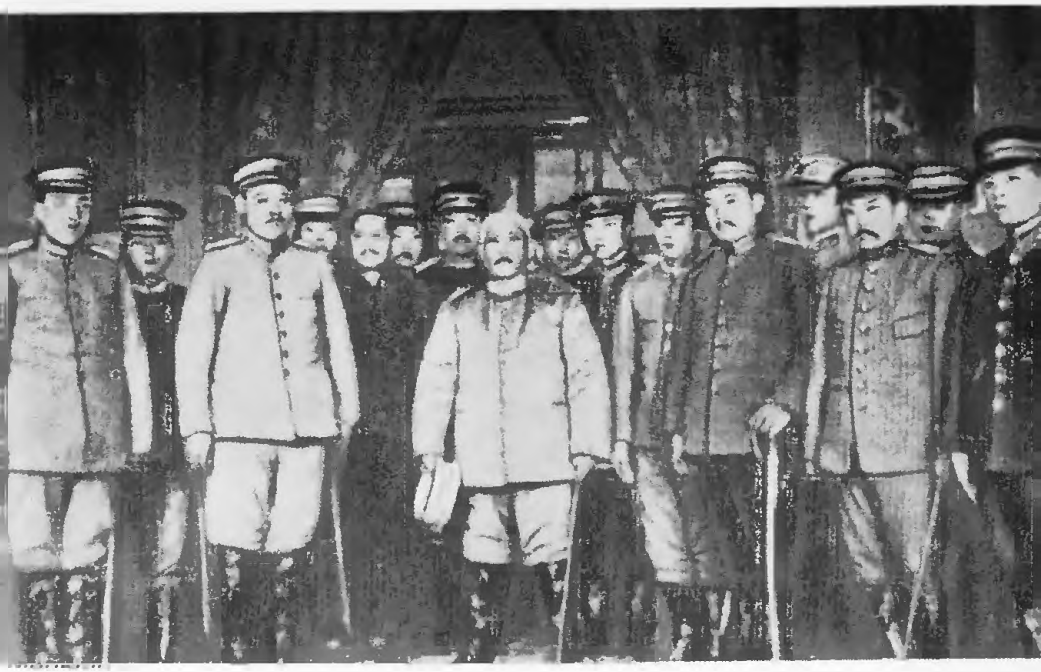

Jüan Si-kaj

A forradalmárok elfoglalnak egy vonatot, melyet az elűzött császári csapatok a nyílt pályán cserbenhagytak, 1912

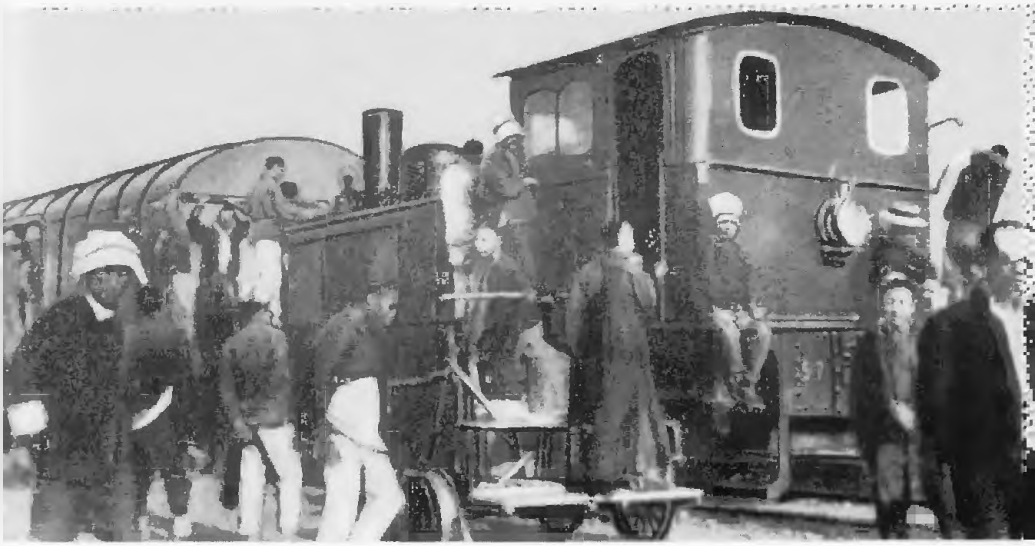

Kínai csapatok a forradalmárok ellen vonulnak, 1911

– De épp ezt kifogásolják nemcsak a kínaiak, hanem a mandzsuk is.

– Azt tanácsolod tehát – folytatta fenyegető hangon a császárné –, hogy Kuang Hszüt visszahozzuk a Halhatatlanok szigetéről? Hogy ismét hatalmat adjunk a kezébe, s másodszor is elárulja a trónt és az isteneket?

Ismét csend lett. A császárné intett.

– Állj fel és felelj!

– Nem mondottam még el mindent, Mennyei Felség. A trón egyedüli támasza e pillanatban a hadsereg. A tábornokok egy része ingadozik. Vannak olyanok, akik a szökevény Szunnal tárgyalnak. Mások viszont azt követelik, hogy a Menny Fia foglalja el az őt megillető helyet a Sárkánytrónon. Ha ezek is ellenünk fordulnak, elvesztünk.

A „Vén Buddha" sokáig nem felelt. Aztán felállt, kifelé indult.

– Felség!

A császárné félfordulatot tett a miniszterelnök felé.

– Meghallgattalak. Majd gondolkozom. Ha kellesz, hívatlak.

Három nappal később, 1908. november 14-én reggeli négy órakor Jüan Si-kajt a komornyikja keltette fel.

– Bocsánat, kegyelmes uram, fel kell keltenem.

– Ilyen éjjeli órában? – Jüan bosszúsan emelkedett fel az ágyában.

– Még egyszer bocsánat. Rossz hírt hozok, kegyelmes uram. Ófelsége Kuang Hszü halott.

– Mi az ördög?! – A miniszterelnök most már kiugrott az ágyból. – Honnan vetted? Nem álmodtál?

– Biztos értesüléseim vannak. A Téli Palota olyan, mint egy hangyaboly. A császárné őfelsége elrendelte az udvari gyászt.

– És . . . mikor történt a . . . gyászeset?

– Minden valószínűség szerint az esti órákban. A Menny Fia – amennyire értesültem – esti hét órakor még jóízűen vacsorázott. Egy órával később hálótermébe vonult. Tíz órakor főkomornyikja megjelent a Téli Palotában, s jelentette a császárné őfelségének, hogy a Menny Fia rosszul van, orvost kellene hívatni. A császárné saját háziorvosát küldte át a szigetre, de az már csak a beállott halált állapíthatta meg.

– És a császárné?

– Őfelsége személyesen is át kegyeskedett menni a Halhatatlanok szigetére, s meggyőződött a lesújtó hír valóságáról. Azonnal összehívta a papokat és az udvari méltóságokat, s tanácskozott velük a nagy halott Mennybe szállásának szertartásáról.

– Úgy? – A miniszterelnök komoran állt egy darabig, majd gondolataiba merülve járkált fel és alá. Eszébe jutott a császárné fenyegető magatartása a legutóbbi audiencián, s pillanatok alatt képet alkotott magának a császár hirtelen halálának okairól. A komornyikjához fordult:

– Intézkedj, hogy a kocsim előálljon.

Egy óra múlva elhagyta már Pekinget, s a Tungcsang felé vezető országúton hajtatott, amilyen gyorsan csak bírták a lovak. Tungcsang mellett állomásozott a gárdahadtest, amelynek parancsnokságát miniszterelnöksége idején is megtartotta. Katonái körében biztonságosabban érezhette magát.

Mihelyt megérkezett a táborba, összehívatta a törzstiszteket, s rövid tanácskozás után gyorsfutárok indultak útnak Pekingbe és a legközelebbi helyőrségekhez. Aztán mozgósította a hadtestet, s Peking határáig nyomult előre. Ott várta az elkövetkezendő eseményeket.

Estére a kínai főváros követségi negyedében futótűzként terjedt el egy újabb megdöbbentő hír: Ce Hszi császárné, a „Vén Buddha", huszonnégy órával unokaöccsének, Kuang Hszü császárnak hirtelen halála után elköltözött az élők sorából...

POTYAUTASKÉNT AMERIKÁBA

Oahu szigetén, a fővárostól, Honolulutól mintegy tíz kilométernyire, rizsföldek közepette magányos bungalow állott. Itt élt 1908-ban Szun egész családja: Szun Tecsang, ez idő szerint a család feje, a farm tulajdonosa, idős édesanyja, továbbá Lu Szu, Szun Ven neje és három gyermeke. Ez utóbbiak, mint említettük, a kudarcba fulladt 1895-i felkelés után menekültek Hawaiiba. Néhány hét óta a házban tartózkodott Szun Ven is. Egy francia hajón érkezett Hanoiból, ahol a tizenkettedik merényletet kísérelték meg ellene. Ezúttal rágyújtották azt a külvárosi házat, amelyben megszállt. Amióta a fejére kitűzött vérdíjat 100 000 font sterlingre emelte fel a pekingi kormány, szünet nélkül sarkában voltak a bérgyilkosok. Így határozta el, hogy egy rövid időre a bátyja farmjára vonul vissza, ahol viszonylagos biztonságban lehetett. Persze most sem pihent. A Ligának azok a tagjai, akiket a japán kormány még nem utasított ki a „felkelő nap országából", tovább folytatták konspiratív tevékenységüket, s futárok útján érintkeztek vele. E futároktól értesült, hogy nagy az egyenetlenség a tokiói emigránsok között, különböző frakciók alakultak, van köztük olyan is, amelyik a köztársaság kikiáltása helyett ismét a Ming-dinasztia trónra helyezését javasolja. Ezt a frakciót Szun kizáratta a Ligából. Már azon gon-

dolkodott, hogy illegálisan utazik Japánba, s ráncba szedi a távollétében széthullásnak induló forradalmi bizottságot, amikor egy délután a bátyja egy angol nyelvű lapot lobogtatva lépett a szobájába.

– Nagy újság! Kuang Hszü császár és a „Vén Buddha" meghalt.

Szun Ven mohón nyúlt az újság után, amely első oldalán hozta a Mandzsu-dinasztia elhalálozott tagjainak képét. A vezércikk írója annak a gyanújának adott kifejezést, hogy sem a fiatal császár, sem a nagynénje nem halt meg természetes halállal. A fogoly császár minden valószínűség szerint a „Vén Buddha" áldozata lett, őt magát pedig egy nappal később valamiféle palotaforradalom tehette el láb alól. Még nagyobb horderejűnek látszottak a két titokzatos haláleset után beállott események. A gyermek Pu Ji császárrá való kikiáltásával egyidejűleg az államtanács az új uralkodó atyját, Csun herceget választotta meg régensnek. Az új régens első kormányzati ténye pedig az volt, hogy Jüan Si-kajt és kormányát lemondatta. Ez a tény Szun Jat-szen és a kínai hazafiak számára felért egy fél győzelemmel, mert nem volt kétséges, hogy a nagyravágyó tábornok a hatalomból való kizárása után szembefordul az uralkodóházzal. Szun tudta, hogy Jüan Si-kaj igen népszerű a hadsereg körében, azonkívül a nyugati hatalmak befolyásos államférfiai között is számos támogatóval rendelkezik. Nyugaton ugyanis őt tartották Kína „erős emberének". Az új régens a legnagyobb politikai baklövést követte el, amikor ellenségévé tette ezt az embert.

De a helyzet Szun nézete szerint még nem érett meg a cselekvésre. Hosszas gondolkozás után arra az elhatározásra jutott, hogy egyelőre lemond a fegyveres akcióról, hiszen a rendelkezésére álló pénzalapok is kimerül-

tek. Helyesebbnek látszott, ha ismét külföldi körútra indul, új híveket szerez, pénzt gyűjt össze. Kínában a Liga önélküle is folytathatja az agitációt. Ilyen értelemben utasította tokiói, hongkongi és hanoi alvezéreit, azután hozzálátott az utazási előkészületekhez.

Az Egyesült Államokba való utazás ezúttal még nehezebben volt megoldható, mint 1903-ban. Akkor olyan útlevelet szerzett, amelyben születése helyeként Hawaii szerepelt. A hamisításról azonban időközben értesült az USA honolului főkonzulátusa, úgyhogy ezt a trükköt nem vehette többé igénybe. Hetek teltek el tanácstalanul. Aztán a véletlen sietett segítségére.

A honolului kikötőben horgonyzott egy japán gőzös, amelynek fedélzetén többször megfordult, mert a hajó stewardját még Tokióból ismerte. Egyik nap ismét felkereste ezt a barátját, s szóvá tette, hogy milyen problémával küszködik.

– Majd gondolkodom a dolgon – válaszolta a steward –, jöjjön el a hét végén újra, addig kieszelek valamit.

A következő találkozáson már kész tervvel hozakodott elő:

– Ön orvos, azonkívül olyan a külseje, hogy mindenki japánnak tarthatja. Ide figyeljen, doktor. A hajónk egy hét múlva indul Friscóba. Egy nappal az indulás előtt én beteget jelentek, s ragaszkodom hozzá, hogy önt, doktor Nakajama honolului japán orvost, hívassák fel a hajóra a betegágyamhoz. A többit elintéztem. Ön ebéd előtt érkezik, s az egyik kollégámnak sürgősen le kell szállania a hajófenékre, ahol a borokat tartjuk. Ez az ember egy baloldali szocialista, magával viszi és elrejti. San Franciscóban pedig gondom lesz rá, hogy észrevétlenül lekerüljön a hajóról.

Így is történt. Szun Jat-szent a két steward sikerrel

rejtegette és élelmezte, amíg csak a gőzös horgonyt nem vetett a friscói kikötőben. A kiszálláskor kínai kulinak öltöztették át, s egy nagy ládát cipelve hagyta el a fedélzetet. Mihelyt a szárazföldre ért, elvegyült a rakodómunkások közé, majd a kínai negyedre vett irányt, s ott felkereste egyik régi hívét.

Házigazdájának, az egyszerű foltozóvargának szerény lakása hamarosan találkozóhelye lett a kínai forradalom San Franciscó-i híveinek. Itt beszélték meg a teendőket, itt szervezték meg a titkos gyűléseket. De a rendőrségnél valaki besúgta, hogy egy kínai agitátor tartózkodik illegálisan a városban, s így néhány hét múlva odébb kellett állnia. Los Angelesbe utazott tehát, ott búját el volt házigazdája egy ismerősénél. Ez viszont összehozta egy érdekes amerikai kalandorral, Homer Lea szolgálaton kívüli törzstiszttel, aki évek óta agitált a kínai forradalom érdekében. De nemcsak agitált, hanem egy kínaiakból álló katonai osztagot is megszervezett. Alvezére egy O'Banion nevű ír származású amerikai kapitány volt. Ez is örömmel üdvözölte a kínai mozgalom világhírű vezérét. Ugyanő járt közbe az amerikai hatóságoknál, s azok utólag megadták Szunnak a tartózkodási engedélyt az Egyesült Államok területén. Most már nyilvános gyűléseken is felléphetett, s szabadon beutazhatta az Államokat. Ezúttal agitátorkörútja jóval nagyobb sikerrel járt, mint öt évvel azelőtt. Most már a jómódú kínaiak is megnyitották erszényüket, mert benne látták a jövő emberét. Még Kanadába is ellátogathatott. Ott kereste fel J. Ellis Barker ismert amerikai újságírót. Szun hosszan elbeszélgetett vele, vázolta előtte terveit, felidézte a ragyogó jövőt, amelyet hazájának szánt, ha valaha kormányra kerül. Az újságíró megkérdezte:

– Úgy látom, hogy ön testőrök nélkül utazza be az Újvilágot, egyedül jár-kel, pedig ez bizonyára nem biztonságos az ön részére. Tudomásom szerint a császári hatóságok 100 000 font sterlinget tűztek ki az ön fejére, s különösen itt Amerikában, ahol sok a gengszter, könnyen akadhat olyasvalaki, aki ezt a hatalmas vagyont szívesen megkeresné. Nem fél?

Szun elmosolyodott.

– Ha néhány évvel ezelőtt meggyilkoltak volna, az bizony sokat ártott volna a forradalom ügyének: akkor, azt hiszem, nélkülözhetetlen voltam. De szervezetünk most már úgy kiépült, hogy esetleges halálom nem változtatna a dolgok jelenlegi állásán. Egész sor olyan emberrel rendelkezünk, aki elfoglalhatja a helyemet.

Ugyanez az újságíró Szunnal folytatott beszélgetését követően azt írta róla: „Szun Jat-szen egyszerű, keresetlen modorú, szerény ember. Az a benyomásom, hogy igazi nagy ember, a szó valódi értelmében. Persze nevetséges volna a részemről, ha Benjamin Franklinnal vagy Garibaldival hasonlítanám össze, mert egyedülálló a maga nemében, és kétségtelenül a világtörténelem legnagyobb alakjai közé tartozik. Soha senki nem vállalt nagyobb feladatot annál, hogy megreformálja a világ legősibb és legkonzervatívabb országát, a siker reményével vegye fel a harcot e nagy birodalom köztársasággá való átalakításáért. Japán megújhodása eltörpül Kináé mellett."

Amerikai tartózkodása idején Szun több ízben látogatta meg régi barátjának, Charles Jones Soongnak ott tanuló leányait. Eling, a legidősebb, ekkor már egyetemi hallgató volt, 1909-ben doktori diplomát szerzett, s visszautazott szülei házába, Sanghajba. A két ifjabb, Csingling és Mayling még nem járták ki a középiskolát.

Szun Jat-szenben mindhárman atyjuk barátját, a nagy államférfit tisztelték és szerették. Szun nem gondolt akkor még arra, hogy valamikor közelebbi kapocs fűzheti majd a Soong családhoz . . .

1910 novemberében Szun New Yorkban tartózkodott, ahol majd minden héten valamely nagygyűlés szónokaként lépett fel. Egy harmadrendű szálló szerény szobájában lakott, egy kis kínai vendéglőben étkezett, pedig akkor már hatalmas összegek folytak be hozzá a kínai haladó burzsoázia jóvoltából. Akadt több olyan nagykereskedő vagy gyáros, aki egész vagyonát pénzzé tette, s a haza oltárára áldozta. 30 000–60 000 dolláros adományok nem tartoztak a ritkaságok közé. De Szun rendkívül szigorú erkölcsű ember volt, csak a puszta létfenntartáshoz szükséges anyagi eszközöket használta fel a saját céljaira. A rábízott pénzeket rendszerint átvételük napján befizette a bankjába, hogy kamatos kamatjukkal gyarapítsák a forradalmi alapot.

Ezekben a napokban emlékezetes esemény történt. Egy reggel szállójának portása telefonon felszólt a szobájába. Jelentette, hogy egy kínai úr sürgősen óhajt vele beszélni.

Kínai látogatóknál, ha azok idegenek voltak, helyén volt az óvatosság, s így Szun megkérdeztette, kihez lenne szerencséje. Percek múlva a kínai boy egy levelet hozott fel. Ebben régi harcostársa, Hu Han-min értesítette, hogy a levél átadója fontos üzenetet hoz a lemondott miniszterelnöktől, Jüan Si-kajtól. Ezek után leüzente, hogy látogatója feljöhet.

– Ön Jüan Si-kajtól jön? – fogadta a belépőt.

– Valóban őexcellenciája küldött önhöz.

– És mi közölnivalója van a tábornagy úrnak?

– Őkegyelmessége legmelegebb üdvözletét küldi Szun

Jat-szennek, a nagy hazafinak, s boldog lenne, ha felvehetné önnel az érintkezést.

– Hol? Jüan Si-kaj tudomásom szerint Kínában él, s én oda egyelőre nem mehetek. Azt hiszem, hogy nemsokára alkalmam lesz hazám területére lépni, de akkor viszint Jüan Si-kaj tér majd ki e találkozás elől.

– Ön tévedésben van, igen tisztelt uram – felelte a küldönc. – Jüan Si-kaj őexcellenciája tanulmányozta a helyzetet. Neki is az a véleménye, hogy a Mandzsu-dinasztia eljátszotta szerepét, Kínát már csak a köztársaság kikiáltása mentheti meg.

– Emlékeztetnem kell önt – szakította félbe Szun – Jüan Si-kaj szerepére 1898-ban. Akkor a reformpárthoz csatlakozott, majd elárulta társait, és kelepcébe csalta a fiatal Kuang Hszü császárt.

– Őkegyelmessége mélyen megbánta egy évtized előtt tanúsított magatartását. Akkor is a haza javát viselte szívén, az volt a véleménye, hogy a reformerek káoszba döntik a birodalmat. Azóta rájött végzetes tévedésére.

– Az ön megbízója tehát most reformpárti monarchista.

– A legkevésbé. Őkegyelmessége a köztársaság híve. De szent meggyőződése, hogy a Mandzsu-dinasztia megdöntése és a köztársasági államforma megvalósítása csak úgy lesz lehetséges, ha dr. Szun Jat-szen és Jüan Si-kaj egy táborban lesznek. Felajánlja önnek, kössenek fegyverbarátságot, dolgozzanak együtt a haza javára.

Szun elgondolkodva tekintett ki az ablakon. Majd rövid szünet után vendégéhez fordult:

– Mondja meg a tábornagy úrnak a következőket... Addig, amíg ő Kínában, a pekingi udvar közelében él, nem bízhatom benne. Ő annyit vétett ellenünk, hogy vele szemben kötelességem a legmesszebbmenő óvatos-

ság... De van rá mód, hogy közeledjünk. Jüan Si-kaj bizonyítsa be tettekkel, hogy méltó a Forradalmi Liga bizalmára. Akár úgy, hogy a hozzá hű császári csapatok élén harcba száll a dinasztia ellen, akár úgy, hogy elhagyja az országot, hűséget esküszik a Ligának, s végrehajtja vezérkarunk parancsait... Ezt üzenem Jüan Si-kajnak.

– Ezzel utazzam vissza őkegyelmességéhez? Ne hamarkodja el a döntést, mélyen tisztelt doktor úr. A tábornagy szövetséget ajánl önnek. Ne taszítsa el a baráti kezet, amely ön felé nyúl.

– Nem taszítom el. Hajlandó vagyok ezt a kezet megragadni, ha meggyőződöm, hogy a kéz, amelyet megszorítani készülök, tiszta.

– Ez az utolsó szava?

– Ez. Egyébként én is üdvözlöm a tábornagy urat, s remélem, hogy adott pillanatban a jó ügy mellé áll. Nincs több mondanivalóm.

Nemcsak a múlt, a jövő is megmutatta, hogy Szunnak minden oka megvolt a bizalmatlanságra.

1911. OKTÓBER 10

A sorozatosan kudarcba fúlt felkelések a Liga vezérkarának egy részét elkedvetlenítették. Ezek a külföldre szakadt, nagyrészt értelmiségi származású forradalmárok elidegenedtek a tömegektől, nem tudták, hogy a sikertelen fegyveres megmozdulások ellenére egyre jobban terjed a birodalomban a lázadás tüze, hogy a parasztság tízmilliói harcra készen várják a felszabadító csapatokat, hogy a kisszámú, de elszánt ipari proletariátus a végső harcra szervezkedik, s a hadsereg nagy

része tisztjeivel és tábornokaival együtt várja a kedvező alkalmat a forradalomhoz való átállásra. E kishitű értelmiségiek egy része a harc legutolsó szakaszában anarchista módszerekhez folyamodott, a terrorizmus módszereihez. A csoport vezére Vang Csing-vej volt, egy Amerikában nevelkedett kínai, aki Japánban csatlakozott a Ligához. Vang illegálisan Pekingbe utazott, maga köré gyűjtött néhány forrófejű fiatalembert, s ezekkel együtt bombamerényletet tervezett Csun régensherceg ellen. Vang és társainak akcióját a teljes dilettantizmus jellemzi, s tragikus kimenetele mellett sem szűkölködik a naivul komikus részletekben.

Vangék megtudták: a régens és kísérete naponta elhagyja a Téli Palotát, hogy a főváros egy távol eső kerületében tanácskozzék bizonyos személyekkel. Egy szűk utcában, amely a palotától a külső városig vezetett, ötven font dinamitot helyeztek el egy híd alatt. Szerencsétlenségükre tíz perccel az előtt, hogy a herceg hintajának el kellett érnie a hidat, egy közeli házból vad kutyaugatás hallatszott. Ez felkeltette az útvonalon cirkáló rendőrök figyelmét, a bombát felfedezték, s ártalmatlanná tették. A közelben rejtőzködő merénylők csak nagy nehezen kerülték el a letartóztatást.

E kezdeti balsiker után Vang és társai elhatározták, hogy a csoport három tagja Japánba utazzon újabb robbanóanyag beszerzése végett. Vang kikísérte a küldönceket a pályaudvarra, s elkövette azt a hibát, hogy a vonat indulásának pillanatában levett kalappal üdvözölte elutazó társait. Megemlítettük, hogy a külföldön élő forradalmárok levágták a copfjukat, ilyen módon is tüntettek a Mandzsu-uralom ellen. Így Vang is. De Kínában való tartózkodása idejére hamis copfot ragasztott a tarkójára. Amikor most felfedte a fejét, a hamis copf a

földre hullott, s ezt egy, a pályaudvaron szolgálatot teljesítő detektív megfigyelte. Azonnal Vang nyomába szegődött, s kellő távolságból hazáig kísérte, majd jelentést tett feletteseinek. Ezek nem tartóztatták le rögtön a gyanús embert, hanem két hétig figyelték minden lépését. Így az összeesküvő csoport Pekingben maradt összes tagjai rendőrkézre kerültek. Vang kihallgatásakor azonnal bevallotta valódi nevét, s beismerte, hogy Pekingbe jövetelének célja a régensherceg meggyilkolása volt. A bíróság életfogytiglani börtönre ítélte. Igaz, hogy ebből csak két évet töltött le, mert a forradalom győzelme után szabadlábra került.

Szun Jat-szen nemcsak ellenezte, hanem határozottan meg is tiltotta a terrorista módszerek alkalmazását. Amikor tudomást szerzett Vangék kalandjáról, fegyelmi eljárást indíttatott az anarchista csoport néhány Japánban tartózkodó tagja ellen. Ő bízott a mozgalom erejében, s azt is tudta, hogy még a levert felkelések is hozzájárultak a forradalmi szellem terjedéséhez.

Egy évvel a meghiúsult pekingi merénylet után, 1910-ben arról értesült, hogy a Jangce völgyében, ahol az utóbbi évtizedben számos nagy ipari város fejlődött ki, új, az eddigieknél hatalmasabb forradalmi góc alakul. Amerikából utasította a Hongkongban újjászervezett vezérkart, hogy haladék nélkül küldjön agitátorokat erre a területre, ezek pedig lépjenek érintkezésbe a munkássággal, a városok élelmiszer-ellátására hivatott környéki parasztsággal, s hatoljanak be a kaszárnyákba, nyerjék meg a helyőrséget a forradalom ügyének. Néhány hónap múlva kedvező híreket kapott. Hankou, Vucsang és Hanjang városokban, valamint a hozzájuk tartozó hátországban a helyzet a robbanásig feszült. De Szun – az eddigi balsikerű kísérletek tapasztalatai alapján – nem

adta még ki a parancsot a nyílt fegyveres felkelésre, hanem csupán az agitáció további fokozására. Az ő megkérdezése nélkül ragadott fegyvert Huang Hszing tábornok 1911 márciusában Kantonban, azzal a céllal, hogy elfoglalja Dél-Kínát, előnyomuljon a Jangce völgyéig, s ott egyesüljön a forradalmi erőkkel. Mint tudjuk, ez a kísérlet is kudarcot vallott. Szun értesült e legújabb megmozdulás vérbefojtásáról, de arról is, hogy Közép-Kínában egyre erősödik az ellenállási mozgalom. Mégsem számított a küszöbön álló sikerre. Erre mutat egy nyilatkozata, amelyet J. Ellis Bakernek, újságíró ismerősének tett. Baker megkérdezte tőle, vajon belátható időn belül megbukik-e a pekingi kormány. Szun ezt felelte:

– Ez idő szerint Kína lakosságának kétharmad része köztársasági érzelmű. A döntés azonban valószínűleg csak két év múlva következik be.

Ez a jóslás túl óvatosnak bizonyult. 1911 őszén, tehát alig egy fél évvel Huang kantoni balsikere után, a Jangce völgyében megérett a helyzet a hatalom megragadására. A Liga hongkongi vezérlő bizottságának számos tagja Vucsangba utazott, s megtette az előkészületeket a felkelésre. Vucsang, Hupej tartomány fővárosa, félmilliós ipari város a Jangce bal partján. Vele szemben, a folyam túlsó partján fekszik Hankou, még Vucsangnál is nagyobb város, ahol ez időben a nagyhatalmaknak úgynevezett koncessziói voltak, városrészek, amelyek bizonyos külön jogokat élveztek, így saját rendőrséget tarthattak, s állampolgáraik felett maguk bíráskodtak. A Hongkongból érkezett forradalmárok az orosz koncesszióban béreltek lakást, és ott rendeztek be propagandairodát. Ebben az irodában október első napjaiban négy férfi vitatta meg a felkelés kilátásait. Most

négyszer kopogott valaki – ez volt a megbeszélt jel –, egyikük felnyitotta a bezárt ajtót, s egy alacsony, pirospozsgás fiatalember lépett be a szobába.

– Hallottátok a legújabbat? – Az újonnan érkezett leült a többiekhez. – Ma reggel három hadosztály elhagyta Vucsangot.

– Honnan tudod ezt, Tang? – kérdezte egy harminc-öt év körüli, szemüveges férfi.

– Csü Csiu-pengtől, a második tűzérezred adjutánsától. De a részleteket is tudom. Jui Cseng, a kormányzó, Tuan Fang tábornokot ezzel a három hadosztállyal elküldte Secsuanba, mert a parasztok a tartomány egész hosszában megrongálták a vasúti síneket, s fegyverkeznek.

– És melyek ezek a hadosztályok?

– Sajnos, éppen azok, amelyekre a legjobban számítottunk. Tuan Fang is tudta ezt, azért vonta ki éppen őket a városból.

– No, várj! Nézzük sorban, kik a bizalmi embereink, kik vonultak el, kik maradtak itt.

Ezzel egy, a falba süllyesztett vaskazettából listát vett elő, s felolvasta a neveket. Tang, a hír hozója, megjelölte azokat, akik Szecsuanba távoztak.

– Úgy látom – jegyezte meg a szemüveges, Csen Jing-se, miután sokáig figyelmesen tanulmányozta a listát –, hogy az itt maradtakra nyugodtan támaszkodhatunk. Köztük van négy ezredes és egész sor kisebb rangú tiszt. A legénység 80 százaléka pedig úgyis a mi hívünk.

– Ezek után nem marad más hátra – szólt közbe egy tagbaszakadt óriás, Hu Jing –, mint a gyors cselekvés. Át kell dolgoznunk a terveket, s ki kell tűznünk a felkelés új időpontját.

Hosszabb vita következett, mert a vezérkar tagjai kö-

zül egyik-másik ellenezte a közvetlen akciót. Szung Tunsu, a hongkongi bizottság titkára is ezek közé tartozott.

– Elég volt a felesleges vérontásból. Szun Jat-szen álláspontja az, hogy 1912 tavasza előtt ne kockáztassunk semmit.

– Szun dr. húszezer mérföldre van innen – jegyezte meg indulatosan Hu Jing –, nem mérheti le az esélyeket. Ha megvárjuk, míg a Mandzsuk a hozzánk húzó katonai egységeket a birodalom legtávolabbi vidékeire szórják ki, évekre visszavetjük a mozgalmat.

A tanácskozás a hajnali órákig tartott. A vezérkar a rögtöni felkelés mellett döntött.

Másnap délután azonban megdöbbentő esemény történt. Az irodahelyiség pincéjében a bizottság néhány bombát is rejtegetett. Ezek egyike ismeretlen oknál fogva felrobbant, majd a másik három is. A pince és a fölötte fekvő két szoba romhalmazzá vált. Szerencsére a robbanás idején senki sem tartózkodott a helyiségben. De a rendőrség percek múlva odasietett, s különböző fontos konspirációs iratokon kívül megtalálta azt a vaskazettát is, amely az összeesküvés katonai tagjainak listáját tartalmazta. A robbanás ugyanis szétvetette az irodahelyiség falát, s a kazetta ott feküdt a romok között. Ezenkívül a hatóság kezébe kerültek a forradalmi bizottság tagjainak lakáscímei is. Már a következő órákban harminc forradalmárt tartóztattak le, köztük Hu Jinget. Ez utóbbi a szobája ablakából látta, hogyan vonul fel a rendőrség a ház elé, amelyben lakott. Háziasszonya tízéves kisfia rohant hozzá a hírrel, hogy a rendőrök elállták a kapubejáratot. Hu tudta, hogy számára nincs menekvés. Hirtelenében egy papírlapot vett elő, néhány sort írt rá, s átadta a gyereknek.

– Fiacskám, ezt tedd az inged alá. Téged bizonyára

kiengednek a házból. Ha sikerül az utcára jutnod, siess innen a harmadik utcába, ott van Csao teaháza. Ismered?

– Hogyne ismerném.

– Na. Ha látod, hogy ott minden csendes még, bemégy, megkeresed Csen urat, aki ott lakik a teaház mögötti szobában, s átadod neki a cédulát. Megértettél?

A gyerek arcán mosoly villant meg.

– Meg hát. Tessék csak rám bízni.

A rendőrök csakugyan kiengedték a kapun a fiúcskát, s az néhány perc múlva Csennél volt. A bizottság elnöke így kerülte el a letartóztatást.

Az irodahelyiség romjai között megtalált listának azonban történelmi szerep jutott. A rendőrség eljuttatta a kormányzói palotába, s október 9-én esti 10 órakor ott feküdt Jui Cseng kormányzó asztalán. A kormányzót, aki néhány perccel azelőtt érkezett haza egy lakomáról, a palotájában várakozó rendőrfőnök fogadta.

– Kegyelmes uram, az est folyamán meglepő dolgok történtek. Felrobbant a forradalmi bizottság titkos helyisége. Embereim most tartanak házkutatást a fickók lakásán. Nagyrészt kézre kerültek. De egy fontos iratot is sikerült megszereznem, elhoztam magammal. Megítélésem szerint döntő fontosságú. – Ezzel átadta a listát felettesének. Az végigfutotta, s kérdő tekintettel fordult a rendőrfőnökhöz.

– Itt csupa ismert nevet látok.

– Éppen azért. Nem véletlen, hogy ezek a nevek a forradalmi bizottság listáján szerepelnek.

A kormányzó elsápadt. Egy pillanatig a rendőrfőnökre meredt, aztán szárazon megjegyezte:

– Majd áttanulmányozom. Kérem, hagyjon magamra. Ha szükségem lesz önre, értesítem.

A rendőrfőnök elhagyta a palotát. Jui leült az íróasztalához, maga elé tette a listát, és sokáig tanulmányozta. Legjobb barátai szerepeltek rajta, köztük több ezredparancsnok. Összesen 214 név. Az utóiratból azt is megtudta, hogy mindezek csatlakoztak a Forradalmi Ligához, s letették a hűségesküt. Homlokáról folyt a verejték...

De mi történt, miután Csen, az elnök megkapta Hu Jing írásos figyelmeztetését? Csen azonnal elhagyta a házat, s most már ő küldött figyelmeztető leveleket a vezérkar többi tagjának. Azok, akik elkerülték a letartóztatást, a közeli Hanjangban gyülekeztek, s megtárgyalták a helyzetet. Úgy döntöttek, hogy elérkezett a közvetlen cselekvés órája. Október 10-én kora reggel Hszien Ping-kun kisietett a vucsangi tüzérkaszárnyába, s gyújtó beszédet tartott a legénységhez. Az ezred egy emberként csatlakozott hozzá. Bizottság alakult, amely felkereste az ezredparancsnokot. Az ezredes éppen öltözködött.

– Ezredes úr – lépett elé Hszien –, ütött az óra.

Az ezredes habozott.

– Persze egy hét előtt biztosabb lett volna a siker. Akkor még itt voltak a Szecsuanba irányított csapataink.

– Nem baj – folytatta Hszien –, így is győzni fogunk.

Az ezredes látta, hogy mindenre elszánt emberekkel van dolga. Elrendelte a mozgósítást. Egyik üteg a másik után gördült ki a tüzérkaszárnya kapuján, s a kormányzósági palota felé indult. Az egy szabad téren állt. Az ágyúk torkát a lázadók a palota homlokzatára irányították, majd eldördültek az első lövések.

Benn a palotában Jui Cseng kormányzó álmatlan éjszaka után éppen azon volt, hogy érintkezésbe lépjen a helyőrség legmagasabb rangú tisztjeivel. Titkára a tele-

fonnál ült, s egyik számot a másik után hívta. A telefon nem működött, mert a központot megszállta már egy forradalmi csoport. Jui Cseng az ablakból nézte a tüzérség felvonulását, de azt hitte, hogy csak fenyegetésről van szó. Még mindig nem tudta elhinni, hogy a saját hadserege ellene fordulhat. Aztán eldördültek az ágyúk. A kormányzó csengetett a komornyikjának.

– Feng, add ide gyorsan az egyik civil ruhámat...

Átöltözött, és kilopózott a palota hátsó kapuján. Még hallotta, hogy újból dörögnek az ágyúk, aztán elérte a Jangce partját, s csónakon átkelt Hankouba. Negyedóra múlva a brit konzulátuson volt. A konzul azonnal fogadta.

– Milyen ügyben szerencséltet excellenciád?

– Nem hallja az ágyúk dörgését, Sir? A felkelők ostromolják a palotámat.

A konzul szörnyülködő fintort vágott.

– Valóban? Ezt sem hittem volna.

– Pedig így van. Csak nagy nehezen sikerült átmenekülnöm a Jangcén.

– S most mivel szolgálhatok excellenciádnak?

A kormányzó kiegyenesedett. A császár főmandarinjainak önhittsége rezgett a hangjában:

– Emlékezetébe kívánom idézni megállapodásunkat, Sir. Ez úgy szól, hogy lázadás esetén a brit birodalom itt horgonyzó hadiflottája azonnal bombázni kezdi Vucsangot.

A konzul elmerengett, aztán a fejét vakarta.

– Egy baj van csak. Jogtanácsosom éppen tegnapelőtt figyelmeztetett, hogy ez a megegyezés ellenkezik a nemzetközi joggal. A boxerlázadás után ugyanis szerződés jött létre a Mennyei Birodalom és a szövetséges hatalmak között, amelynek értelmében egyetlen szövetséges

hatalom sem kezdhet fegyveres akciót a saját szakállára. Arról csak a konzulok tanácsa dönthet.

– Ön tehát nem állja a szavát, Sir?

– Dehogynem, kegyelmes uram. Azonnal értesítem a Hankouban székelő konzulokat, s megtartjuk az értekezletet.

Délutánra összeült a konzuli tanács az orosz konzul elnöklete alatt. Három órán keresztül folyt a vita, de határozat még mindig nem született. Ekkor érkezett meg a francia konzul. Miután végighallgatta elnöklő orosz kollégája beszámolóját az addig elhangzott véleményekről, ő is kifejtette nézetét.

– Uraim – mondta –, különleges helyzetben vagyunk. Ami Vucsangban folyamatban van, nem hasonlítható a boxerlázadáshoz. A felkelők legfőbb vezére dr. Szun Jatszen. Dr. Szun pedig nem akárki, nem valami bandita, hanem a kínai köztársasági párt feje. Szun és hívei új, demokratikus államformát készítenek elő Kínában. Az a véleményem, hogy nincs jogunk beavatkozni az események alakulásába.

Az elnöklő orosz konzul csatlakozott francia kollégája felfogásához, s a konzuli tanács a késő esti órákban a be nem avatkozás mellett foglalt állást.

A brit konzul az ülés után ismét fogadta Jui Cseng kormányzót.

– A szövetséges hatalmak képviselői, legnagyobb sajnálatomra, úgy határoztak, hogy szabad folyást engednek az eseményeknek. Excellenciád láthatja, hogy én minden lehetőt megtettem.

– Önök tehát vállalják, hogy egy pártütő csoport kaotikus állapotokat teremtsen Közép-Kínában?

– Ha a császári kormány elég erős, hogy ezt megakadályozza, a káosz nem következik be – felelte a konzul.

Jui Cseng lesújtva hagyta el a brit konzulátust. Arra gondolni sem mert, hogy visszatérjen Vucsangba. A folyamon túlról áthallatszottak a sortüzek, kigyulladt épületek lángja verdeste az eget. Hirtelen elhatározással vonatra ült, és Sanghajba utazott. Másnap délben érkezett meg a nagy kikötővárosba. Ott a Nemzetközi Település területén egyelőre biztonságban érezhette magát. Az amerikaiakból és angolokból álló városi tanács, no meg az ennek rendelkezésére álló 15 000 főnyi rendőrség köteles volt őt oltalmába venni.

Vucsangban ezalatt folyt a harc. A kormányzói palotát védő néhány tucat rendőr megadta ugyan magát, de a katonaság még ingadozott. Az esti órákban azonban jelentették, hogy a kormányzó és Csang Piao altábornagy, a helyőrség legfőbb parancsnoka elmenekült. Ez egy csapásra eldöntötte a felkelés sorsát. Li Jüan-hung ezredes, ugyanaz a főtiszt, akit a lázadás első órájában szinte erőszakkal kényszerítettek egy tüzérezred mozgósítására, átvette a főparancsnoki tisztet, s az egész helyőrség a felkelők oldalára állt át.

Ezzel megszületett a kínai forradalom első nagy győzelme. Másnap, október 11-én a forradalmi csapatok megszállták a szomszédos Hankou és Hanjang városokat. A Forradalmi Liga Li Jüan-hung ezredest Hupej tartomány kormányzójává nevezte ki, majd megbízta Csen Jing-sét, hogy serege élén vonuljon Nanking, a déli főváros ellen.

Ott csak kisebb összeütközésre került sor. A nankingi helyőrség rövid harc után lefegyverezte az ellenálló tiszteket, s csatlakozott a forradalomhoz.

Az események most már egymást kergették. November 3-án Sanghajnak a nagyhatalmak által meg nem szállt kerületeiben is győzött a forradalom, s az ottani forra-

dalmi bizottság üdvözölte a vucsangiakat. Két hét alatt Kína 18 tartományából 12 jelentette be csatlakozását a köztársasági vezérlő bizottsághoz.

1911. október 11-e így vonult be a világtörténelembe.

A GYŐZTES VEZÉR HAZATÉR

1911. október 8-án Denverben, Colorado állam fővárosában egy középkorú, kis termetű, szerényen öltözött kínai úr jelentkezett egy harmadrendű szálloda portáján. Csak egy kis kézitáska volt nála. A portás azon az udvarias, de gyanakvó hangon kérdezte meg az új vendégtől, hogy mi járatban van, amelyet a poggyász nélkül jelentkezőkkel szemben szokott alkalmazni.

– És hány napig szándékozik nálunk lakni uraságod?

– Körülbelül egy hétig.

– Akkor szíveskedjék a szoba egyheti bérét előre megfizetni.

– Tessék.

A vendég fizetett, s a háziszolga felvezette a harmadik emeletre. Egyablakos, egyszerűen bútorozott, de elég világos szobába lépett be.

– Kérem – fordult a háziszolgához –, mondja meg a portás úrnak, hogy látogatókat csak előzetes bejelentéssel fogadok.

Az új vendég nem sokat tartózkodott otthon. Rendszerint későn kelt, délfelé hagyta el a szállodát, s csak éjjel került haza. A negyedik napon a háziszolga reggel hét órakor kopogott az ajtaján.

– Távirata érkezett, uram.

Álmosan kecmergett ki a párnák közül, mert éjjeli két órakor feküdt le. Akkor érkezett meg egy gyűlésről.

A távirattal a kezében leült az ágy szélére. Rejtjeles távirat volt, Hongkongban adták fel.

Vajon mit akarhat a bizottság – gondolta magában –, bizonyosan megint civakodnak, s tőle várják a döntést. Eszébe jutott, hogy a rejtjel kulcsa nincs nála. A bőröndjében őrizte, azt pedig New Yorkban legközelebbi tartózkodási helyére, Columbiába adta fel.

– Nem sürgős . . . – mormogta.

Visszafeküdt, s délig aludt, majd ebédelni ment, s délután hozzálátott a munkához. Egy fontos röpiratot kellett megírnia Kína helyzetéről, az általa megfogalmazott három alapelvről s az új köztársasági Kína alkotmányáról, amelyet öt állami szerv harmonikus együttműködésére szándékozott felépíteni: a törvényhozási, az igazságszolgáltatási, a közigazgatási, a politikai és tanulmányi ellenőrző szervére. A brosúra terjedelmét mintegy 150 oldalra tervezte, s ezt a munkát napok alatt be kellett fejeznie, hogy Columbiában nyomdába adhassa, mert november elején 50 000 példányban kellett eljuttatnia Hongkongba. A következő napokban megfeszített erővel dolgozott.

Néhány nap múlva el is készült, s vonatra ült. Columbiában megelégedéssel állapította meg, hogy a bőröndje már napokkal azelőtt megérkezett a megadott címre, a szállodájába. A bőröndről eszébe jutott a kábeltávirat. No, mit is közölhettek vele? Kihalászta a bőrönd mélyéről a rejtjelkulcsot, s hozzálátott a távirat megfejtéséhez. Kibetűzés közben azonban egyre nagyobb izgalom vett rajta erőt. Végre együtt volt a szöveg:

„Felkelés Vucsangban, Hankouban, Nankingban győzött. Több tartomány mellettünk áll. Milliók hazavárják önt, a köztársaság jövendő elnökét."

Felugrott, magára rántotta a kabátját, lefutott az ut-

cára, s a legközelebbi újságárusnál megvett egy csomó napilapot, majd visszatért a szállodába. Tíz nap óta még újságolvasáshoz sem jutott. Most az asztalra helyezte a lapokat, s mohón nekiesett a Kínáról szóló híreknek. Nem kellett őket keresnie, mert valamennyi napilap az első oldalon, négy-öt hasábon foglalkozott a kínai forradalmi eseményekkel, a vucsangi felkelés részleteivel, a mozgalom gyors terjedésével. A távirat tartalma már elavult. Azóta a kínai tartományok többsége trónvesztesnek nyilvánította a Mandzsu-dinasztiát, s követelte a köztársaság kikiáltását. Néhány lapban a maga nevét is megtalálta. A New York Herald Tribune például vezércikkben tárgyalta a kínai forradalom győzelmének világpolitikai következményeit, s rámutatott, hogy ez dr. Szun Jat-szen évtizedes, kitartó munkájának a gyümölcse. Dr. Szun tartózkodási helye – írta a lap – e pillanatban ugyan ismeretlen, de feltehető, hogy útban van hazafelé. Ő a jövő embere . . .

Elgondolkozva ült asztala előtt. A forradalom győzelme tehát korábban következett be, mint ahogy elképzelte volna. Ő 1912 tavaszára várta. De vajon győzött-e már? A délnyugati tartományokban és Közép-Kínában lelkes a hangulat. De Észak-Kína állásfoglalása kétes. A Mandzsu-kormányzati apparátus még működik Pekingben, s jelentékeny katonai erőkkel rendelkezik. Arról is tudomása volt, hogy egy hónappal azelőtt angol–amerikai–francia és német tőkésekből álló bankkonzorcium (közös részesedésű pénzügyi szövetkezés) alakult, amely 100 millió dollár hitelt szavazott meg a pekingi kormánynak. Igaz, hogy vasutak építésére. De ha ezt a pénzt folyósítják Pekingnek, a régensherceg kormánya minden bizonnyal a polgárháború céljaira használja fel. A forradalmi vezérkarnak viszont csak az a néhány száz-

ezer dollár áll a rendelkezésére, amit ő gyűjtött össze Amerikában . . .

Mindenáron meg kell tehát akadályozni, hogy a Mandzsu-kormány számára ilyen hatalmas pénzforrás nyíljon meg. Ez a forradalom bukását jelenthetné. Mit tegyen? Egy teljes napig tépelődött. Aztán döntött.

A forradalmi hadsereg egyelőre győztesen nyomul előre. Bizonyára Huang Hszing tábornok vezeti, az pedig tapasztalt katona, rá lehet bízni a hadműveletek irányítását. Neki most sürgősen Londonba, a bankkonzorcium székhelyére kell utaznia, meg kell akadályoznia a kölcsön kifizetését, s ha lehet, rá kell bírni a konzorciumot, hogy a 100 millió dollárt az új, köztársasági kormány kezéhez folyósítsák. Ilyen értelemben táviratozott Hongkongba, majd New Yorkba utazott. Közben újságírók százai száguldoztak az Egyesült Államokon keresztül-kasul, hogy megkeressék, meginterjúvolják Kína jövendő elnökét. De az nem kívánt a nyilvánosság elé lépni. New Yorkban éppen ezért egy kis hotelban szállt meg a Madison Square közelében, itt várta meg hajója indulását. A hajón is álnéven utazott. A nagy óceánjáró milliomos utasai nem sejtették, hogy az a jelentéktelen külsejű, alacsony termetű, sötét bőrű kínai, aki meglehetősen viseltes fekete zsakettjében ült a közös étkezések alkalmával egy külön asztalnál, minden idők egyik legnagyobb államférfia, a Kínai Köztársaság jövendő elnöke.

Londonban megint csak dr. Cantlie professzort és családját kereste fel Szun, ezt a címet jelölte meg egy Sanghajba küldött rejtjeles sürgönyében is. A londoni kinai követség kémei azonban megszerezték a rejtjel kulcsát. Így történhetett meg a következő mulatságos eset. Az egyik,. Szunnak szóló sürgöny csonkán érkezett

meg, címként csak Szun Ven, London szerepelt rajta. Az angol királyi posta, nem ismervén a címzett viszonyát a pekingi kormányhoz, a követséghez továbbította a sürgönyt. Ott persze felbontották, szövegét kibetűzték, s miután pontosan tudták, hogy Szun dr. Cantlie-ék vendége, továbbították a Devonshire Street 46. szám alá. A professzor neje adta át a táviratot vendégének, aki elolvasta, és zsebre vágta. Cantlie-né, úgy is, mint aggódó jó barát, úgy is, mint kíváncsi asszony, megkérdezte:

– A táviratot előzőleg a kínai követség kapta meg. Csak nem volt benne valami fontos titok?

– Dehogy – felelte Szun mosolyogva. – Csak felkértek, hogy fogadjam el a Kínai Köztársaság elnöki tisztségét.

A következő napokban a brit külügyminisztériummal és a bankkonzorcium vezetőségével tárgyalt. Szunt az Egyesült Államokba utazása előtt kitiltották a kelet-ázsiai brit gyarmatokról, s így se Hongkongba, se Singapore-ba nem tehette be a lábát. Most kérte, hogy ezt a rendelkezést vonják vissza, s a külügyminisztérium, amely ekkor már tájékozva volt a kínai államférfi jelentőségéről az új Kínában, eleget tett kérelmének. Nehezebb helyzete volt Szunnak a bankkonzorciummal szemben. Az elnök, a Brit Nemzeti Bank egyik igazgatója, udvarias tartózkodással fogadta.

– Ez az ügy – fejtette ki – nem pusztán pénzügyi tranzakció kérdése, hanem a nemzetközi politikába vágó igen fontos közügy is. Sem én, sem a konzorcium többi tagja nem dönthet a diplomáciai tényezők megkérdezése nélkül. Érintkezésbe kell tehát lépnünk a hitelt nyújtó bankok kormányaival. Addig méltóztassék türelemmel várni.

A várakozás hetekig tartott. Végül is közölték Szun-

nal a döntést. Azt sikerült elérnie, hogy a hitelt egyelőre nem folyósították a pekingi kormánynak.

– Ami kérelmének második részét illeti – közölte a konzorcium elnöke Szunnal –, arra vonatkozólag nincs még döntés. Ha a köztársasági kormánynak sikerül helyzetét megszilárdítania, nem lesz akadálya annak, hogy a kölcsönösszeget az önök kezéhez folyósítsuk.

Ezt a választ Szun vegyes érzésekkel vette tudomásul. A pénzre a forradalmi kormánynak sürgős szüksége volt, de a vezér nem kételkedett benne, hogy a forradalom rövidesen elsöpri a dinasztiát, s a hatalom az egész dolgozó népre támaszkodó köztársasági kormány kezébe kerül. Dolga végeztével megtette az előkészületeket a hazautazáshoz. Az angol fővárosban csatlakozott hozzá Homer Lea amerikai tábornok, aki évek óta részt vett az Egyesült Államokban élő kínaiak mozgalmaiban, s katonai kiképzésben részesítette az ottani kínai ifjúságot. Homer Lea részt kívánt venni Kína szabadságharcában.

1911. december 20-án érkezett meg dr. Szun Jat-szen Singapore-ba. Nagy tömeg fogadta, s a világ minden részéből érkezett újságírók rohanták meg interjúszerzés céljából. Innen Hongkongba utazott, abba a városba, ahova az utóbbi években csak álnéven csempészhette be magát. Sanghajba december 24-én, karácsony estéjén érkezett meg. A Bundon, azon a több kilométer hosszú útszávon, amely a Sanghaj kikötőjéül szolgáló hatalmas Huangpu folyam mentén húzódik a régi kínai várostól a volt amerikai koncesszióig, százezrek tolongtak, hogy láthassák a forradalom atyját. Itt üdvözölte a Forradalmi Liga vezérlő bizottsága, az új néphadsereg és a felszabadult tartományok egy-egy küldöttsége, a városi tanács. Az üdvözlők között volt Sanghajban élő régi barátja, Charles Jones Soong is, aki három leányával je-

lent meg a kikötőben. Szunt a lelkes sanghajiak óriási tömege diadalmenetben kísérte végig a lampionokkal kivilágított városon át a szállásáig, ahol újból és újból meg kellett jelennie a nyitott ablaknál, s fogadnia a tömegek üdvrivalgását.

Úgy látszott, hogy Kínában győzött a polgári demokratikus uralom.

A MENNYEI BIRODALOM BUKÁSA

1911 decemberében, amikor Szun Jat-szen visszaérkezett Kínába, a forradalom már egyre terjedt az egész hatalmas országban – éspedig nagyobb vérontás nélkül. Huang Hszing tábornok egyik tartományt a másik után szállta meg győztes csapataival, a helyőrségek nagyrészt kardcsapás nélkül csatlakoztak a felkelőkhöz. Azok a fiatalok, akik politikai okokból tartózkodtak az országon kívül, ezerszámra áramlottak vissza szülőföldjükre. Így három fiatalember is, egy japán katonai akadémia hallgatói. Egyikük, akiről később is hallani fogunk, a huszonnégy éves Csang Kai-sek azt a megbízást kapta az ideiglenes forradalmi kormánytól, hogy foglalja el Hangcsout, Csecsiang tartomány fővárosát. Mindössze száz emberrel indult útnak, s másfél nap alatt bevette a félmillió lakossal bíró várost, amelyet ötezer főnyi helyőrség védett. A birodalom túlnyomó részében maguk a helyi önkormányzati szervek kiáltották ki a köztársaságot, s esküdtek hűséget dr. Szun Jat-szennek. A vezér távollétében Li Jüang-hung kiáltványt intézett a nemzethez. Ebben halálbüntetéssel fenyegette meg mindazokat, akik gyújtogatnak, rabolnak, gyilkolnak – vagy bűnös mandarinokat rejtegetnek. Ezzel szemben jutalmat helyezett

kilátásba azok számára, akik gondoskodnak a városok élelmiszer-ellátásáról, és hozzájárulnak a forradalom népszerűsítéséhez. A kiáltvány hangsúlyozta, hogy az új kormány megvédi a külföldiek életét és javait, elismeri a fennálló nemzetközi szerződéseket, feltéve, hogy az idegen hatalmak nem támogatják a gyűlölt Mandzsu-dinasztiát. A birodalomban élő mintegy ötmillió mandzsu is biztosítékot kapott, hogy bántatlanul élvezheti állampolgári jogait, ha nem fordul az új rendszer ellen. Sokan ennek ellenére megrettentek, s néhány hét alatt félmillió ember menekült el Mandzsúriába, ahol még viszonylag sértetlenül állt fenn a császári rend.

A pekingi udvarban a zűrzavar és a pánik egyre nőtt. Csun régensherceg a gyermek Pu Ji császár nevében október 30-án a következő császári rendeletet tette közzé:

„Három éve uralkodom, és mindent elkövettem, hogy lelkiismeretesen szolgáljam népemet, de nem bántam megfelelően alattvalóimmal, mert hiányzott a politikai gyakorlatom. Túl sok főnemes került a politikai kulcspozíciókba, s ezek megszegték az alkotmányt. Különösen a vasútépítések során éltek vissza bizalmammal, s ezért a közvélemény ellenem fordult. Ha reformokat sürgettem, az állami főméltóságok és a nemesség minden alkalmat megragadott, hogy ezeket meghiúsítsa. Egész sor régi törvényt megszüntettem, de a köztisztviselők ezt is csak a saját hasznukra fordították. Rengeteg pénzt harácsoltak a néptől, de semmit sem tettek a nép érdekében. Számos új törvényt tettem közzé, de egyiket sem tartották be. Népem tiltakozott, de én nem tudtam róla; katasztrófa fenyegetett, de azt előttem eltitkolták . . . Az egész birodalom forrong. Az emberek nyugtalankodnak. Kilenc császári elődöm szellemében szívesen hoznék további áldozatot, de attól félek, hogy népemet súlyos

szenvedések érnék. Mindez azonban az én hibám, és ezért tudtul adom a világnak: esküszöm, hogy reformokat hajtok végre, katonáimmal és népemmel együtt gondoskodom az alkotmány lelkiismeretes megtartásáról, a törvényhozási rendszer módosításáról, a nép jólétének emeléséről, bajainak orvoslásáról – mindezt a nép kívánságainak és érdekeinek megfelelően. A régi, elavult törvényeket el fogom törölni."

Ez a látszólag őszinte, de egyúttal körmönfont kiáltvány híven tükrözi a régensherceg arculatát. Nem tagadja, mert nem tagadhatja az elkövetett bűnöket, de azokat az általa kinevezett és eddig tűzön-vízen keresztül támogatott állami főméltóságokra, a közigazgatási tisztviselőkre hárítja. Történelmi távlatban ez az írás nem egyéb, mint a Mandzsu-dinasztia vádirata önmaga ellen. A nép, amelynek írója szánta, így is értelmezte, s egy pillanatig sem hitt a nyilatkozat második részében foglalt ígéreteknek. Számos ilyen ígéret hangzott már el az elmúlt évtizedekben, ha a dinasztia létét veszély fenyegette, s a császári kormány a pillanatnyi veszély elmúltával valamennyit azonnal megszegte.

A Mandzsu-uralom halálos ítélete e rendelet kibocsátásakor már meg volt pecsételve. A forradalmi erők további sikereket arattak. Novemberben a meggyilkolt Kuang Hszü császár özvegye egy palotaforradalom segítségével eltávolította a hatalomból Csun herceget, s Pu Ji nevében maga vette kezébe a dinasztia sorsának intézését. Első lépése az volt, hogy Jüan Si-kajhoz, az elődje által lemondatott miniszterelnökhöz fordult segítségért, ahhoz a Jüan Si-kajhoz, aki tizenhárom évvel azelőtt elárulta és letartóztatta a férjét. Most újból miniszterelnökké nevezte ki, és teljhatalmat adott a kezébe.

Jüan Si-kaj a régi kínai politikusok azon fajtájá-

hoz tartozott, akik nemcsak mérhetetlenül kapzsiak és önzőek, hanem eszesek és alkalmazkodók is voltak. A Mandzsu-dinasztia megmentése egyáltalán nem volt szívügye. A gesztenyét a maga számára akarta kikaparni a parázsból. Azonnal lemérte az esélyeit, s politikai módszereit azokhoz alkalmazta. Mindenekelőtt végigutazta az északi tartományokat, s erélyes fellépésével, neve régi varázsával új lelket öntött az ingadozó tábornokokba, a menekülésre készülő alkirályokba. Csak az után, hogy helyreállította a fegyelmet a hadsereg maradványaiban, és rendbe hozta a közigazgatást, látott hozzá ahhoz a cselszövéshez, amelyet aztán nagy sikerrel hajtott végre.

Éles szemével hamar észrevette, hogy a forradalmi tábor egyáltalán nem egységes. Szun távolléte óriási kárt jelentett. A Forradalmi Liga egy évtizeden keresztül konspirációs tevékenységet folytatott, vezetőit a nép nem ismerte. Egyetlen forradalmárnak volt csak országos neve, Szun Jat-szennek, az pedig egyelőre nem volt jelen. Nankingban ugyan köztársasági kormány alakult, de az egyes tartományi fővárosok fiókkormányokat alakítottak, ezek pedig vagy végrehajtották a nankingi utasításokat, vagy nem, mert azt sem tudták pontosan, hogy ki a katonai kormány feje. A Liga először Huang Hszinget választotta meg főparancsnokká, és Li Jüan-hungot a helyettesévé. Két hét múlva viszont Li lett a főparancsnok, Huang pedig csak a helyettese. A Liga ingadozásának az lett a következménye, hogy mindkét tábornok sértődötten lemondott. Helyi zavargások is felléptek, bár ezeket sikerült elnyomni. Az egyenetlenség azonban mind nagyobb méreteket öltött, s éppen akkor érte el tetőpontját, amikor Szun megérkezett Sanghajba. Kína tizennyolc tartománya közül ekkor már tizenöt a köz-

társaság mellé állt, de a Jüan Si-kaj által kormányzott három tartomány hadseregében nagyobb volt a fegyelem, mint a forradalmi hadseregben.

1912. január 1-én Szun Jat-szen megérkezett a köztársaság új fővárosává nyilvánított Nankingba, s az ottani helyőrség az államfőnek kijáró huszonöt ágyúlövéssel üdvözölte. A tartományi küldöttek egyhangúlag ideiglenes elnökké választották, ő pedig egy kiáltványban proklamálta a Kínai Köztársaság megalakulását. Első rendeletével megváltoztatta a régi időszámítást, amely a holdhoz igazodott; nyugati mintára törvénybe iktatta a gregoriánus kalendáriumot, s a kezdődő évet a köztársasági Kína első évévé nyilvánította. Majd hozzálátott az alkotmánytervezet kidolgozásához. Ezt az ideiglenes nemzetgyűlés február első napjaiban megszavazta. Lényeges pontjai közé tartozott, hogy senki törvényes bírói eljárás nélkül nem büntethető. Biztosította a véleménynyilvánítás teljes szabadságát szóban és írásban, a levéltitok sérthetetlenségét, a vallásszabadságot, minden felnőtt állampolgár választójogát és választhatóságát.

Majd nagy buzgalommal tanulmányozta a helyzetet, s rövidesen megállapította az első hetek hibáit. Kialakult az a véleménye, hogy a köztársaságot a polgárháború veszélye fenyegeti, ha meg nem egyezik a Pekingben székelő miniszterelnök-tábornaggyal, s hogy ez a polgárháború az északi hadsereg jobb felszerelése és nagyobb fegyelme révén, valamint a köztársaságiak egyenetlenségei következtében könnyen a reakció erőinek győzelméhez vezethet. Ezért megüzente Jüan Si-kajnak, hogy hajlandó vele tárgyalni, ha a miniszterelnök hozzájárul a Mandzsu-dinasztia trónfosztásához, s elismeri a köztársasági államformát.

Nagy gondot okozott az elnöknek az is, hogy az idegen hatalmak nem ismerték még el a Kínai Köztársaságot. Hogy ezt elérje, kiáltványt adott ki „A barátságos népekhez" címmel. Ebben rámutatott, hogy a Mandzsuuralom Kínának a külfölddel fennállott gazdasági kapcsolatait megbénította. Hangsúlyozta, hogy a köztársaság elismeri a már megkötött nemzetközi szerződéseket, megvédi a külföldiek személyi biztonságát, Kínában szerzett vagyonát, és munkálkodni fog a béke megőrzésén. Türelmet kért a külföldi államok kormányaitól arra az időre, amíg a fiatal köztársaság az ország újjáépítésének nehézségeivel küzd, s kifejezte azt a reményét, hogy a hatalmak Kína országépítő munkáját támogatni fogják.

De térjünk vissza Jüan Si-kajhoz. Ez a minden hájjal megkent intrikus néhány héttel az után, hogy újra hatalomra jutott, háromfelé tárgyalt. Az idegen hatalmak követségeivel elhitette, hogy egyedül az ő személye biztosítja a rendet az országon belül, s benne találják meg szerzett jogaik kizárólagos támaszát. Az udvart viszont naponta ellátta a köztársasági seregek bosszúhadjáratáról szóló rémhírekkel, s meggyőzte arról, hogy csak ő mentheti meg a dinasztiát a teljes pusztulástól. Ilyen módon keresztülvitte, hogy az államtanács őt jelölte régenssé s a gyermek császár gyámjává. Ezután tette meg a harmadik lépést: megüzente Szun Jat-szennek, hogy hajlandó megbuktatni a dinasztiát, elismerni a köztársaságot, ha annak ő lesz az elnöke.

Szun csak néhány napig habozott. Értesült arról, hogy a pekingi kormány tekintélyes számú, korszerűen felszerelt hadsereget vont össze Tiencsin körzetében, s támadásra készül. Megtudta továbbá, hogy a nagyhatalmak jobban bíznak Jüan Si-kajban, Kína „erős emberében",

mint benne, s félő, hogy utólag mégis folyósítják Pekingnek a már hónapokkal azelőtt megszavazott 100 millió dolláros hitelt. 1912. február 12-én végül olyan esemény következett be, amely elhatározásának megadta a végső lökést. Ezen a napon a gyermek császár a dinasztia nevében ünnepélyesen lemondott a trónról, s az ügyek vezetésével Jüan Si-kajt bízta meg. Egyidejűleg Jüan Si-kaj levelet intézett a nankingi nemzetgyűléshez, amelyben késznek nyilatkozott hűségesküt tenni a köztársasági alkotmányra. Annak reményében, hogy életművét megmentheti, Szun már február 14-én lemondott a nemzetgyűlés plénuma előtt az elnöki tisztségről, s maga helyett Jüan Si-kajt ajánlotta, akit a parlament egyhangúlag meg is választott. Alelnök Li Jüan-hung tábornok, a forradalmi hadsereg főparancsnoka lett.

A Mandzsu-dinasztia tehát majd háromszáz éves uralma után megbukott, s vele együtt összeomlott a császári Kína. A forradalom, amelyet dr. Szun Jat-szen három évtized szívós és önfeláldozó munkájával vezetett győzelemre, megdöntötte a Mennyei Birodalmat.

JÜAN SI-KAJ ÁRULÁSA

1912-ben, egy márciusi napon Peking ünnepi díszt öltött. Azon a hatalmas útvonalon, amely a hankoui pályaudvarról vezetett a „Tiltott Városba", tízezrek álltak sorfalat, hogy üdvözöljék a forradalom atyját, dr. Szun Jat-szent, aki az új államfő, Jüan Si-kaj meghívására volt megérkezendő a déli pályaudvaron. A házfalakat a legkülönbözőbb színű gyapotszövetekkel borították, s a boltok cégérei fölött, az ablakokból, a házak tetejéről számtalan zászló lobogott a tavaszi szélben. A pecsenye-

és lángossütők nyitott ajtóiból az utcára áramlott a szójaolaj átható szaga. A tömeg türelmesen várakozott, csak itt-ott méltatlankodott néhány polgár, mert az utcagyerekek felkúsztak a lámpaoszlopok tetejére, s onnan kaviccsal dobálták a bámészkodókat.

Tizenegy órakor délelőtt, a Kínai Város és a Mandzsu Város határán levő pályaudvar közelében zsongás hallatszott. A várva várt vendég megérkezett. Vagy húsz volt császári díszhintó indult el a pályaudvar előtti térségről, s hajtatott lépésben a Mennyei Béke Kapuja felé, s onnan a déli kapun keresztül a „Tiltott Városba". Az egyik díszhintóban Szun Jat-szen és Jüan Si-kaj ült. Mindkettő mosolygó arccal fogadta a lakosság lelkes üdvözlését. Amikor a hintók elérték a Mennyei Béke Kapuját, s keresztülhajtattak a Központi Parkon, az éljenzés még fokozódott. Néhány perc múlva a „Tiltott Város" déli kapuja bezárult a kocsisor mögött . . .

Jüan Si-kaj az egyik császári palotából miniszterelnöki palotává átalakított épületben fogadta vendégét. Tábornagyi díszben lépett Szun elé, s ő is, a kíséretében levő miniszterek és tábornokok is mélyen meghajoltak a köztársaság alapítója előtt. A szertartásos üdvözlések után Jüan Si-kaj vendégét betessékelte dolgozószobájába, s székkel kínálta meg.

– Szívem mélyéből örülök – kezdte az államfő –, hogy eleget tett meghívásomnak. Biztosítom arról, hogy itt nem én vagyok a házigazda, hanem ön. Az államfői tisztséget csak azért fogadtam el, mert a külföldi követségek ragaszkodtak személyemhez. Mindenben az ön tanácsai szerint kívánok eljárni, s bizton remélem, hogy tapasztalataival, mély tudásával támogatni fog engem nehéz feladatomban.

– Én is lelkemből örülök – válaszolt Szun Jat-Szen –,

hogy a köztünk felmerült nézeteltérések ilyen gyorsan elintéződtek. Én nem kívánok az államvezetésbe befolyni, ez most már az ön feladata. De bizonyára ismeri az én gazdasági és kulturális programomat. Boldog lennék, ha az ország gazdasági újjáépítésében szerepet adna nekem. Az egyik legfontosabb teendő Kína iparosítása, s e cél elérésének egyik mellőzhetetlen eszköze a közlekedési hálózat megjavítása. A következő hónapokban ennek a feladatnak szeretném magam szentelni.

Jüan Si-kaj elgondolkozott, majd mosolyogva tárta ki a két karját.

– Ennek semmi akadálya. Már meg is találtam azt a keretet, amelyen belül ön zavartalanul elvégezheti ezt a munkát. Kinevezzük önt teljhatalmú vasútügyi kormánybiztosnak. Ön végigjárja az országot, tanulmányozza a helyi viszonyokat, s elkészíti a megfelelő terveket. Ez a munka persze megfelelő anyagi eszközök nélkül nem végezhető el. Ezennel felajánlok önnek... egyelőre kétmillió dollárt. Ezzel az összeggel ön szabadon rendelkezik, s csak a nemzetgyűlésnek köteles elszámolni.

A két államférfi még hosszan elbeszélgetett az új helyzetről, Kína kilátásairól s az ország újjáépítésének bonyolult kérdéseiről.

Jüan Si-kaj figyelmesen végighallgatta vendége terveit, s mindenben osztotta nézeteit.

A legjobb barátságban váltak el.

Két napig tartózkodott Szun Jat-szen Pekingben, majd visszautazott Nankingba, s a nemzetgyűlésnek beszámolt Jüan Si-kajjal történt megállapodásáról. A nemzetgyűlés egyhangúlag hozzájárult Szun Jat-szen gazdasági programjához, s a maga részéről is megadta a felhatalmazást a munkálatok megkezdéséhez. Szun a következő hónapokban végigutazta az országot, bizottságokat szer-

vezett, vállalkozókkal tárgyalt, s megtette az előkészületeket a közlekedés megjavítására. Figyelmét azonban más ügyek is lekötötték. Tanulmányozta a parasztok és a munkások helyzetét, javaslatokat készített a társadalmi viszonyok megjavítására, az egészségügy fejlesztésére, a földreform végrehajtására. Foglalkozott a népművelés kérdéseivel, a tanulmányi lehetőségek reformjával. Tapasztalatait terjedelmes emlékiratban fektette le, amelyet eljuttatott a kormányhoz és a nemzetgyűléshez.

A helyzet tehát úgy festett a köztársaság kikiáltása utáni első hónapokban, mintha Kína erőteljesen megindult volna a politikai megújhodás, a demokratikus reformok, az iparosodás és a kulturális forradalom útján. De aztán különböző oldalakról aggasztó jelentések futottak be a köztársaság atyjához.

Nankingból azt panaszolták, hogy az új elnök a nemzetgyűlés döntése ellenére nem hajlandó áttenni a kormány székhelyét az új fővárosba. Továbbra is Pekingből intézi az ügyeket, nyilván azért, mert így egyrészt függetlenítheti magát az ország legfőbb alkotmányos szervének állandó ellenőrzésétől, másrészt, mert a bukott Mandzsu-dinasztia palotáiban lakhatik, s fejedelmi fényűzéssel veheti magát körül. Nemsokára még súlyosabb vádak hangzottak el az államfővel szemben. A pekingi kormány letartóztatott és bírói eljárás nélkül kivégeztetett két veterán forradalmárt, akit azzal vádolt, hogy merényletre készült az államfő ellen. Huang Hszing tábornok, a forradalom hadvezére, aki Szunnal együtt mondott le tisztségéről Li tábornok javára, nem tett eleget egy pekingi meghívásnak, mert tartott attól, hogy ott meggyilkolják. Inkább Sanghajt választotta állandó lakhelyéül, már azért is, mert bálványképe, dr. Szun Jat-

szen ott rendezte be a közlekedési kormánybiztosság központi hivatalát.

A lemondott elnök igyekezett meggyőződni arról, alaposak-e az utódja ellen emelt vádak. Levelet intézett Jüanhoz, felvilágosítást kért. Ez az udvariasság és hódolat méztől csepegő szavaival válaszolt, s rágalomnak minősítette a róla keringő híreket, egyúttal hozzájárult Szun azon javaslatához, hogy Szun a kormány képviseletében Japánba utazzon az ottani reformok tanulmányozására. Tokióban Szun Jat-szent az államfőknek kijáró ünnepélyes keretek közt fogadták, s teljes betekintést nyújtottak neki a japán gazdasági és műszaki szakértők munkájába. Hatalmas anyaggal tért vissza Sanghajba.

Ott azonban riasztó hírek fogadták. Nyílt konfliktus tört ki közben a Pekingben székelő kormány és a nankingi nemzetgyűlés között a külföldi kölcsön kérdésében. Ahhoz a pénzügyi csoporthoz, amely eleinte angol, amerikai, francia és német bankokból állott, csatlakozott a cári Oroszország és Japán egy-egy pénzcsoportja is. A külföldi tőkések a hitel folyósítását ahhoz a feltételhez kötötték, hogy a már idegen ellenőrzés alatt álló tengeri vámbevételeken kívül Kína sójövedéke is az ő közvetlen kezelésükbe kerüljön. Jüan Si-kaj gondolkodás nélkül engedett a követelésnek, viszont a nemzetgyűlés nem volt hajlandó olyan engedményt tenni, amely Kína gazdasági függetlenségének újabb megnyírbálását jelentette.

Az amerikai csoport a nemzetgyűlés magatartásának láttára és Wilson amerikai elnök utasítására kilépett a pénzcsoportból, a másik öt pedig napról napra a hitel megvonásával fenyegette a kínai kormányt. De Jüannak pénzre volt szüksége, éspedig mindenáron. Ugyanakkor

meg akarta mutatni a hatalmaknak, hogy Kínában ő az úr. Még alkotmányszegés és vérengzés árán is.

A nankingi nemzetgyűlésen két nagy párt állott egymással szemben. A képviselők kétötöde a hajdani Forradalmi Liga tagjaiból került ki. Ez a csoport a köztársaság kikiáltása után nevet cserélt, Kuomintang, Nemzeti Párt néven szerepelt. A pártba más csoportosulások is beléptek, s ez erősen felhígította az eredetileg radikális programot. Valamivel kevesebb tagja volt az északi tartományok küldötteiből alakult Rend Pártnak, amely Jüan Si-kajt támogatta. A többi képviselő hol a jobb-, hol a baloldalhoz csatlakozott. A kölcsön kérdésében azonban a parlament túlnyomó többsége a Kuomintang mellé állt, sőt új miniszterelnököt is választott Szung Csiao-zsen személyében. Ezt utasította, hogy tagadja meg a kölcsönszerződés aláírását. Szung néhány nappal megválasztása után gyilkos merénylet áldozata lett, s nem volt titok, hogy ki áll a merénylő mögött. Ezek után Jüan Si-kaj 1913. április 26-án Pekingben, a Hongkong és Shanghai Banking Corporation székházában aláírta a pénzügyi egyezményt. Válaszként mind a képviselőház, mind a szenátus tiltakozott az alkotmányszegés ellen, a kölcsönszerződést semmisnek nyilvánította.

1913 április végén, a válság tetőpontján érkezett haza Szun Jat-szen Japánból. Hívei részletesen tájékoztatták a távollétében történtekről. De megérkezett Sanghajba Jüan Si-kaj követe is egy dr. Timothy Richard nevű misszionárius személyében, akiről az államfő tudta, hogy ifjúkori ismerőse Szunnak, s így alkalmas arra, hogy befolyásolja volt tanítványát.

– Ne felejtsd el, fiam – magyarázta a pap ájtatos szemforgatással –, hogy keresztény vagy, s gyűlölnöd kell a vérontást. Márpedig Jüan Si-kaj ragaszkodik a

kölcsönhöz, s kijelentette nekem, hogy azt akár polgárháború árán is nyélbe üti.

– Én bebizonyítottam – válaszolta Szun –, hogy irtózom a polgárháborútól. Ezért mondtam le Jüan Si-kaj javára. De Jüan megszegte esküjét. Azonkívül egyre több ártatlan hazafi vére tapad a kezéhez. A kölcsön aláírása a nemzetgyűlés határozata ellenére nyílt alkotmányszegés. Ha most engedünk, új zsarnokot nevelünk fel.

– Tudnod kell, fiam, hogy a keresztény Nyugat Jüan mögött áll.

– A keresztény Nyugatból rég kiábrándultam, főtisztelendő atyám – jegyezte meg Szun rezignáltan. – Számomra már csak az imperialista Nyugat létezik. Tőlem, a kereszténytől, a demokratától az úgynevezett demokratikus államok megtagadták támogatásukat. Ezzel szemben pénzzel akarják tömni a nemzet elvesztőjét, ezt a szörnyeteget, aki nyilván a Menny Fiának örökébe kíván lépni.

– Hidd el, hogy Jüan jót akar. Te idealista vagy, s nem értesz a gyakorlati dolgokhoz. Kínának erőskezű vezetőre van szüksége, különben itt minden káoszba fullad.

– Minden jel arra mutat, hogy Jüan új dinasztiát akar alapítani. Vérbe akarja fojtani a forradalmat. Mondd meg neki, atyám, hogy nem alkuszom. Én tettem meg elnökké, de most betelt a pohár: azt követelem, hogy vonuljon vissza.

A pap távozása után Szun hetekig várt, abban a reményben, hogy az újdonsült diktátor eláll nagyravágyó terveitől. Aztán kiadta a parancsot a fegyverkezésre. Július 2-án történelmi jelentőségű levelet juttatott Pekingbe:

„Hazánk sorsdöntő napokra virradt. A nemzet a dinasztia megdöntése után megbízta Önt a köztársaság elnöki tisztségével. Ön akkor felelősséget vállalt az ország sorsáért, éppen azért el kell most hagynia a helyét, hogy megóvja a hazát a veszedelmektől. Ha hallgat tanácsomra, rábírom a hadsereget, Dél- és Nyugat-Kína népét, hogy tegye le a fegyvert. Ha azonban nem tesz eleget e jóakaratú tanácsomnak, ugyanazokat a lépéseket kell megtennem Ön ellen, mint annak idején az abszolút monarchia kormánya ellen. Döntöttem. Ez az utolsó figyelmeztetésem, és remélem, hogy fontolóra veszi."

A forradalom vezére részéről ez az erélyes levél nem volt üres hivalkodás. Kína lakosságának túlnyomó többsége mögötte állt, s elítélte a pekingi kalandort. Külső beavatkozás nélkül a köztársasági erők győzelme bizonyosra volt vehető. Megindult tehát az ún. „második forradalom". Huang Hszing tábornok csapatai élén megszállta Nankingot, s a tartományok kétharmad része ismét a köztársaság zászlaja alá állt. De a „keresztény Nyugat" az új zsarnokot támogatta. Jüan Si-kajnak folyósították a 100 millió dolláros hitelt. Az északi kikötőkbe óránként érkeztek a legújabb gyártmányú ágyúk, tankok, aknavetők ezrei. Angol és német tisztek irányították Csang Hszun tábornoknak, Jüan vezérkari főnökének jól képzett és vasfegyelem alatt tartott hadosztályait, s vetették harcba a Jangce folyam partján. Az egyenlőtlen harc a forradalom vereségével végződött. A köztársasági hadsereg vezetői részben a harcmezőn vesztették el életüket, részben Japánba menekültek, miután minden elveszett. Elmenekült a nemzetgyűlés több száz tagja is.

A gyors siker láttára a pekingi kalandor vérszemet kapott, s most már a köztársaság végleges megdönté-

sére s személyi uralmának megalapozására határozta el magát. 1913. november 4-én rendelettel betiltotta Szun Jat-szen pártját, a Kuomintangot, hat nappal később, november 10-én pedig a megfélemlített csonka parlament öt évre meghosszabbította államfői megbízatását. Az ünnepélyes beiktatáson díszegyenruhában jelentek meg a Pekingben akkreditált diplomáciai képviselők, annál is inkább, mert ugyanezen a napon a nagyhatalmak formailag is elismerték Jüan Si-kaj kormányát. Amit a demokrata Szun Jat-szen két év alatt képtelen volt elérni, az a győztes diktátornak érett gyümölcsként hullott az ölébe. Most már semmiféle formaság nem kötötte. Két hónappal később, 1914. január 11-én feloszlatta a parlamentet, s azontúl csak rendeletekkel kormányzott.

Minden jel arra mutatott, hogy a demokrácia Kínában egyelőre elvesztette a csatát, s egy új zsarnoki rendszer terpeszkedik el az abszolút monarchia helyreállításának jegyében.

A HÚSZÉVES CSINGLING

A forradalom előharcosai tehát egyelőre Japánban találtak menedéket. Szun Jat-szenen kívül ide menekült a vitéz Huang Hszing tábornok, a forrófejű Vang Csing-vej, a fiatal Csang Kai-sek és sok más vezető. De Sanghajból Tokióba telepedett át biztonsági okokból a Soong család is, Charles Jones Soong, Szun régi harcostársa, a felesége és két leánya, Eling és Csingling. Eling már néhány évvel azelőtt doktorátust szerzett Amerikában, s most Szun Jat-szen titkáraként működött. A húszéves Csingling pár hónappal azelőtt tért vissza Amerikából,

ugyancsak diplomával a zsebében, míg a harmadik leány, Mayling még az Egyesült Államokban tanult. Szun Jat-szen már sanghaji tartózkodása idején második otthonának tekintette a Soong család körét, s az emigrációban is naponta megfordult Soongéknál. Ott tartották összejöveteleiket a megbukott forradalom vezérei, onnan indultak propaganda-körútjaikra Hongkongba, Singapore-ba, sokszor az ellenforradalmi Kínába is. Mert Szun és barátai tudták, hogy a kínai tömegek változatlanul mögöttük állnak, gyűlölik az új zsarnokot, s csak az alkalomra várnak, hogy megszabaduljanak tőle. Ezért lopóztak álruhában, életük kockáztatásával kínai földre, jelentek meg konspirációs gyűléseken Hankouban, Kantonban, Kajfengben, ezért szerveztek meg új és új forradalmi csoportokat, és alapítottak titkos nyomdákat. Az agitáció ugyanolyan hevességgel folyt, mint a Mandzsu-uralom idején.

De térjünk vissza a Soong családhoz. Eling, Szun Jat-szen titkárnője, rendszerint reggel 8 órakor jelentkezett főnöke szállásán, s késő estig, néha a hajnali órákig vele dolgozott. Egyik napon munka után zavart mosollyal fordult hozzá:

– Kedves Szun doktor, fontos mondanivalóm van.

– Csak ki vele!

– De nem haragszik majd rám?

– Dehogy. Magára nem lehet haragudni.

– Igazán?... Hát kérem..., rövidesen megszabadul tőlem.

– Mi a szösz? Csak nem utazik vissza Amerikába?

– Valóban elutazom, de nem egyedül. Férjhez megyek.

– Férjhez megy..., és kihez?

– Dr. Kunghoz,

– Az Y. M. C. A.* titkárához?

– Pontosan ahhoz.

Szun elgondolkozva nézett maga elé, majd tekintete a fiatal lány csinos arcára siklott.

– És bizonyosra veszi, hogy jól választott?

– Azt hiszem.

– Nézze, dr. Kung régi nemesi családból származik. Nagy bölcsünknek, Konfuciusnak leszármazottja. De... köztársasági érzelmeiért éppen ezért nem tenném a kezemet a tűzbe. Konfucius ugyanis, mint ön is tudja, feltétlenül híve volt a monarchiának.

– Konfucius 2500 évvel ezelőtt élt. Az ő tanai akkoriban a haladást jelentették. Az én vőlegényem szívvel-lélekkel csatlakozott a forradalomhoz, s önnek rendíthetetlen híve. Miért is élne különben emigrációban?

– Azt hiszi? Akkor hát... sok szerencsét!

– Ne higgye, doktor, hogy én... hogy a családom... cserben akarja önt hagyni. Már pótlásról is gondoskodtunk.

– Új titkárnőről?

– Arról. A húgom, Csingling boldog lenne, ha az ön oldalán dolgozhatna.

– Csingling... De hiszen az még gyerek.

– Csingling húszéves. Komoly, értelmes, s önnek nagy tisztelője.

– Hát... nem bánom. Bár nem látom be, hogy miért ne dolgozhatna maga nálam akkor is, ha férjhez megy. Persze... azt mondta, hogy elutazik.

– Úgy van. A vőlegényem kétéves tanulmányútra ké-

* Joung Men's Christian Association – Keresztény Ifjak Szövetsége

szül az Egyesült Államokba. Néhány nap múlva meglesz az esküvőnk, s aztán . . .

– Akkor hát áldásom magukra. Mindenesetre köszönöm, hogy eddig is becsülettel szolgálta ügyünket.

Szun a kezét nyújtotta.

E naptól kezdve Eling helyett Csingling járt Szun Jatszenhez, s ennek nem volt oka panaszkodni a titkárnőcsere miatt. Csingling ugyanolyan buzgó munkatársa lett, mint a négy évvel idősebb Eling, sőt annál buzgóbb, mert rajongó tisztelettel viseltetett a forradalom vezére iránt. Már növendék lány korában, amikor Amerikában megkezdte tanulmányait, levelezésben állt atyja nagynevű barátjával, tanácsokat kért tőle olvasmányait illetően. Az Egyesült Államokból való visszatérése után is Szunt tekintette példaképének, ő jelentette számára nemcsak a forradalom hősét, hanem a csalhatatlan ítéletű államférfit, az önzetlen, puritán erkölcsű hazafit is. Életét adta volna érte.

A közös munka mind közelebb hozta egymáshoz a negyvennyolc éves férfit és a húszéves leányt. Szun egy idő múlva észrevette, hogy Csingling nemcsak tiszteli, hanem vonzódik is hozzá, de ezt – talán lelkiismerete megnyugtatására – gyermeki vonzódásnak minősítette, hiszen atyja lehetett volna a leánynak. Ugyanígy a maga Csinglinghez fűződő érzelmeit is apai gyöngédségnek igyekezett magyarázni. A helyzetet végül is egy esemény borította fel. Egy este, mielőtt Csingling eltávozott volna tőle, Szun bejelentette neki:

– Holnapután Kantonba utazom.

A leány elsápadt.

– Kantonba?

– Igen, Kantonba. Hiszen jól tudja, hogy ott tartja e havi összejövetelét a feloszlatott Kuomintang.

– S oda feltétlenül önnek kell utaznia?

– Nekem. Az emberek csak akkor biznak meg a vezérükben, ha látják, hogy ugyanolyan kockázatot vállal, mint ők.

– De az ön élete mindenkinél becsesebb – folytatta Csingling. – Ha ön elpusztul, végleg elbukik a forradalom.

– Ne higgye. A kínai forradalom társadalmi szükségesség. Nem az egyes embereken múlik. Ha én nem leszek, más áll a helyemre.

– Nem engedem! – kelt ki magából a leány. – Érti? Nem engedem!... Vagy... én is magával megyek.

– Maga... velem akar jönni?

– Igen. Vagy azt hiszi, hogy én nem merem kockára tenni az életemet?

– Dehogy hiszem. Erre azonban semmi szükség.

– Vegye tudomásul – kiáltott a leány magánkívül –, hogy magával élek és halok! Ha maga elpusztul, nem élek tovább...

Két nap múlva Szun és Csingling Hongkongba utazott, mindkettő álnéven. Szun japán kereskedőként szerepelt, a leány pedig férfiruhában a titkáraként. Ott rövid összejövetelt tartottak a hongkongi forradalmi bizottsággal, majd továbbutaztak Kantonba.

A tartományi fővárosban már várták őket. A feloszlatott nankingi parlament tizenegy tagja számolt be az agitációs munka eredményeiről, s utasításokat kért a jövőre. Nagy vita keletkezett arról a kérdésről, küldjenek-e agitátorokat Észak-Kínába, elsősorban Santung, Sanhszi és Dzsehol tartományokba. Közben ugyanis kitört az első világháború, s az antanthatalmak azt követelték a pekingi kormánytól, hogy üzenje meg a háborút Németországnak és az Osztrák–Magyar Monarchiá-

nak. Jüan Si-kaj, a nagyhatalmak pártfogoltja és lekötelezettje, hajlott erre. A forradalmi erők viszont ezt a lépést népellenes bűnnek tartották, annál is inkább, mert az imperialista Japán, amely már az antant oldalára állt, ezt az alkalmat Santung tartomány megszállására kívánta felhasználni. Az észak-kínai tartományokban folytatandó propagandának Szun szerint kettős célja volt: megóvni Kínát a háborús bonyodalmaktól, és megakadályozni Japán terjeszkedését Kína rovására. A tanácskozás résztvevői közül többen azonban ellenkező véleményen voltak. Észak-Kína eddig alig vette ki részét a forradalmi mozgalomból, s Jüan Si-kaj legmegbízhatóbb hadosztályait e tartományok elmaradott lakosságából toborozta. Ha Japán megszállja Észak-Kínát – okoskodott az ellenzék –, ez elsősorban a diktátort gyengítené. A forradalmi Dél- és Nyugat-Kína szabad kezet nyerne a cselekvésre.

A vita napokon át folyt. Szun nem engedett álláspontjából, hazaárulásnak minősítette Észak-Kína feláldozását.

– Ezen az áron nem akarok győzni – jelentette ki.

A tanácskozások Honam szigetén, Kanton ipari elővárosában folytak, egy üveggyárban. Szun és Csingling Új-Kantonban, a kereskedőnegyedben lakott, Charles Soong egy régi üzlettársánál. Ez két szobát bocsátott vendégei rendelkezésére. Az egyemeletes régi ház emeleti lépcsőházából volt megközelíthető Szun szobája, ebből nyílott Csinglingé. Egy reggel a leány különös zajra ébredt. Katonai vezényszavak hallatszottak az utcáról, s mikor az ablakhoz lépett, rémülten látta, hogy a kapubejárat előtt fegyveresek sorakoznak fel. Átrohant Szunhoz:

– Árulás! Katonák a kapu előtt. Végünk van!

E pillanatban már kopogtak is Szun ajtaján. Az felkelt, s felnyitotta a kulccsal bezárt ajtót. Egy főhadnagy s két közlegény lépett be a szobába, a főhadnagy kezében lövésre kész revolver.

– Ne moccanjanak! Igazolják magukat!

Szun elővette hamis névre szóló japán útlevelét, s átnyújtotta. A tiszt végiglapozta a könyvecskét, majd intett a kíséretében levő katonáknak, hogy hagyják el a szobát.

– Ez az útlevél – mondotta halkan – hamis. Ön dr. Szun Jat-szen, a köztársaság volt elnöke.

– Az vagyok – felelte Szun csodálatos nyugalommal –, és mivel szolgálhatok?

– Ön ellen hazaárulás, sikkasztás és államellenes izgatás címén bűnvádi eljárás folyik. Az a parancsom, hogy letartóztassam, s beszállíttassam a kormányzói hivatalba. És ez a hölgy – Csinglingre mutatott, aki hálóruhában lévén, semmiképpen sem álcázhatta magát férfinak – ki?

– Az unokahúgom. Neki itt semmi keresnivalója. Menj, fiam, szépen a szobádba!

– Nem megyek – jelentette ki Csingling elszántan.

– Tessék csak nyugodtan átfáradni – fordult hozzá a főhadnagy. – Önnel majd azután óhajtok társalogni. Előbb az igen tisztelt nagybátyjához volna négyszemközt néhány szavam.

Csingling engedett, de elhatározta, hogy hallgatózik az ajtó mögött, s ha Szunt elhurcolnák, ő is követeli letartóztatását.

– Tessék helyet foglalni – szólalt meg újra Szun. – Ön beszélni óhajtott velem.

A főhadnagy leült. Arcán látszott, hogy vívódik magával.

– Kegyelmes uram – mondotta félhangon –, az istenért, miért jött ide?

– Kötelességből – felelte Szun.

– Nem tudja, hogy mi vár önre, ha beszállítom a kormányzóságra?

– Tudom. Kínhalál.

– Ön ennek tudatában vállalta a kockázatot?

– Nem először. Vállaltam a Mandzsu-uralom idején, s vállalom ma is, hogy megszabadítsam hazámat az új zsarnoktól.

– De hiszen az egyelőre lehetetlen. Az elnök 130 000 jól felfegyverzett katona legfőbb hadura.

– A Mennyei Birodalom is a szuronyokra támaszkodott. Mégis megdöntöttem.

A tiszt térdre esett, s megcsókolta Szun Jat-szen kezét.

– Az isten áldja meg érte! De éppen azért nem volna szabad az életét kockára tenni. Most mit tegyünk?

– Teljesítse a kötelességét.

A főhadnagy az ablakhoz lépett. A katonák ott őgyelegtek a ház előtt. Ismét Szunhoz fordult:

– Nem maradhatok tovább, mert feltűnő lenne. A katonákkal közlöm, hogy ön nem azonos a keresett személlyel. Azok tudniillik nem tudják, kit kellett volna letartóztatnom. A keresett személy 24 órával ezelőtt elhagyta a házat... De kérve kérem kegyelmességedet, tűnjön el innen az unokahúgával együtt egy órán belül. Különben engem is bajba hoz.

– Megígérem. – Ezzel a kezét nyújtotta a tisztnek. – Ön derék fiatalember. Mi a neve?

– Vang Cseng-fu.

– Ezt a nevet nem fogom elfelejteni.

Fél óra múlva Szun és Csingling egy kínai sampanon kihajóztak a kantoni kikötőből.

Szun Jat-szen tábornoki egyenruhában

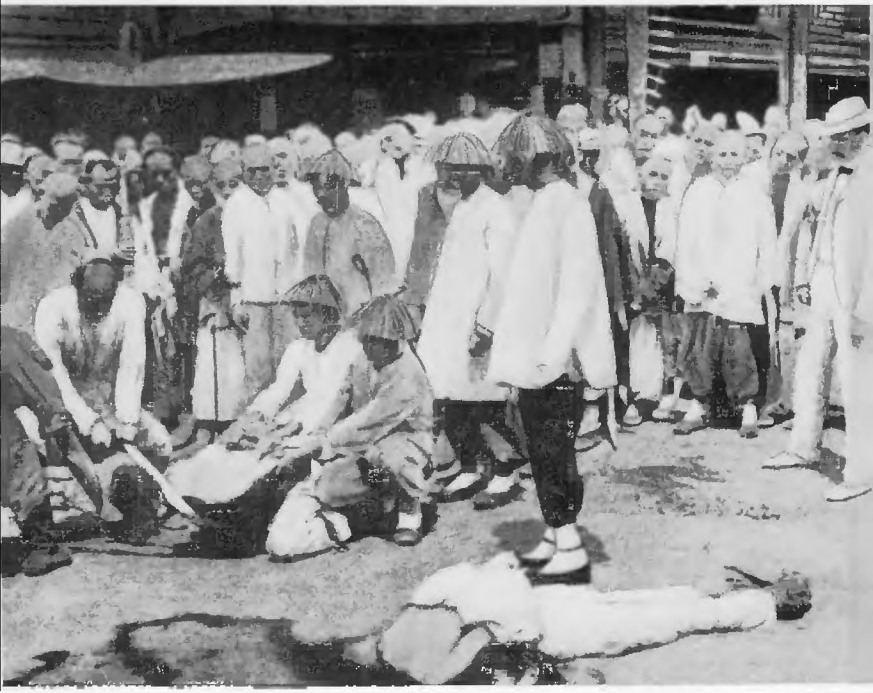

Elfogott forradalmárok kivégzése a nyílt utcán, 1911

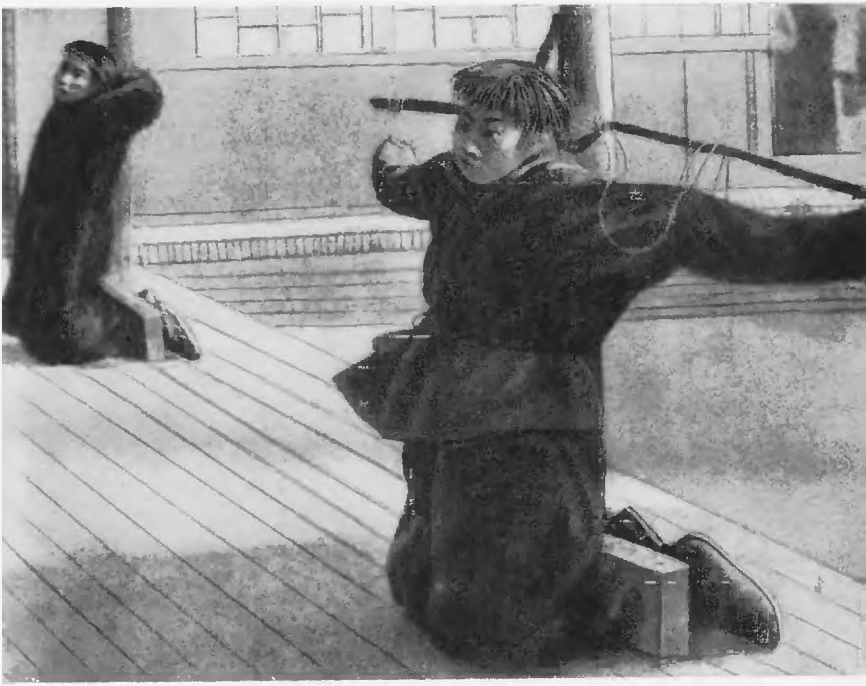

Kikötött kínai forradalmárok, 1912

A franciák legfrissebb segédcsapatai: a tonkini kínaiak, 1916

Az 1913-ban kezdődő új számkivetettség idején Szun Jat-szen sokszor fordult meg a Soong család tokiói otthonában. Charles Jones Soong a forradalmi csapatok veresége után eladta sanghaji nyomdáját, feloszlatta ottani háztartását, s feleségével meg három leányával Tokióba költözött. A nyomdáért kapott pénz nagy részét a forradalmi alap javára fordította, amelynek egyébként pénztárosa volt, s tevékeny részt vett a forradalmi erők újjászervezésében is, ami Szun Jat-szen tervei szerint indult meg. A köztársaság alapítója második emigrációja elején gondosan elemezte az elszenvedett kudarc okait. Ezek között, véleménye szerint, nem utolsósorban a forradalmi tábor laza fegyelme játszott jelentős szerepet. Szun rájött arra, amit Lenin már a század eleje óta hirdetett: hogy egy elmaradt országban a társadalmat gyökeresen átalakító rendszer győzhessen, nem elég a tömegek lelkesedése; szükség van egy elszánt, vasfegyelemmel rendelkező pártra, egységes, kemény vezetésre. Szun persze – polgári politikus lévén – ebben az időben nem ismerte még fel az osztályharc jelentőségét és követelményeit egy proletárforradalmi párt felépítésében, mint nagy kortársa. Ezt később kellett – a saját kárán – megtanulnia. De most történt első lépése azon az úton, amely később oly közel hozta az orosz forradalom eszméihez és módszereihez. Az új emigráció idején a párt neve is megváltozott. A Kuomintang, Nemzeti Párt helyett Szun a Csunghua Koming-tang, a Forradalmi Népi Párt nevet választotta, nemcsak azért, mert ez az új név hasonlított a régihez, hanem azért is, mert a hangsúly most már a párt forradalmi jellegén nyugodott. Tagjai arra is esküt tettek, hogy a választott vezérkar döntéseit

minden további latolgatás nélkül kötelezőnek ismerik el, s a kapott utasításokat habozás nélkül végrehajtják. Az új alapszabályok persze nem a demokratikus centralizmus elvei alapján készültek, azokat Szun akkoriban még nem ismerte, de már viselték egyes vonásait. A párt külföldre menekült tagjainak nagy többsége egyetértett ezzel az újítással, bár ellenvélemények is elhangzottak. Az ellenzék szószólói, Vang Csing-vej és Huang Hszing a döntő szavazás idején éppen Belső-Kínában tartózkodtak, s később sem esküdtek fel az új alapszabályokra. Charles Jones Soong viszont osztotta Szun nézeteit. De 1915 szeptemberében mégis elhidegült a két ember viszonya, bár nem politikai okokból.

Néhány nappal az után, hogy Szun és Csingling visszatért kantoni útjáról, s a Soong család éppen az esti teánál ült, a leány az apjához fordult:

– Nagyon fontos dolgot szeretnék veled közölni, apa.

– Nagyon fontos dolgot? Ejnye, ejnye! Csak nem jegyezted el magad te is, mint a nővéred két évvel ezelőtt?

– De bizony, éppen hogy eljegyeztem magam.

– És ki az a szerencsétlen fiatalember?

– Egyáltalán nem fiatal.

– Ezt örömmel hallom. Több a bizalmam a meglett férfiakhoz.

– Akkor jó. Mert az én vőlegényem ilyen. Sőt majdnem idős ember.

– Nono!

– Úgy bizony, akarod tudni, hogy ki?

– Még az hiányzik, hogy ne is tudjam!

– Hát akkor megmondom: Szun Ven.

– Szun?... De hiszen Szun nős, családos ember... Ne tréfálj velem, kislányom.

– Dehogy tréfálok.

– Nem tudom elhinni. Szun negyvennyolc éves, te pedig huszonegy. Szunnak felnőtt gyerekei vannak. A fia, Szun Po, meglett ember.

– Nem játszik szerepet. Ven szeret engem, én pedig tisztelem és imádom.

– Gyerekes dolog. De . . . azt mondtad, eljegyeztétek egymást. Tehát Szun tudtával tetted ezt a bejelentést?

– Persze.

– Nem hiszek a fülemnek. Szun ilyet nem tesz, nem tehet. És a felesége . . ., Lu Szu . . . tud róla?

– Még nem. De majd megtudja.

– Őrültség. És ha nem egyezik bele a válásba?

– Bele fog egyezni. Ven és Lu Szu sohasem értették meg egymást.

– Lárifári! Harminc éve házasok. És Szun keresztény. Mit szólna hozzá a Kongregációs Egyház? És a Komingtang vezetősége . . . Nem, kislányom, én ezt nem vagyok hajlandó elhinni, amíg nem hallom Szun szájából.

Másnap Szun felkereste Csingling atyját, s annak rendje és módja szerint megkérte tőle a leánya kezét.

– Ön élete legnagyobb ballépését akarja elkövetni, Ven – felelte az öreg Soong. – Szerencsétlenné teszi a lányomat, önmagát, a feleségét, és – ami szerintem a legfontosabb – kompromittálja a pártot. Ellenfeleink ezt ki fogják használni. A Forradalmi Népi Párt világhírű vezére ellöki magától a feleségét, gyermekei anyját. Kína történelmének legnagyobb alakja csődöt mond mint ember. Gondolja meg!

– Meggondoltam. Csinglinget nemcsak szeretem, de a legtöbbre becsülöm mindazok közül, akikkel valaha találkoztam. Legjobb munkatársam, a lelkem fele.

– És gyermekei anyja?

– Lu Szutól évtizedekkel ezelőtt elszakadtam. Házas-

ságunk nem volt szerelmi házasság, szüleink megegyezése alapján jött létre.

Soong hosszan hallgatott, aztán Szun vállára tette jobbját.

– On tudja, mennyire tisztelem és szeretem önt. Ezt a lépését azonban a leghatározottabban el kell ítélnem. Végzetes lépés... És még azt sem tudja, hogy Lu Szu hajlandó-e öntől elválni.

– Még ma írok neki.

– Ne hamarkodja el..., az ön korában...

– Egyet megígérek önnek, Charles. Ha Lu Szu ragaszkodnék jogaihoz, belenyugszom a változhatatlanba.

Lu Szu akkoriban Macauban tartózkodott. Ah-mi, az idősebb Szun fivér ugyanis már évekkel azelőtt eladta hawaii birtokát, honolului üzletét, s tekintélyes vagyona kamataiból élt a portugál kikötővárosban. Nála lakott az édesanyja, a sógornője és öccsének a fia, Szun Fo, aki az Egyesült Államokban kettős doktorátust szerzett, s már maga is házasember volt. Az egyik Szun leány korán meghalt, a másik még Amerikában tanult. Szun Ven levelét a háborús állapotokra való tekintettel nem postán küldte, hanem egy ismerősével, egy amerikai tengerésztiszttel.

Minthogy Lu Szu, az egyszerű falusi asszony csak néhány kínai szójel erejéig tanulta meg az írás-olvasást, férje leveleit rendszerint a sógora olvasta fel neki. Ezúttal is így történt.

Ah-mi végigbetűzte az öccse írását, s olyan méregbe jött, hogy pillanatokig szólni sem tudott. Aztán a sógornőjéhez fordult:

– A férjed megint valami ostobaságot készül elkövetni. Holnap mindketten Tokióba utazunk.

– Az én férjem nem követ el ostobaságot.

– De biz úgy van! El akar tőled válni, és el akarja venni az egyik Soong leányt. Negyvennyolc éves fővel.

– Ez áll a levélben? – Lu Szu megtántorodott.

– Ez. Azt írja, utazz hozzá, Tokióban mindent megmagyaráz.

– Akkor hát... utazom.

– De nem utazol egyedül, én is veled megyek. És majd én magyarázok meg egyet-mást neki, az elnök ökegyelmességének.

Lu Szu egy ideig hallgatott, majd csendesen megszólalt:

– Ne utazz velem, Ah-mi. És ne magyarázz te semmit Vennek. Én... majd... elintézek vele mindent.

Csakugyan egyedül indult útnak. Ven a jokohamai kikötőben várta. Két év óta nem látta Lu Szut, s most szemlátomást szorongva várta a viszontlátást. Lu Szu fürkészően nézett a férje arcába. Mit fog mondani? – gondolta magában az asszony.

A vonaton, amely Tokióba vitte őket, közömbös dolgokról beszélgettek. Ven kérdezősködött az édesanyja egészségéről, a gyermekeiről, a mindennapi macaui életről. A fővárosba érkezve elkalauzolta a lakására. Lu Szu körülnézett a rendetlen agglegényi szálláson, rosszallóan csóválta a fejét, s szó nélkül takarításba kezdett.

– Csak az íróasztalomhoz ne nyúlj – jegyezte meg Ven. – Ott látszólag sok a limlom, de minden papírszeletre szükségem van.

Vendéglőben étkeztek. Ven rendelt, s az asszony evés közben szívszorongva gondolt arra, nem terheli-e meg túlságosan a férje tárcáját. Hiszen nem keres. Aztán hazamentek. Lu Szu hamar lefeküdt, Ven homlokon csókolta, s átment a másik szobába. Mikor kezdődik? – tépelődött Lu Szu.

Reggel aztán minden olyan simán elintéződött. Ven a maga nyugodt, kimért módján, gyengéden, de a tiszta lelkiismeret biztonságával adta elő tervét.

– Egyébként nem változik semmi – tette hozzá. – Ah-minél laksz mint eddig, az édesanyám továbbra is a te anyád marad, a gyerekek hazalátogatnak, és én – ígérem – gyakrabban kereslek fel benneteket, mint az elmúlt években. Már azért is, mert az anyám öreg, ki tudja, meddig él. Persze mindez tőled függ. Ha úgy találod, hogy nem cselekszem helyesen, mondd meg nyíltan.

– Te vagy az okosabb – felelte Lu Szu szűkszavúan. – Bizonyára jól meggondoltad.

Ez volt minden. Az asszony egy hétig maradt Tokióban, azalatt elintézték a formaságokat. A kínai házasságot a felek kölcsönös megegyezése alapján könnyű felbontani. Megjelennek egy ügyvédnél, s közös egyetértéssel hatálytalanítják a házassági szerződést. Szunék esetében is ez történt. Lu Szu meg akarta látogatni a menyasszony családját, de ebből nem lett semmi, mert az öreg Soong ellenezte. Ehelyett ő jött el Szunékhoz, két nappal a házasság felbontása előtt.

– A maga szájából kívánom hallani a véleményét, asszonyom!

Lu Szu ránézett a férjére, s csendesen azt mondta:

– Minden úgy van jól, ahogy Ven elrendezte.

Charles Soong búcsúzóul átölelte. Szun felé csak a fejét biccentette meg.

– Varázsló – mormogta távozóban maga elé.

1915. október 25-én Szun Jat-szen házasságot kötött Csingling Soonggal. A fiatalasszony élete fordulópontjáról a következő levélben számolt be egy volt amerikai iskolatársának:

„Minden a lehető legegyszerűbben történt, mert mindketten gyűlöljük a formaságokat. Boldog vagyok, és a lehetőséghez képest igyekszem a férjemnek segítségére lenni angol levelezése lebonyolításában. Már franciatudásom is nagyobb, könnyen olvasom a francia újságokat, s kapásból fordítok. Mindebből azt láthatod, hogy a házasság az én számomra az iskolába járás egy fajtája, csak éppen vizsgáznom nem kell."

JÜAN SI-KAJ CSÁSZÁRI ÁLMA

A győztes Jüan Si-kaj nagy ellenfelének, Szun Jat-szennek eltávolítása után sem érezhette magát a hatalom háborítatlan birtokosának. Tudta, hogy az ország lakosságának óriási többsége nem mögötte, hanem a köztársaság emigrációban élő alapítója mögött áll. Ezért egyelőre kettős célt tűzött ki maga elé: ki kellett irtania a köztársasági intézmények maradványait, és le kellett rombolnia a forradalom atyjának személyét övező határtalan tiszteletet, le kellett rántania homlokáról a babért, amelyet a nép hálája font rá. Ebben méltó segítőtársakat talált két külföldi tanácsadójában, dr. Morrisonban, a The Times pekingi tudósítójában és dr. F. I. Goodnow amerikai egyetemi tanárban, a Jüant pénzzel támogató nemzetközi bankkonzorcium fizetett ügynökeiben. Ezek nemcsak helyeselték az új államfő személyi hatalomra irányuló törekvéseit, hanem gondoskodtak arról is, hogy „jó sajtója" legyen Angliában és az Egyesült Államokban.

A Mandzsu-császár volt miniszterelnöke mindjárt a hatalom megragadása után úgy rendezkedett be a pekingi „Tiltott Városban", mintha ő lenne a Mennyei Bi-

rodalom trónjának örököse. Az udvari főméltóságokat megerősítette állásukban, a komornyikok, lakájok, tányérnyalók sok száz főre rúgó serege most már őt szolgálta ki és ünnepelte. A császárság évezredes hagyományain épült udvari szertartások továbbra is érvényben maradtak, s azok középpontjában az államfő személye állt. A nagyhatalmak diplomáciai képviselői mindezt természetesnek, sőt kívánatosnak találták, mert az udvartartás hagyományos fénye biztosítékot jelentett számukra a régi félfeudális politika folytatására; ez a politika viszont lehetővé tette a további gazdasági behatolást, Kína félgyarmati állapotban való megtartását.

1914 novemberében a Téli Palota egy kisebb termében, a volt császári „pihenőben" tanácskozás folyt Jüan Si-kaj és két nyugati tanácsadója között. Az államfő ezúttal nem viselte tábornagyi egyenruháját. Testhez álló, fehér nyersselyem öltönyben ült egy faragott, nehéz karosszékben, s mosolyogva hallgatta dr. Morrison fejtegetéseit.

– Excellenciád és a birodalom elsőrendű érdeke, hogy kellő világításba helyezze a közvélemény előtt Szun Vent, ezt a kalandort, aki évtizedek óta veszélyezteti a közrendet és biztonságot.

– Úgy van – bólintott dr. Goodnow –, le kell leplezni, és meg kell bélyegezni.

– Jó, jó, uraim. De hogyan fogjunk hozzá? – vetette ellen Jüan. – Szun fejét az átlagkínaiak szemében dicsfény övezi. Sikerült milliókkal elhitetnie, hogy nála önzetlenebb ember nem született a Világ Közepének Birodalmában.

– Éppen ezt a dicsfényt kell megtépázni – folytatta Morrison. – Én már el is készítettem két kis tanulmány tervezetét. Az elsőben rövid áttekintést adnék Szun ed-

digi pályafutásáról, amely az anarchia, az összeesküvések, bombamerényletek, a vagyoni és személyi biztonság ellen elkövetett bűncselekmények láncolata.

– Ne felejtse ki azt sem – Goodnow felemelte az ujját –, hogy 1901-ben szövetségese volt a boxerlázadóknak.

– Már hogy felejteném ki! Ez igen lényeges, hisz ezek a bitangok egész Észak-Kínát romhalmazzá változtatták. De az is benne lesz, hogy pártütésével züllésbe kergette az országot, polgárháborút szított.

– Amelyben én maradtam a győztes – tette hozzá Jüan Si-kaj önelégülten.

– Ezért excellenciád adjon hálát az isteneinek, de különösen a nagyhatalmaknak. A bankkonzorcium kölcsönei nélkül nem sokra ment volna. De hagyjuk ezt. Rátérek a másik készülő röpiratomra. Ön annak idején Szunt közlekedési kormánybiztosnak nevezte ki. Igaz?

– Úgy van. Ezt azért tettem, hogy kikapcsoljam a politikai életből.

– Jelentékeny összeget is bizott rá. Hol van ez a pénz?

– Az elszámolást Szun elküldte, a kezeim között van. Bármikor szolgálhatok vele, ha az urak úgy kívánják.

– És rendben van ez az elszámolás?

Jüan most értette csak meg, miről van szó.

– Az elszámolás persze nincs rendben. Az egyes tételeket most vizsgáljuk felül.

– A pénz nagy részét nyilván elherdálta ez a kalandor.

– Persze hogy elpazarolta . . ., elköltötte . . .

– Tehát elsikkasztotta. Ez a helyes fogalmazás. Erről szól majd a második röpiratom.

Egy lakáj frissítőket hozott be. Miután kiment, s be-

tette maga mögött az ajtót, Morrison elővette a kéziratait, s néhány szemelvényt olvasott fel a készülő remekművekből.

– Az első röpiratomból már egy újságcikkre való rövid kivonatot készítettem. A The Times-ban jelenik meg, a címe . . . no mit gondol excellenciád, mi lesz a címe?

– Ehhez ön jobban ért, hiszen újságíró.

– A címe: „Szun Jat-szen, a világ legnagyobb kalandora". A második röpiratot még nem készíthettem el részleteiben. Meg kell hozzá kapnom a rovancsoló bizottság jelentését. Annak a címe a következő lesz: „Sokmilliós sikkasztás Kínában. Szun Ven saját céljaira fordította a rábízott államvagyont".

A cikk és a két röpirat néhány hét múlva megjelent. A röpiratokat több százezer példányban nyomatták ki és terjesztették. A pekingi kormány propagandaminisztériuma utasította a napilapokat, hozzanak bő szemelvényeket mindkét sajtótermékből. A cikkek persze eljutottak Japánba is, és Szun erélyes cáfolatban utasította vissza a rágalmakat. Ezt azonban a kínai sajtó nem közölte. A The Timeshoz intézett helyreigazító cikke napvilágot látott ugyan, de azzal a szerkesztőségi kommentárral, hogy „a megindított bűnvádi eljárás hivatott annak eldöntésére, vajon ebben az ügyben történt-e visszaélés".

– Bevezetőnek nem rossz – jegyezte meg Goodnow professzor egy újabb bizalmas értekezleten, a sajtókampány sikeres befejezése után. – Most pedig pontot teszünk az úgynevezett Kínai Köztársaság után. Excellenciád – fordult Jüanhoz – hozzáláthat a monarchia helyreállításához.

Goodnow pontosan ismerte az emberét. A nagyravágyó Jüan Si-kaj röviddel a Mandzsu-dinasztia megdön-

tése után szövögetni kezdte terveit, amelyeknek végcélja egy új, „Jüan-dinasztia" megalapítása volt. A kínai történelem ismeretében ez nem látszott lehetetlennek számára. Kínában évezredek óta váltották egymást az uralkodócsaládok úgy, hogy az elpuhult, degenerált, pusztán az élvezeteknek élő dinasztiát elkergette egy robusztus, kellő eréllyel hatalomra törő, hadisikerekre támaszkodó tábornok, s maga ült a trónra. Miért ne sikerülhetne ez neki is? Különösen most, hogy a harctéren győzte le egyetlen számba vehető vetélytársát, szétkergette a parlamentet, s tolvajnak bélyegezte a köztársaság alapítóját. De azért voltak még kételyei.

– És mit szólnának hozzá a nagyhatalmak?

Dr. Morrison kioktatta:

– Biztosíthatom excellenciádat, hogy Nagy-Britannia nem támasztana nehézséget a kínai monarchia helyreállításával szemben, hiszen az Egyesült Királyság a monarchikus elv alapján áll. A cári orosz birodalom jóakaratú támogatásáról is biztos lehet. A japán császárság viszont egyenesen örömmel üdvözölné excellenciádat a Mennyei Birodalom trónján. Japán konzervatív köreiben úgyis elég fejtörést okozott az a tény, hogy a rokon kínai nép 1911-ben szakított a monarchiával. A Kínai Köztársaság puszta léte nyugtalansággal töltötte el ezeket a köröket. Ami az Egyesült Államokat illeti – itt a professzorhoz fordult –, erre a kérdésre Goodnow professzor hivatott válaszolni.

– Talán ellentmondásnak látszik – kezdte mosolyogva Goodnow –, hogy én, az újkor első köztársaságának polgára, a monarchia helyreállítását javaslom Kínában. De az államforma szerintem minden országban a meglevő társadalmi és gazdasági viszonyokhoz alkalmazkodik. Ami jó az Egyesült Államoknak, nem feltétlenül

kedvez Kínának. Sőt, azt állítom, hogy a köztársasági államforma bevezetése itt egyenesen anarchiára, az államszervezet teljes felbomlására vezetne. Ezt a legutóbbi évek eseményei is igazolták. Értesüléseim szerint az Egyesült Államok kormányának nem lenne kifogása az ellen, hogy Kínában alkotmányos királyság vagy császárság alakuljon meg. Excellenciád személye pedig biztosíték lenne arra, hogy jó viszony fejlődjön ki az Egyesült Államok és az új alkotmányos kínai monarchia között.

– És Franciaország, Olaszország, a német birodalom?

– Ne felejtse el excellenciád, hogy Európában folyik a háború. Sem Franciaország és Olaszország, sem a velük hadban álló középhatalmak nincsenek abban a helyzetben, hogy beavatkozzanak a kelet-ázsiai politikába. Mire pedig a háború véget ér, excellenciád rég megerősítette hatalmát. Akármelyik fél győz is.

– Hajlandó volna professzor úr ezeket a gondolatokat írásban is kifejteni?

– Készséggel. Különben közlöm excellenciáddal, hogy egy könyvön dolgozom, amely a kínai államforma kérdésével foglalkozik. A mű még ez évben megjelenik Washingtonban.

Jüan Si-kaj egy héttel e beszélgetés után egy memorandumot vett át amerikai tanácsadójától, amelyben az írásban is kifejtette nézeteit. Ezt követte néhány hónap múlva a professzor könyve: „Az alkotmányos monarchia Kína egyetlen kiútja." De a diktátor be sem várta a mű megjelenését. Egymást követték a köztársasági rend megdöntését célzó rendeletei. Az államtanácstól felhatalmazást kapott, hogy nemességet adományozhasson, s tucatszámra nemesítette a hozzá közel álló tábornokokat és udvaroncokat. Majd felújított egy régi császári szer-

tartást. Évszázadok óta szokásban volt, hogy a császár, a Menny Fia, áldozatot mutasson be a Menny urának, minden élet forrásának oltárán. Jüan Si-kaj aranytól és ékszerektől ragyogó díszruhában, fényes segédlettel végezte el ezt a szertartást a „Tiltott Városban", óriási tömeg jelenlétében. A Menny áldását kérte a népre s a maga országlására. A lapok több oldalas cikkekben számoltak be az eseményről.

A következő lépés már a „Jüan-dinasztia" megalapításának bevezetőjéül szolgált. Az államtanács felhatalmazta utódjának kijelölésére, éspedig olyanformán, hogy három jelöltet nevezhetett meg, akik közül halála után népszavazással választották volna meg az új államfőt. A három jelölt egytől egyig Jüan Si-kaj fiai közül került ki. Most már csak a monarchia kikiáltása következhetett. Erre is megtörténtek a közvetlen előkészületek. A tartományi kormányzók az elnök utasítására összehívták az egyes tartományok autonóm gyűléseit, s ott feltették a kérdést, egyetértenek-e a küldöttek Jüan Si-kaj császárrá választásával. A gyűléstermekben szerte az országban mindenütt ugyanaz a komédia játszódott le. Minden egyes küldött két papírlapot kapott. Az egyiken az „igen", a másikon a „nem" kínai szójegye állt. A szavazás perceiben katonatisztek jelentek meg a gyűlésteremben, s az „igen" szójeggyel ellátott szavazólapot nyomták a küldött kezébe, majd elkísérték az urnához, s megvárták, amíg szavazólapját leadta. Ilyen módon mindenütt egyhangú szavazással „választották meg" Jüan Si-kajt császárrá. A tartományi kormányzók azután sürgönyileg értesítették az államfő pekingi hivatalát a választás eredményéről. Kínának mind a tizennyolc tartománya „egyhangúlag" követelte Jüan Si-kaj császárrá való kikiáltását.

Az államtanács a választási okmányok beérkezte után ülést tartott, s az ünnepélyes beiktatás napjául 1916. január 1-ét tűzte ki.

Minden jel arra mutatott, hogy a „Jüan-dinasztia" megalapítása most már nehézség nélkül megtörténhet. De Jüan Si-kaj mégsem lett császár. Számításából ugyanis kifelejtett egy tényezőt: a kínai népet. Ez a nép óriási anyagi és véráldozatok árán szabadult meg a Mandzsuk majd három évszázados uralmától, s nem volt hajlandó fejét újra járom alá hajtani. A tartománygyűléseken lejátszódott komédia hírére Szun Jat-szen Sanghajba utazott, s onnan fegyverbe hívta a köztársaság híveit. Kiáltványát futárok vitték egyik tartományból a másikba. Legelőször Jünnan lakossága fogott fegyvert Liang Cicsao vezetésével. Ez a kínai politikus, aki valamikor a reformpárt és az alkotmányos monarchia híve volt, Jüan Si-kaj 1898-ban elkövetett árulása után csatlakozott a forradalom táborához, azóta Szun legjobb hívei közé tartozott. Huang Hszing tábornok öt másik tartományt mozgósított; 1916 februárjában a birodalomnak már mintegy a fele elszakadt a pekingi kormánytól. A forradalmi hullám láttára a nagyhatalmak magatartása is ingadozni kezdett. Jüan hiába fordult pénzért és fegyverekért az angolokhoz, az amerikaiakhoz, majd a japánokhoz. Ezúttal azt a választ kapta, hogy a hatalmak egyelőre nem avatkoznak be Kína belső ügyeibe.

Közben Kantonban megalakult a köztársasági ellenkormány, amely a régi alkotmány értelmében Li Jüanhungot, az addigi alelnököt választotta meg elnökévé, s hűségtáviratot intézett Szun Jat-szenhez. Kétségbeesett helyzetében Jüan Si-kaj 1916. március 22-én nyilatkozatot tett közzé, amelyben ünnepélyesen lemondott a trónról. Miközben a köztársasági csapatok észak felé mene-

teltek, megérkezett a hatvanhat éves diktátor halálhíre. Hogy 1916. június 6-án öngyilkos lett-e, vagy egy szívrohamnak esett áldozatul, máig sem derült ki.

KÍNA RÉSZEKRE SZAKAD

Ezerkilencszáztizenöt őszén a japánok jegyzéket intéztek a pekingi kormányhoz, amelyben 21 pontban foglalták össze Japán követeléseit. E követelések teljesítése azt jelentette volna, hogy Kína végleg elveszti szuverénitását, külpolitikája, gazdasági irányítása Japán kezébe kerül. De az ország területi integritását is érzékenyen érintette a japán jegyzék. Nem kevesebbet követelt, mint Santung és Mandzsúria tartományok, valamint a Liaotung-félsziget katonai megszállását. Ha ez megtörténik, Észak-Kína Korea sorsára jut, előbb-utóbb bekebelezik a japán birodalomba. Maga Jüan Si-kaj is elhűlt a jegyzék olvasásakor. Megérezte, hogy annak elfogadása esetén a nép elsöpörné, s a nyugati hatalmakhoz folyamodott védelemért. Azok közbenjárásával alkudozott a japánokkal, de már azon a ponton volt, hogy beadja a derekát, mert Tokióból megüzenték neki: Japán ellenszolgáltatásként beleegyezik abba, hogy beüljön a Sárkánytrónba, Kína császárává koronáztathassa meg magát... A diktátor halála megszakította a tárgyalásokat.

Most már Szun Jat-szen is véglegesen elvesztette reményét Japánban. Korábbi elgondolását, hogy Kína és Japán együtt harcol majd az imperialista nagyhatalmak ellen, fel kellett adnia. A szigetország hirtelen felnövelt ipari kapacitását, ütőképes hadseregét mindenekelőtt az ázsiai szárazföld s annak politikailag leggyöngébb térsége, a felbomlásban levő Kína elleni agresszióra kí-

vánta felhasználni. Amikor Szun Sanghajba utazott, hogy fegyverbe szólítsa Kína népét Jüan Si-kaj ellen, a kínai néphez intézett kiáltványában azt is hangsúlyozta, hogy a kínai nemzet érvénytelennek nyilvánít mindennemű olyan engedményt, amelyet az áruló pekingi kormány Tokiónak tett, vagy tenni ígér.

Közvetlenül Jüan Si-kaj halála után megnőtt a kínai hazafiaknak az a reménye, hogy az ország haladó erőinek sikerül megszilárdítania a köztársaságot, véget vethetnek a pekingi kalandor által előidézett zilált állapotoknak. Kantonban még 1916 nyarán ideiglenes kormány alakult. De Li Jüan-hung, akit még 1912-ben választottak a köztársaság alelnökévé, s aki most a visszaállított régi alkotmány értelmében államfővé lépett elő, semmiképpen nem volt alkalmas erre a magas tisztségre. Mindjárt az első intézkedése ballépés volt. Mint Jüan Si-kaj – akit különben haláláig híven kiszolgált –, ő is ragaszkodott ahhoz, hogy a kormány székhelye Peking maradjon, s ide hívta össze a nemzetgyűlést augusztus elsejére. Észak-Kína azonban politikailag jóval elmaradottabb volt, mint a déli tartományok, s a nemzetgyűlés munkáját az északi tartományok tábornok-kormányzóinak széthúzása mind erősebben befolyásolta. Ezek csak névleg ismerték el a központi kormányt, utasításait nem hajtották végre, és a tartományi küldöttek útján nyomást gyakoroltak a parlamentre is. Szun Jat-szen, akit az új elnök felkért, hogy vesse latba tekintélyét a rend helyreállítása érdekében, egyik tartományi fővárosból a másikba utazott, tárgyalt a tábornokokkal, nagygyűléseken hívta fel a lakosságot nagyobb fegyelemre, a törvények tiszteletben tartására. De nem rendelkezett a hadsereggel, s így, mihelyt kitette a lábát, ismét a tábornokok önkénye érvényesült. Az államfő tehetetlen-

nek bizonyult velük szemben, s néhány hónap elteltével vagy egy tucat helytartó önállósította magát.

Ehhez járult, hogy a nagyhatalmak azonnal kihasználták a pekingi kormány gyengeségét befolyásuk erősítésére. Egyik is, másik is zsoldjába fogadta a helyi kiskirályokat, ellátta őket pénzzel, fegyverrel, s gazdasági engedményeket csikart ki tőlük. A Pekingben székelő diplomaták viszont a központi kormányt környékezték meg. Követelték, hogy üzenje meg a háborút Németországnak és Ausztria–Magyarországnak. Arra ugyan nem számítottak, hogy Kína csapatokat küld a nyugati harctérre, de hadüzenet esetén lefoglalhatták a Kínában levő sok száz millióra rúgó német vagyont. 1917. február 1-én Németország megkezdte a korlátlan tengeralattjáró-háborút, mire az USA hadat üzent a központi hatalmaknak. Wilson elnök most már erélyesen követelte, hogy Kína adja fel semlegességét.

Szun Jat-szen az utolsó percig küzdött hazája hadbalépése ellen. Ezt tükrözi Lloyd George angol miniszterelnökhöz intézett levelének itt közölt részlete:

„Előkelő angol közéleti férfiak felkértek, vegyem fontolóra Kína csatlakozását a szövetséges hatalmakhoz. A kérdés gondos tanulmányozása után arra az eredményre jutottam, hogy ez a lépés mindkét fél részére káros következményekkel járna. A Kínai Köztársaság még gyermekcipőben jár, s mint nemzet ahhoz a beteg emberhez hasonlít, aki éppen most lépte át az alkotmányosság kórházküszöbét. Magatehetetlen állapotában gondos ápolásra és segítségre szorul. Kína nem tekinthető még szervezett államnak. Csupán egy békeszerető nép öröklött jó hajlamai tartják benne a lelket. Háború esetén egyenetlenség, általános anarchia ütné fel fejét... Ha Kína belépne a háborúba, ez nemcsak nem-

zeti létét veszélyeztetné, hanem Anglia tekintélyét is károsítaná a Távol-Keleten. Már az a kívánság, hogy Kína csatlakozzék a szövetséges hatalmakhoz, azt a hiedelmet keltené a kínai népben, hogy a szövetségesek saját erejükkel nem tudják legyőzni Németországot..."

A pekingi követségek azonban fokozták nyomásukat a kínai kormányra, s az 1917. március 14-én megszakította a diplomáciai viszonyt a központi hatalmakkal. Az alkotmány értelmében azonban a hadüzenethez a parlament döntése volt szükséges. Szun Jat-szen lángoló szavakkal hívta fel a képviselőket a hozzájárulás megtagadására, a többség vezére mellé állt. Tuan Csi-zsuj miniszterelnök erre cselhez folyamodott. Meghívta Pekingbe a tartományi kormányzókat. Ezek – a nyugati hatalmak megvesztegetett zsoldosai – a hadüzenet mellett döntöttek. Li Jüan-hung elnök először ellene volt Kína hadba lépésének, és menesztette a miniszterelnököt. De a Tuan által felbújtott tábornokok nyomására végzetes lépésre határozta el magát: feloszlatta a parlamentet, s amikor a képviselők megtagadták az ülésterem elhagyását, katonákkal üríttette ki az épületet...

Ezután lemondott, s helyére az addigi alelnök, Feng Kuo-csang került.

A parlament elleni merénylet zavargásokat váltott ki Pekingben, s ezt a résen álló reakció monarchista puccskísérletre használta fel. Csang Hszun tábornok, Jüan Si-kaj egykori híve – ugyanaz, aki 1913-ban szétverte a köztársasági hadsereget –, csapatai élén bevonult a fővárosba, s visszahelyezte trónjára Pu Ji császárt, aki a tábornok tanácsára Kang Ju-vejt, Kuang Hszü császár egykori tanácsadóját nevezte ki miniszterelnökké. De a visszaállított monarchia napjai meg voltak számlálva. A tartománykormányzó tábornokok, attól való félelmük-

ben, hogy a császári kormány megnyírbálhatná önállóságukat, két hét múlva Tuan vezérletével kiverték Csang Hszun csapatait Pekingből, újra megfosztották trónjától a fiatal császárt. Tuan újból átvette a miniszterelnökséget, és az időközben Nankingba menekült Tuan-kormány többi tagja pedig visszatért az északi fővárosba. Augusztus 14-én Kína megüzente a háborút a központi hatalmaknak.

A kormánynak ez az újabb alkotmányellenes lépése cselekvésre bírta a köztársaság valódi híveit. A szétkergetett parlament tagjai Kantonban gyűltek össze, ott újból megnyitották a nemzetgyűlést, s az egyhangúlag újból Szun Jat-szent választotta meg a Kínai Köztársaság elnökévé. Kantonból küldöttség ment Sanghajba, s ünnepélyesen felkérte az ott tartózkodó államfőt, hogy foglalja el hivatalát.

Ezzel az ország hivatalosan kettészakadt, a gyakorlatban azonban sokfelé. Mind az északi, mind a déli országrészben tartományi helyi kormányok alakultak, egy-egy nagyravágyó és harácsoló tábornokkal az élükön. Majd mindegyik mögött valamelyik nyugati nagyhatalom vagy Japán állott. Némelyik egy ideig öt-hat tartomány ura is volt, így Vu Pej-fu, Csang Co-ling és Feng Jü-hsziang. Vu Pej-fut a nyugati nagyhatalmak éveken át Kína törvényes fejének ismerték el. Csang Co-ling a japánokra támaszkodott. Feng, a „keresztény tábornok", hol egyik, hol másik félhez csatlakozott, s ezzel szövetségben sarcolt és rabolt.

A kantoni alkotmányos kormány Csen Csiung-ming tábornok hadseregére támaszkodott. Szun Jat-szen 1917. július 21-én a tengerészeti miniszter, Cseng Pu-kuang támogatásával a kínai tengeri flotta élén érkezett meg Kantonba. Az ott ülésező parlament a köztársaság

legfőbb hadurává választotta meg, s Csent kötelezte, hogy kövesse utasításait. Szun megbízott Csenben, bár többször meg kellett rónia önkényeskedéseiért. Az volt a véleménye róla, hogy hibái mellett is szilárd híve a köztársaságnak. Látni fogjuk később, hogy csalódott benne.

A déli köztársaság vezető emberei Szun pártjának vezérkarából kerültek ki. A párt neve most ismét Kuomintang lett. Egyik alapító tagja, Lin Szen visszaérkezett amerikai propagandakörútjáról, s a parlament elnökévé választották, majd külügyminiszter lett. A fiatal Csang Kai-sek, aki akkoriban a demokratikus köztársaság feltétlen hívének vallotta magát, magas katonai megbízatást kapott. Kanton polgármesterévé a lakosság Szun Jat-szen fiát, Szun Fót választotta meg.

Néhány héttel a kormány megalakulása után Szun Jat-szent meglátogatta a bátyja. Macauból jött, ahol évek óta élt visszavonultan, s gondoskodott az egész Szun rokonságról. Ven boldogan ölelte át idős fivérét, beszámoltatta a család távollevő tagjainak sorsáról. Napokig minden nélkülözhető idejét vele töltötte. Egy reggel, amikor éppen hivatalába készülődött, Ah-mi tartóztatta:

– Maradj még, szeretnék veled komolyan beszélni.

– Ameddig parancsolod.

– Hát nézd, kedves öcsém, te most nagy ember lettél, a köztársaság elnöke. Gondoltál-e arra, hogy a családodnak is tartozol valamivel?

– Gondoltam.

– Ne érts félre, tudom, hogy az utóbbi időben rendszeresen küldesz nekem pénzt Macauba a család részére... De ez nem minden. Gondoltál-e arra, hogy mivel tartozol nekem, aki évtizedek óta eltartom az anyánkat, segítettelek téged is, a gyerekeidet is?

– A legnagyobb hálával gondolok rád, a család fejére, jótevőnkre.

– De... hogy is kezdjem... Nézd, Konfucius azt mondja: „A szavak olyanok, mint a pacsirta, magasra röppennek, és szépen szólnak. A tettek pedig mint a jó ökrök, megszántják és termékennyé teszik a földet."

– Milyen tettekre gondolsz?

– Hát megmondom. Te magasan ülsz, az állam feje vagy, nem foglalkozhatsz a részletekkel. Szükséged van olyan megbízható emberekre, akik jól sáfárkodnak az állam vagyonával. Az öreg Ah-mi még nem vénhedett ki a munkából, szívesen dolgozna. Szívesen segítene neked.

– Tehát állást szeretnél vállalni.

– Úgy van. És már ki is szemeltem egy nekem való állást. A köztársaság magva, éltetője Kuangtung tartomány, a mi közös hazánk. Fontos, hogy ott jól menjenek a dolgok. Hogy valaki vigyázzon, ne lopjanak, ne csaljanak, ne nyúzzák a népet. Nevezz ki engem Kuangtung tartomány kormányzójává.

Szun nagyot nézett.

– Kedves bátyám – felelte –, ezt csak nem gondolod komolyan?

– De bizony a legkomolyabban. Vagy azt hiszed, hogy nem lennék jó kormányzó?

– Nézd, Ah-mi, én tisztellek, becsüllek. Te jól elkormányoztad a farmodat Hawaiiban, az üzletedet Honoluluban. De Kuangtung hatalmas tartomány, 30 millió lakosa van. A közigazgatási gépezet bonyolult, annak az irányításához szakember kell.

– Becsületes ember kell, s én az vagyok.

– A becsületedhez nem fér kétség, Ah-mi. De nincs meg hozzá a megfelelő készültséged. A lopásokról, a

csalásokról beszéltél. Nos, hidd el nekem: a tolvaj, megbízhatatlan adótisztviselők, a kapzsi, minden hájjal megkent helyi kiskirályok lépten-nyomon becsapnának, mert hiányzik az áttekintésed, meg nem is ismered a paragrafusokat. Nem vagy jogász, és nem vagy közgazdász. Az ilyesmit meg kell tanulni.

– Majd megtanulom.

– Ahhoz nem vagy már elég fiatal. De még egyet kell meggondolnod. Ellenségeink sok mindennel vádoltak meg életem során, még azzal is, hogy elsikkasztottam az állam pénzét. Mit szólnának, ha én a bátyámat kormányzónak nevezném ki? Rám fognák, hogy családi politikát űzök. Visszaélek a rám bízott hatalommal.

– A fiad Kanton polgármestere.

– Fo képzett ember, Amerikában tanult, kitűnően ért a közigazgatáshoz.

– Tehát nem nevezel ki.

– Nem tehetem, Ah-mi.

– Úgy . . ., ez az utolsó szavad?

– Ebben a kérdésben igen.

– Akkor nincs több mondanivalóm. Még ma visszautazom Macauba, s látni sem akarlak többé.

Ven marasztalta. Az érvek tucatjaival igyekezett meggyőzni, hogy követelését nem teljesítheti. De a makacs öregember kitartott vélt igaza mellett, s vérig sértve utazott haza. Otthon nekiült az üzleti könyveinek – mert bevételeit és kiadásait évtizedek óta pontosan vezette –, s tételről tételre lefektette írásban, mennyit fordított egy életen keresztül Ven és a többi családtag eltartására, milyen összegeket adott Vennek utazásai alkalmával. A számlát szép tisztán, a jó üzletember gondosságával állította ki, cégszerűen aláírta, s elküldte az öccsének.

Ven postafordultával válaszolt.

„Kedves bátyám, Ah-mi – írta –, megkaptam a leveledet s a csatolt kimutatást. Minthogy nincs okom kételkedni a számla hitelességében, gondoskodni fogok a végösszeg kifizetéséről. Csak arra kérlek, hogy engedélyezz nekem részletfizetést. Te persze azt hiheted, hogy a köztársaság elnöke korlátlan anyagi eszközökkel rendelkezik, de ez nem így van. Én a fizetésemből élek, s hányatott életem során sem gyűjthettem vagyont, mint Te. Követelésed első részletét e levelemmel egyidejűleg elküldtem, s remélem, hogy az év végéig egész tartozásomat lerovom.

Még egyszer hangsúlyozom, hogy mindannak ellenére, ami köztünk történt, a legnagyob szeretettel és hálával gondolok Rád, s biztosra veszem, hogy előbb-utóbb igazat adsz nekem.

Ölel szerető öcséd
Ven"

AZ UTOLSÓ KALAND

A dél-kínai kormány élén Szun Jat-szent két nagy probléma foglalkoztatta: a részekre bomlott Kína egyesítése és a hatalmas ország átalakítása korszerű ipari-agrár állammá. Fáradságot nem kímélve igyekezett terveinek megnyerni munkatársait és a tömegeket. De újból és újból szinte áthághatatlan akadályokba ütközött. Már a Kuomintangban is különböző érdekek és áramlatok harcoltak egymással. A nemzeti burzsoázia képviselői idegenkedtek attól, hogy a nagy tömegeket részeltessék a hatalomban. Ezek a polgári politikusok híven követték Szunt, amíg harca a kereskedelmet és ipart megfojtó monarchia, majd az ún. komprádor-burzsoázia ellen irá-

nyult. Ez az utóbbi réteg az idegen tőke érdekeit szolgálta, munkások toborzásával foglalkozott az angol, amerikai, francia, belga ipari alapítások számára, vagy közvetítő szerepet játszott az olcsó kínai nyersanyagok összevásárlásában és külföldre szállításában. A nemzeti burzsoázia maga kívánta a kezébe venni az ipar és a kereskedelem megszervezését, a maga számára követelte az így előálló profit oroszlánrészét. Egy mérsékelt agrárreformot helyeselt, mert az növelhette a mezőgazdaság hozamát, s nagyobb árumennyiséget biztosíthatott a piac számára. De egy nagyobb arányú földosztást s ezzel együtt a parasztság politikai befolyásának növelését ellenségesen fogadta, mert nem volt hajlandó a hatalmat az alsóbb néprétegekkel megosztani. A gyorsan növekvő ipari proletariátus követeléseivel is szembehelyezkedett, mert ezek éppúgy osztályérdekeibe ütköztek, mint a parasztok igénye a földre. A Kuomintang vezetősége túlnyomó többségében a nemzeti burzsoázia soraiból került ki, s így Szun ellenzéke a pártban, majd a parlamentben egyre erősödött. 1918 elején az ellenzék alkotmánymódosítást hajszolt keresztül, amely megkötötte az elnök kezét, sőt a már elfogadott reformtörvények végrehajtásának részleteit is a parlament jóváhagyásától tette függővé. Szun 1918 őszén összehívta a pártvezetőséget.

Hosszú, s bár tárgyilagos, de fojtott szenvedélytől fűtött beszédben mutatott rá a széthúzás okaira, majd így folytatta:

– Azt hittem, hogy meg tudom győzni a pártot politikám helyességéről. Nem sikerült, s a parlament kivette a kezemből a politikai munka lehetőségét. Ilyen körülmények között jobbnak találom, ha azok vállalják a felelősséget, akik engem terveim keresztülvitelében aka-

dályoznak. Más eszközökhöz is nyúlhatnék, de nem vagyok diktátor. Visszavonulok a közügyektől.

Hívei igyekeztek rábírni, hogy másítsa meg elhatározását, de Szun hajthatatlan maradt.

– Biztos vagyok benne – mondotta –, hogy önök előbb-utóbb rájönnek: a forradalmat nem lehet megállítani. Csak menjenek a maguk útján. Ha azt látják, hogy mégis énnekem lett igazam, üzenjenek, s rendelkezésükre állok.

Feleségével Sanghajba utazott, ahol fenntartotta lakását a Rue Molière-en, s három évig csak tanulmányainak élt. Ez idő alatt írta meg önéletrajzát „Egy kínai forradalmár emlékiratai" címen, majd a „Terv Kína felépítésére" című háromkötetes munkáját. E mű bevezetésében többek közt ezt írta: „Egy-két év múlva az európai és amerikai gyárak visszatérnek béketermelésükhöz, és tízszer annyi árut állítanak majd elő, mint azelőtt. Ismét megkezdődik a hatalmak kereskedelmi háborúja a világpiacokért... A Népszövetség a tartós béke megalapozása céljából alakult. Éppen ezért ennek a fórumnak figyelmébe ajánlom terveimet. A világháború bebizonyította, hogy a háború egyformán kártékony hatással van a győzőkre és legyőzöttekre, a legpusztítóbban pedig az agresszort sújtja. Ami áll a fegyveres háborúra, nem kevésbé érvényes a kereskedelmi háborúra. Wilson elnök azért tett javaslatot a Népszövetség megalakítására, hogy minden időkre elejét vegye a fegyveres háborúknak. Én azt kívánom, hogy a hatalmak békés együttműködése a kereskedelmi háborút is beszüntesse, és hogy kölcsönös segítséggel építsék fel Kínát. Ez minden valószínűség szerint gyökerében megszüntetné jövendő háborúk okait... A nemzetközi együttműködés ilyenformán megszilárdítaná az emberiség test-

véri együttélését. Biztos vagyok benne, hogy tervem elfogadása végső következményeiben szilárd alapköve lenne a Népszövetség hatalmas épületének."

A mű 1920-ban angol nyelven is megjelent. A kritika világszerte nagy elismeréssel fogadta, a szakemberek hangsúlyozták jelentőségét, de gyakorlati eredménnyel nem járt. A nagyhatalmak Kína-politikája változatlan maradt, mert nem tudtak egymás között megegyezni. Továbbra is a zsoldjukon élő, hatalmaskodó „hadurakat" használták fel a megosztott, részekre szakadt birodalom kizsákmányolására. Vu Pej-fu angol és amerikai támogatással elfoglalta Pekinget, s kormányát a nagyhatalmak Kína törvényes kormányának ismerték el, míg ugyanakkor megtagadták elismerésüket a déli kormánytól.

Közben Kínát új megaláztatás érte. Noha a déli kormányt a hatalmak nem ismerték el, beleegyeztek abba, hogy a versailles-i béketárgyalásokon nemcsak a pekingi, hanem a kantoni kormány egy-egy képviselője is részt vehessen. Kanton Vang Kai-tang külügyminisztert, Peking a nacionalista Wellington Koo nagykövetet küldte Versailles-ba. Ezek – elsősorban Vang – hivatkoztak arra, hogy Kína 1917-ben történt hadba lépését különböző feltételek teljesítésétől tette függővé. Ezek közül a legfontosabbak voltak:

1. A nagyhatalmak Kínát egyenjogú partnernek ismerik el.

2. Szavatolják Kína területi integritását, s kényszerítik Japánt, hogy vonuljon ki az önkényesen megszállott Santung tartományból.

3. A Kína nagy kikötővárosaiban létesített koncessziós negyedek megszűnnek, s a hatalmak lemondanak a vámok és a sójövedék ellenőrzéséről.

4. Nagy-Britannia lemond arról a jogáról, hogy hadihajókkal ellenőrizze a folyami kereskedelmet Kína belvizein.

A tárgyalások során kiderült, hogy mindez üres ígéret maradt. Santung kiürítése már azért sem volt keresztülvihető, mert az Egyesült Államok és Nagy-Britannia 1917-ben titkos szerződést kötött Japánnal, odaígérte Santungot, ha a távol-keleti nagyhatalom aktív részt vállal a Németország elleni tengeri hadműveletekben. A kínai küldöttek csalódottan hagyták el a békekonferenciát, s Pekingben sok százezer ember tüntetett a nyugati imperialisták ellen. A kantoni és az észak-kínai közvélemény nyomása alatt a pekingi kormány is ünnepélyesen megtagadta a békeszerződés aláírását.

A nyugati hatalmak szószegő magatartása a háború befejezése után végleg meggyőzte Szun Jat-szent, hogy hazája erről az oldalról nem várhat támogatást. Figyelme mindinkább Szovjet-Oroszország felé irányult, amely a félgyarmati Kínához hasonló körülmények közül a szocialista forradalom útjára lépve, a világtörténelemben mindaddig páratlan erőfeszítéssel oldotta meg, külső segítség nélkül, társadalmi és gazdasági problémáit.

Amikor Szun Jat-szen 1918-ban bejelentette, hogy visszavonul Sanghajba, s államfői funkcióit szünetelteti, ez nem jelentette teljes elfordulását a közügyektől. Hiszen hangsúlyozta is, hogy bármikor rendelkezésre áll, ha szükség lesz rá. El sem volt képzelhető, hogy végleg hátat fordítson az aktív politikának, cserbenhagyja életművét, sorsára hagyja a létéért küzdő fiatal köztársaságot. Időről időre Kantonba látogatott, s ott tanáccsal, tettel igyekezett javítani a közállapotokon, közvetíteni a különböző érdekcsoportok között. 1921 tavaszán a párt is belátta, hogy a forradalom atyjának aktív közremű-

ködése nélkül nem tudja feladatát megoldani. Ismét bekövetkezett az a pillanat, amikor küldöttség utazott Sanghajba, s ünnepélyesen felkérte a vezért, álljon az állam élére. 1921. április 7-én a kantoni parlament egyhangúlag újra Szun Jat-szent választotta meg a köztársaság elnökévé, s május 5-én ünnepélyesen beiktatta az elnöki székbe.

A következő négy évben – Szun Jat-szen életének utolsó korszakában a nagy forradalmár két célt tűzött ki maga elé: Kína újraegyesítését és a társadalmi reformok gyökeres végrehajtását.

Mint említettük, Észak-Kínában a különböző hadurak ragadták magukhoz a hatalmat, elsősorban Vu Pej-fu és Csang Co-ling. Vu Pej-fu hat tartomány ura volt, s Pekingben is őt illette a döntő szó. Kormányát az angolszász hatalmak Kína egyedül törvényes kormányának ismerték el, s a tábornok küldötte képviselte Kínát a genfi Népszövetségben. Csang Co-ling viszont Mandzsúriában vetette meg a lábát, s a japánokra támaszkodott. E két zsoldos tábornok hatalmát kellett megtörni, hogy a Kínai Köztársaság a szociális demokrácia jegyében egyesüljön.

E cél érdekében Szun utasítást adott a hadsereg újraszervezésére. A déli köztársaság katonai főparancsnoka ez időben Csen Csiung-ming tábornok volt. Csen helyreállította a hadseregben a fegyelmet, s gondoskodott korszerű felfegyverzésről is, amennyire ezt a fiatal köztársaság anyagi eszközei megengedték. Tehetséges, de nagyravágyó és szeszélyes ember volt, nem szívesen rendelte alá magát bárkinek is, noha az alkotmány értelmében köteles volt az államfő utasításait végrehajtani. Csak az alkalomra várt, hogy kenyértörésre vigye a dolgot.

1921 nyarán Szun elérkezettnek látta az időt a Kína egyesítését célzó hadjárat megindítására. Csen ezt ellenezte. Azzal érvelt, hogy a jobban felszerelt északi hadseregekkel a kantoni csapatok nem vehetik fel sikerrel a harcot. Szun erre a fiatal Csang Kai-seket nevezte ki vezénylő tábornokká, s Csenre csupán a hadtáp vezetését bízta. A hiúságában megsértett tábornok egyelőre úgy bosszulta meg magát, hogy a hadsereg egy részét visszatartotta Kuangtung tartomány nyugati határán. A kantoni kormány október 12-én ennek ellenére megüzente a háborút az északi kormányoknak, s a kantoniak gyors menetelésben elérték a Jangce folyamot. A folyam két partján vonultak fel egyfelől Szun csapatai, másfelől Vu és Csang hadseregei.

A déliek hadserege Föngjang mellett táborozott, ott, ahol a Hvej folyó torkollik a Jangce folyamba. Állásai a folyamközben viszonylag biztonságosak voltak. Csupán muníció-utánpótlásra várt, hogy a tüzérségi előkészítés után átkeljen a Jangcén. De az utánpótlás egyre késett.

Szun és vezérkara a főhadiszállásról, a föngjangi városházáról már a harmadik futárt küldte Csen tábornokhoz, a hadtáp parancsnokához, s mindannyian nyugtalanul várták a választ.

Délelőtt tizenegy óra volt. Szun a polgármester dolgozószobájában ült, vezérkari főnöke, Csang Kai-sek pedig telefonutasításokat adott az egyes csapattestek parancsnokainak. Ezek kivétel nélkül sürgették az utánpótlást.

Csang beszámolt erről a generalisszimusznak:

– A 6. és 12. hadtest parancsnokai azt mondják, hogy a legénység hangulata óráról órára romlik. Ha holnapig nem érkezik élelem, fellázadnak vagy elszélednek.

– Igyekezzék őket meggyőzni, hogy az utánpótlás holnapig megérkezik. Csenhez tegnap ismét futárt küldtem, a választ minden pillanatban várom.

Az adjutáns lépett be.

– Csen tábornoktól levél érkezett. A futár válaszra vár.

Szun felszakította a borítékot, végigfutotta a levelet, s talpra ugrott.

– Hihetetlen! – kelt ki magából.

– Mit ír? – kérdezte Csang.

– Ide figyeljen! Ez a gazember ezt írja: „A helyzet gondos mérlegelése után arra a következtetésre jutottam, hogy a hadjárat folytatása őrültség. Seregeink nem elég erősek ahhoz, hogy a támadást sikerrel folytathassuk. Másrészt a rendelkezésemre álló muníció és élelem olyan csekély, hogy a kuangtungi helyőrségek ellátását is csak két hétre biztosíthatja. Ilyen körülmények között a kért utánpótlást nem tudom elküldeni; azt tanácslom tehát, hogy vonuljunk vissza, mielőtt az ellenség elhatározná magát a támadásra. Üdvözlettel – Csen."

– Erre csak egy válasz lehetséges – jegyezte meg Csang Kai-sek. – Csent el kell csapni, s mást kinevezni a helyére. Éspedig azonnal.

Így is történt.

Csen futárja negyed óra múlva vitte a választ, amelyben az állt, hogy a generalisszimus megfosztotta a tábornokot rangjától, kitaszította a hadseregből, s egyidejűleg Van Peng-lu tábornokot nevezte ki a hadtáp parancsnokává. De Szun és Csang Kai-sek rosszul ismerték Csent. Ez egyszerűen elfogatta kiszemelt utódját, s Szun levelét válaszra sem méltatta.

A válságos helyzetben Szun kénytelen volt elrendelni a visszavonulást. Az északiak nyilván nem érezték magu-

kat elég erőseknek a támadásra, megelégedtek azzal, hogy megerősítsék állásaikat a Jangce mentén. A déli hadsereg zavartalanul elérte Kantont.

De ezzel a kantoni köztársaság helyzete alapjában megrendült. Az országon belül kettős hatalom keletkezett: Szun kormánya és a parlament, a hadsereg egy részére támaszkodva, csupán a fővárost és közvetlen környékét ellenőrizte, míg Kuangtung nagy részében és a szomszédos tartományokban Csen parancsait hajtották végre. Csak idő kérdése volt, hogy magában a déli köztársaságban is kitörjön a nyílt polgárháború.

Néhány hónap múlva ez is bekövetkezett. 1922 júniusában Vu Pej-fu összehívatta az északi tartományok parlamentjét, s ez a csonka testület Li Jüan-hungot, a volt elnököt választotta meg újra köztársasági elnökké. Li megválasztása után levelet intézett Szunhoz, meghívta, hogy Kína egyesítésének kérdésében látogassa őt meg Pekingben. Szun azonban erre nem volt hajlandó. Még emlékezetében volt, hogyan járt Jüan Si-kajjal. Li pedig annak idején híven kiszolgálta a császári trónra törő diktátort, s alig látszott kétségesnek, hogy ezúttal az új zsarnok, Vu Pej-fu pecsenyéjét igyekszik megsütni. Az ajánlatot kereken visszautasította.

A kantoni kormánynak ezt a lépését használta fel a pártütő Csen tábornok a fegyveres fellépésre. Azzal az ürüggyel, hogy Szun megakadályozza Kína egyesítését, levélben felszólította, mondjon le államfői tisztéről, majd 1922. június 6-án rajtaütésszerűen benyomult Kantonba, s ostrom alá fogta az elnöki palotát. A városi helyőrség a támadás pillanatában a várostól nyugatra tartózkodott, s csupán néhány tucatnyi katona védte a palotát. Az első zűrzavarban Csingling a férjéhez rohant:

– Azonnal menekülj a kikötőbe! Onnan mozgósíthatod a hadsereget.

– És te?

– Egyedülálló asszonyt nem bántanak.

– Nem hagylak itt, velem jössz.

– Semmi körülmények közt! Én csak gátolnálak a szabad mozgásban. Az az ötven katona, aki itt marad, megvédi a palotát addig, amíg segítséget hozol.

Szun engedett, s a palota hátsó kijáratán át a kikötő felé tartott. Az egyik mellékutcából két szakasz katona fordult be a főútvonalra. Ezek az ostromlók közül valók voltak. A katonák részegek voltak, s a boltokat fosztogatták. Szun hirtelen elhatározással a zsákmányolók közé vegyült, majd a rakpart közelében sikerült kereket oldania, s egy ágyúnaszádra menekülnie. Innen igyekezett összeköttetésbe lépni a városon kívül tartózkodó helyőrséggel. De már másnap csalódás érte. A kikötőbe érkezett Csang Kai-sek azzal a hírrel, hogy Csen a kormánycsapatokat bekerítette, s azok megadták magukat. Neki csak nagy üggyel-bajjal sikerült elmenekülnie.

A hajóhad parancsnoka felajánlotta:

– Nyissunk tüzet! Ezek a garázda martalócok az első ágyúlövésre szerteszét szaladnak.

– Mit gondol?! – rivallt rá Szun. – Lövessem a saját fővárosunkat? Ilyesmire csak az angolok vetemedtek, ha érdekeiket látták veszélyeztetve valamelyik kínai kikötővárosban. Nem azért építettük fel három év alatt a kikötői negyedet, hogy most rommá lőjük.

A palota ostroma ezalatt tovább folyt. Az őrség vitézül helytállt, de segítség nem érkezett, s a védők közül mind több esett el vagy sebesült meg. Az ostrom második napján mindössze négy ember viszonozta a kívülről jövő lövéseket: Bow angol ezredes, a védők parancs-

noka, Csingling és két közkatona. A kapukat kívülről döngették az ostromlók.

Bow, aki maga is megsebesült, golyót kapott a combjába, rábeszélte az asszonyt, hogy meneküljön, amíg nem késő. A palota kertjéből egy patakon át híd vezetett a szomszéd kertbe. Innen egy sikátoron keresztül jutott el az egyik külvárosba, majd késő éjjel egy közeli faluba. Itt felkereste egy ismerősét. Ez az idős asszszony készségesen elrejtette az elnök feleségét.

– Gyere csak, kedvesem – fogadta a halálosan kimerült Szunnét. – A padláson vetek ágyat.

– De ha keresnek, te is veszélybe jutsz, anyám.

– Itt már voltak – felelte az öregasszony. – El is vittek két asszonyt, abban a hiszemben, hogy az egyik közülük te vagy.

Másnap reggel Szunné parasztruhába öltözve elhagyta a házat. A háziasszony egy szolgáját adta mellé őrizetül, ez viszont koldusnak öltözött. Sikerült eljutniuk a kikötőbe, s Szunné megtalálta a férjét annak a hajónak a fedélzetén, amely előző nap felvette. Boldogan ölelték meg egymást.

– Itt nem maradhatsz – jegyezte meg Szun, miután az asszony elmesélte viszontagságait –, mert minden pillanatban kiújulhat a harc.

Csingling még aznap továbbutazott Hongkongba, majd onnan Sanghajba.

Néhány óra múlva tényleg bekövetkezett az, amire Szun számított. A helyőrség kapitulációja után a hajóhad parancsnoka is ingadozni kezdett, s végül elhatározta, hogy az erősebb oldalára áll át. Szunt és Csang Kai-seket tisztességből mégsem fogatta el, de parancsot adott az ágyúnaszád kapitányának, amely Szunnak és Csangnak menedéket adott, hogy hagyja el a kikötőt. A hajó

a kikötői erődök koncentrált tüzében futott néhány kilométert a Gyöngy-folyón egészen odáig, ahol az angol flottilla horgonyzott. Ott az ágyúnaszád érintkezésbe lépett a brit vezérhajóval, s menedéket kért. Az angol admirális a kantoni brit konzult hívta fel telefonon, s a tárgyalások eredménye az volt, hogy a *Moorhen* nevű angol cirkáló felvette fedélzetére Szunt és Csangot, majd elszállította őket Hongkongba. Innen mindketten továbbutaztak Sanghajba.

Mint életében annyiszor, a magas cél, amelynek Szun Jat-szen életét szentelte, ismét beleveszett a Dél-kínai-tenger ködébe.

SZÖVETSÉG A SZOVJETUNIÓVAL

Szun érdeklődése az orosz forradalom iránt már évtizedekkel előbb kezdődött. Emlékezzünk vissza, hogy 1896-ban dr. Cantlie segítségével megszabadult az őt fenyegető halálveszedelemből, s elhagyhatta a londoni kínai követség börtönét. Ezután még hónapokat töltött Londonban, s mindennapos látogatója volt a British Museumnak, a világ akkoriban legnagyobb könyvtárának. Itt találkozott az orosz bolsevik párt néhány vezető tagjával, s hosszú beszélgetéseket folytatott velük az oroszországi állapotokról. Ezek hívták fel a figyelmét arra, hogy a cári Oroszország politikai, gazdasági és társadalmi viszonyai erősen hasonlítanak Kínáéhoz. Ott is erős feudális maradványok észlelhetők, ott is kettős a kizsákmányolás: egyrészt a belföldi nagybirtokosok és gyárosok, másrészt a nyugati tőke járma nehezedik a dolgozókra; ott is koldusszegény, írni-olvasni nem tudó parasztтömegek teszik a népesség többségét.

Tizenegy évvel később, 1917 októberében Szun Jatszen volt az egyetlen polgári politikus, aki üdvözlő táviratot küldött Leninnek a szovjet hatalom győzelme alkalmából. Lenin viszont a kínai forradalom első percétől kezdve éber figyelemmel kísérte a közép- és keletázsiai eseményeket. 1919. július 25-én kiáltványt intézett a kínai néphez, amelyben többek közt ezt írta:

„Ha Kína népe szabad akar lenni, mint az orosz nép, és el akarja kerülni azt a sorsot, amit a Szövetségesek szánnak neki Versailles-ban, ti. azt, hogy Kínát második Koreává vagy Indiává tegyék, tudomásul kell vennie, hogy a nemzeti függetlenségéért folyó küzdelemben egyetlen szövetségese és testvére az orosz munkás, az orosz paraszt és a Vörös Hadsereg."

1920 nyarán a Szovjetunió jegyzékben közölte a pekingi kínai kormánnyal, hogy lemond az „egyenlőtlen szerződésekből" eredő minden jogáról, visszaadja a cári Oroszország által önkényesen megszállt kínai területeket, feloszlatja a kínai városokban létesített orosz koncessziós negyedeket, és hatálytalanítja a boxerlázadás után Kínára erőszakolt kártérítési követeléseit. Ez az állásfoglalás annál mélyebb hatással volt a kínai tömegekre, mert Nagy-Britannia és az Egyesült Államok már 1903-ban tett hasonló ígéreteket, de azokat soha nem tartotta meg. A kínai államférfiak közül elsősorban Szun Jat-szen ismerte fel a szovjet lépés világnézeti és világpolitikai jelentőségét. A szovjet nép és a kormánya ezzel elhatárolta magát az imperialista hatalmaktól, hadat üzent a gyarmatosítók kizsákmányoló politikájának, egyenjogú partnernek ismerte el a szabadságáért küzdő kínai népet, sőt segítségét is felajánlotta céljai elérésére.

Az Európában lezajló történelmi események természetesen nem maradtak hatás nélkül Kínában. Már az orosz–japán háború kimenetele is erősen ártott a gyarmattartó államok tekintélyének: a gyarmati vagy félgyarmati helyzetben sínylődő népek ráocsúdtak, hogy a fehér emberek világa nem földöntúli erőkre támaszkodik, s egy olyan hatalmas birodalmat, mint a cári uralom alatt álló Oroszország, is érhet vereség egy színesekből álló ország hadserege részéről. Az első világháború, az európai nagyhatalmak véres összetűzése, Németország szétzúzása, az Osztrák–Magyar Monarchia széthullása, a cári Oroszországban bekövetkezett Nagy Októberi Forradalom sikere még jobban hozzájárult az elnyomott színes népek önérzetének megerősödéséhez. Ezenkívül a Nyugaton tanuló fiatal kínai értelmiségiek elhozták hazájukba a forradalomtól zajló Európa hírét, a bolsevik forradalom eszmekincsét. 1918–19-ben már a hatalmas ország legtávolibb zugában is a társadalmi és gazdasági átalakulásról vitatkoztak, a szociális haladásért vagy az ellen fogtak fegyvert a kínai tömegek. Az eszmék harca annál tüzesebb lett, minél nagyobb változás állott be a népesség társadalmi összetételében. Sanghajban és a nagyobb városokban a század eleje óta rohamosan nőtt az ipari munkások száma; ezek a haladó értelmiségből kikerült fiatalok, továbbá a belföldön, a szomszéd országokban és az Egyesült Államokban élő nemzeti burzsoázia Kína újraegyesítéséért és új életformákért szállt síkra. Már röviddel az első világháború befejezése után, 1919-ben megindult az értelmiségi fiatalok körében az ún. május 4-i mozgalom, amelynek célja a kínai nép kulturális-politikai újjászületése volt. 1921. július 1-én megalakult a Kínai Kommunista Párt is, egyelőre néhány száz taggal, de rengeteg szimpati-

zánssal az országban és az országon kívül. A haladás hívei viszont szeretettel és reménykedéssel fordultak a polgárháborútól gyötört, de egyre jobban diadalmaskodó Szovjetunió felé.

A Szovjetunió és a nyugati tőkésállamok magatartásában mutatkozó különbség még feltűnőbbé vált a hatalmak 1922 elején Washingtonban összehívott konferenciáján. A kínai küldöttek azt remélték, hogy a Nyugat a Kína területén élvezett jogainak legalább egy részéről le fog mondani. Ez azonban szóba se került. Csupán az egyes hatalmak marakodtak azért, ki mekkora részt kapjon a kínai zsákmányból. A konferencia 1922. február 6-án ért véget, viszont március 29-én megérkezett Pekingbe a Szovjetunió első diplomáciai képviselője, Alexander Paikesz. Néhány héttel később Szun Jatszent is meglátogatta Kantonban, s átadta neki Lenin üdvözletét. Röviddel ezután Adolf Joffe lett a Szovjetunió pekingi követe. Tiszteletére az északi főváros diáksága fáklyás tüntetést rendezett. Az ezt követő nagygyűlésen Joffe beszédet tartott, amelyben többek közt kijelentette: „Ha valaha Kína és az idegen imperializmus között leszámolásra kerülne a sor, a szovjet kormány Kína oldalára fog lépni."

1923 januárjában Joffe meglátogatta a Csen Csiungming orvtámadása elől Sanghajba menekült Szun Jatszent. A szovjet követ biztosította a kínai államférfit, hogy a Szovjetunió továbbra is őt tekinti Kína politikai és szellemi vezetőjének. Közösen fogalmaztak meg egy, a kínai néphez intézett kiáltványt, amelyben többek közt ez olvasható:

„Dr. Szun Jat-szennek az a nézete, hogy ez idő szerint Kínában sem a kommunista társadalmi rend, sem a szovjet kormányzati rendszer nem vezethető be, mert azok

sikeres alkalmazására még hiányzanak a megfelelő előfeltételek. Ezzel Joffe úr is teljesen egyetért. Szerinte Kína legfőbb és legégetőbb problémája nemzeti egységének helyreállítása és nemzeti függetlenségének kivívása; biztosította dr. Szun Jat-szent, hogy a szovjet nép a legmelegebb rokonszenvvel kíséri Kínának e két nagy célért folyó küzdelmét, és ebben Kína számíthat a Szovjetunió segítségére."

A továbbiakban a kiáltvány újból hangsúlyozza a Szovjetunió készségét az „egyenlőtlen szerződések" hatálytalanítására, s többek között közös konferencia összehívását helyezi kilátásba annak megtárgyalása végett, hogy a Szovjetunió mandzsúriai vasútvonala milyen feltételek mellett kerülhet át kínai tulajdonba.

Néhány héttel a Joffe–Szun találkozó után a Kuanghszi és a Jünnan tartományból érkezett köztársasági csapatoknak sikerült szétverniük az angolokkal együttműködésre lépett, áruló Csen Csiung-ming csapatait, s Szun újra elfoglalhatta elnöki székét Kantonban. A lázadásból többek között azt a következtetést vonta le, hogy egy forradalmi hadsereg nem állhat pusztán toborzás útján nyert katonákból, hanem olyanokból, akik meggyőződéses hívei az új rendszernek. Ez azonban csak elméleti és gyakorlati neveléssel érhető el. Az elméleti kiképzést célozta egy katonai akadémia alapítása Vangpuban, amelynek vezetésével Csang Kai-seket bízta meg, s ahol bevált kínai forradalmi tisztek mellett szovjet szakértők is működtek tanárokként. Ugyanakkor megkezdődött a legénység rendszeres politikai oktatása is. Így keletkezett az a forradalmi hadsereg, amely néhány hónap múlva megkezdhette harcát Kína egyesítéséért.

A hosszú forradalmi harc tapasztalatai azonban megtanították Szunt arra is, hogy elkerülhetetlen az elméleti

alapok megváltoztatása, éspedig a lenini elvekhez való közeledés irányában. Belátta, hogy a forradalmi pártnak vezető szerephez kell jutnia az új állam formálásában, s hogy ki kell bővítenie a forradalmi párt tömegbázisát, be kell vonnia a politikai munkába és részesítenie kell a hatalomban a parasztok százmillióit és az ipari munkások százezreit. 1923 őszén azzal a kérelemmel fordult a szovjet kormányhoz, hogy bocsásson rendelkezésére megfelelő szakértőket, akik tanáccsal, tettel segédkezzenek neki ebben a munkában. Így érkezett meg egy szovjet küldöttség Mihail Borodin vezetésével Kantonba, s hamarosan tevékeny részt vett a párt újraszervezésében.

1924. január 20-án megnyílt a Kuomintang első nemzeti kongresszusa. Ezen 199 küldött képviselte Kína tartományait és a külföldön élő kínaiakat. Kína történelmében először szerepeltek ezen a kongresszuson női küldöttek, köztük Soong Csingling, az elnök felesége.

Szun megnyitó beszédében kiemelte, hogy a pártnak a jövőben vezető szerepet kell vállalnia a társadalom újjászervezésében. Majd így folytatta: „Ha győzni akarunk, egységeseknek kell lennünk. A szellemi egység érdekében fel kell áldoznunk egyéni szabadságunk egy részét, és minden tehetségünket a párt és a haza szolgálatába kell állítani. Csak így képes a párt megtartani akciószabadságát, megvalósítani a forradalom nagy céljait, a haza újjáépítését. A párt a múltban azért nem boldogult, mert tagjai túlságosan éltek egyéni szabadságukkal, s ezzel veszélyeztették a párt cselekvési szabadságát." A párt vezető szerepének és a párttagok önkéntes fegyelmének hangsúlyozása világosan mutatja, hogy Szun nem egészen eredménytelenül tanulmányozta a lenini módszereket. Ezek még más határozatokban is

kifejezésre jutottak. A kongresszus kimondta: „Csak azok élvezhetik a forradalom vívmányait, akik a forradalom hívei, és szemben állnak az imperializmussal. A nép ellenségeit, a hazaárulókat ki kell rekeszteni a polgárjogok gyakorlásából."

Még világosabban fejezik ki a párt vezető szerepét Szun kongresszusi beszédének következő mondatai:

„Ezt a gyermeket (a kínai népet) a Kuomintang szülte, és ezért kötelessége, hogy anyai szeretettel ápolja és nevelje, mert csak a nép megfelelő nevelésével tesz eleget szülői kötelességének. Eltart egy bizonyos ideig, amíg a gyermek tapasztalatokra tesz szert, és nagykorúvá lesz. Csak akkor intézheti a sorsát önállóan."

A kongresszus határozataira a koronát az eredetileg Szun által fogalmazott népi politikai alapelv (nemzeti egység, népuralom, népjólét) visszaállítása tette fel, amelyek végrehajtásához a kongresszus kimondta: 1. szövetségben a Szovjetunióval; 2. szövetségben a kommunistákkal; 3. szövetségben a munkásokkal és parasztokkal.

Egyidejűleg az államvezetés három alapelve is forradalmi értelemben bővült. A demokráciáról szóló első alapelv úgy módosult, hogy hangsúlyozta az általános választójogot, az alulról jövő kezdeményezés fontosságát. A nemzeti egységről szóló második alapelv most már úgy értelmezendő, hogy Kína öt nemzetiségének az imperializmus elleni közös nemzeti harca elengedhetetlenül szükséges. A népjólét követeléséről szóló harmadik alapelv új, konkrét tartalmat nyert azzal, hogy kilátásba helyezte egyrészt a föld felosztását a parasztok között, másrészt az ipari munkások életszínvonalának emelését és munkafeltételeinek törvényes rendezését. Ugyanakkor állami rendszabályokat jelentett be a tőkés kizsákmányolás megakadályozására. Ez utóbbi pontban megmu-

tatkozott Szun hiányos marxi–lenini képzettsége, hiszen tudjuk, hogy csak a proletárállam képes végleg megszüntetni a tőkés kizsákmányolást. A Kuomintangban egyesült polgári–munkás koalíció által alkotott államhatalom pedig semmiképpen nem volt annak tekinthető.

Megmutatkozott ez az ellentmondás már a kongresszuson is, amikor Szun indítványozta, hogy a párt vegye fel tagjai sorába a kommunistákat*. A javaslatot a kongresszus számos tagja ellenezte, s a többség végül is olyan megszorítással fogadta el, hogy a kommunista párt mint olyan nem lehet tagja a Kuomintangnak, a kommunisták csak egyénenként léphetnek be. Azt azonban Szunnak sikerült keresztülvinnie, hogy a belépő kommunisták közül néhányat beválasztottak a Kuomintang vezetőségébe.

A kongresszus utolsó napján, január 25-én érkezett meg Kantonba Lenin halálhíre. Lenin tudvalevőleg előző napon, január 24-én halt meg. Szun Jat-szen mélyen megrendülve emelkedett szólásra:

– A világtörténelemben az évszázadok során sok ezer vezér és tudós élt, akik szép szavakat mondottak, ezeket azonban sohasem váltották valóra. Te, Lenin, kivétel voltál. Te nemcsak beszéltél és tanítottál, de valóra is váltottad szavaidat. Új országot teremtettél. Utat mutattál nekünk a közös harcra. Utadon sok ezer akadállyal találkoztál, amelyek az én utamat is keresztezték.

* A kínai kommunisták pártjuk III. kongresszusán, 1923 júliusában határozták el, hogy belépnek a Kuomintangba, anélkül azonban, hogy politikai és szervezeti önállóságukat feladnák. Belépésük után friss vérkeringés indult meg a Kuomintangban. A kommunisták célja volt, hogy a Nemzeti Pártot a munkások, parasztok, kispolgárok és a nemzeti burzsoázia forradalmi szövetségesévé tegyék

A te utadon akarok járni, bár ellenségeim ellenzik, de népem üdvözölni fog engem ezért. Meghaltál, az ég nem hosszabbította meg életedet, de az elnyomott népek emlékezetében évszázadokon át élni fogsz, te nagy ember.*

ELLENFORRADALOM KANTONBAN

1924 júliusában, rekkenő szubtrópusi melegben Szun Jat-szen a dolgozószobájában ült a volt kormányzósági palotában. Valaki kopogtatott az ajtaján.

Liao Csung-kai, a szakszervezeti tanács főtitkára lépett be. A harmincöt év körüli, kemény arcélű munkásvezér látható izgalommal toppant az elnök elé:

– Baj van, elnök úr, a „kereskedőmilícia" mind arcátlanabbul lép fel a munkásság ellen.

Ez a milícia egy hónappal azelőtt alakult a rend fenntartása ürügyén. Tagadhatatlan, hogy a forradalmi hadsereghez gyülevész elemek is csatlakoztak, s ezek veszélyeztették a köz- és vagyonbiztonságot. Rablások, gyújtogatások, sőt gyilkosságok is előfordultak, s amikor a kantoni kereskedelmi kamara vezetősége azzal a kérelemmel fordult a kormányhoz, hogy polgárőrséget állíthasson fel addig, amíg kiépül a köztársasági rendőrség szervezete, Szun nem mondhatott nemet. A kereskedők hetek alatt egy 8000 főből álló magánhadsereget szerveztek, s jómódú hongkongi barátaik segítségével fel is szerelték.

– Mi történt? – kérdezte Szun.

– A honami papírgyárban reggel hét órakor sztrájk

* G. V. Jefimov: Kína újkori és legújabb kori története, Szikra, 1951

tört ki. Nyolckor megjelent a milícia, eltávolította a kapuk előtt álló sztrájkőrséget, s 120 sztrájktörőt bekísért az üzembe. A sztrájkoló munkások a gyár elé vonultak, de most már a polgárőrség van birtokon belül, nem enged be senkit, s lelövéssel fenyegeti a behatolni készülő sztrájkolókat.

– Beszélt a kamarával?

– Persze. Követeltem, hogy azonnal vonják vissza a milíciát, mert az túllépte hatáskörét.

– És mit feleltek? – Szun közben felkelt az íróasztalától, pár lépést tett a szobában, s most Liaóhoz fordult.

– Hogy ez eszük ágában sincs. A milícia szerintük többek között azért alakult, hogy „megvédje a munka szabadságát".

– Mármint a sztrájktörést – bólintott Szun. – No, kérem... – Egy ideig elgondolkozva hajtotta le a fejét. – Menjen vissza a gyárhoz, és mondja meg a munkásoknak... Én üzenem, hogy e pillanatban ne folyamodjanak erőszakhoz, mert azok ott egyelőre erősebbek, s én ellene vagyok a fölösleges vérontásnak. De közölje velük..., hogy a kormány napokon belül megszervezi a munkásőrséget, s akkor majd meglátjuk..., akkor erőszakot erőszakkal torolunk meg.

Liao az elnökhöz lépett, s mindkét kezével megszorította Szun jobbját.

– Köszönöm, elnök úr. Ezt vártam öntől.

Egy hét múlva megalakult a munkásőrség. Kanton ipari város volt már a század elején is, s 1924-ben több mint százezer munkás dolgozott a selyem-, üveg-, porcelán-, lakk-, papír-, asztalos- és cukorgyárakban. A munkások tízezrei jelentkeztek első szóra; ezek közül a szakszervezeti tanács 15 000 munkásfiatalt válogatott ki; azért csak ennyit, mert többet nem tudott felfegyve-

rezni. A fiatalok kiképzése néhány hetet vett igénybe, de szeptember közepén a munkásőrség már ütőképes volt, s néhányszor sikerrel lépett fel a hatalmaskodó polgárőrséggel szemben. A kereskedelmi kamara urait ette a méreg. Új-Kantonban, a Gyöngy-folyó partján fekvő palotájukban majd minden este összeültek, hogy megtárgyalják a helyzetet. Ez történt július 22-én is. Vu Kaifeng, a kamara alelnöke szónokolt.

– Uraim – csendesítette a hadonászó, egymást túlkiabáló vezetőségi tagokat –, így nem megyünk semmire. Szervezett, céltudatos akcióra van szükség.

– Van hát!... De rögtön!... És mi volna az? – kérdezték több oldalról.

– Mindjárt megmondom. Először is mozgósítanunk kell a hongkongi kollégákat. Közölni kell velük, hogy Szun Jat-szen áruló lett, behódolt Moszkvának, a jövőben tehát ne támogassák egyetlen centtel sem a kantoni bolsevik kormányt.

Viharos taps.

– Továbbá: aki csak teheti, telepedjék át egyelőre Hongkongba, s intézkedjék a saját hatáskörében, akadályozza meg élelmiszerek, iparcikkek, gépek beszállítását Kanton területére. A külföldi devizák átutalását be kell szüntetni. Akkor majd meglátja ez a csőcselék, hogy mire megy nélkülünk.

– Nem elég! – kiáltotta egy harsány hang. Öles termetű férfi, Csen Lim-pak, a kereskedőmilícia parancsnoka emelkedett szólásra. – Az alelnök úr ne vegye rossz néven, de kevesellnem kell a felsorolt rendszabályokat. Uraim! Nem kétséges, hogy a kereskedelmi bojkott valamikor célhoz vezet. De mikor? Addig hónapok, talán évek is eltelnek. Azt ajánlja az elnök úr, hogy telepedjünk át Hongkongba. Mit gondol ön – fordult az el-

nöklő Vuhoz –, mi történik akkor az itteni vagyonunkkal? A bolsevikok elkobozzák a házainkat, beköltöznek a lakásunkba, lefoglalják az üzlethelyiségeinket. Azonkívül jól tudjuk, hogy a polgárőrség csak nevében „önkéntes". Valójában több ezer olyan tagja van, aki zsoldot kap tőlünk. Ha ezeket cserbenhagyjuk, átmennek az ellentáborba. Nem, uraim, én az aktív ellenállást javaslom. Szajkoant* megerősíttettem, az egyelőre bevehetetlen. Ha megérkezik a Hongkongból rendelt újabb fegyverszállítmány, olyan erővel rendelkezünk, hogy támadásba mehetünk át, s ígérem, hogy két nap alatt elsöpröm a bolsevik csőcseléket.

Csen Lim-pak beszéde után eget verő éljenzés és taps tört ki. Többen átölelték a szónokot. Vu alelnök is üdvözölte, majd így folytatta:

– Csen barátunk szavai megnyugtatnak bennünket. Indítványozom, hogy az általam javasolt pénzügyi és kereskedelmi intézkedésekkel párhuzamosan erősítsük meg a miliciát is. Éspedig nemcsak Kantonban, hanem a vidéki városokban is. Kanton környékén eddig 30 000 embert vontunk össze. Javaslom, hogy emeljük fel ezt a létszámot 40 000-re.

Az indítványt egyhangúlag elfogadták.

– Javaslom továbbá, hogy lépjünk érintkezésbe Csen Csiung-ming tábornokkal, akit Szun és társai egy évvel ezelőtt erőszakkal eltávolítottak Kantonból. Ő Vucsangba vonult vissza, ahol viszonylag kicsiny hadsereg élén várja, hogy erőit ismét a hazának szentelhesse. Javaslom, hogy szavazzunk meg Csen tábornok részére 100 000 taelt. Ez a pénz elegendő lenne ahhoz, hogy hadserege létszámát a duplájára emelje.

* A hongkongi kereskedőnegyed

A vezetőség – bár ezúttal hosszabb morgás és huzavona után – megszavazta a Csen tábornoknak szánt támogatást. Még aznap küldöttség vitte hozzá a kamara üdvözlő levelét és a pénzt.

Két hét telt el apró csetepatékkal, de komolyabb összeütközés a polgárőrség és a munkásmilícia között nem történt.

Augusztus 10-én délelőtt Tan Ping-san, a munkásőrség parancsnoka felkereste az elnököt.

– Elnök úrnak jelentem, hogy egy norvég gőzös érkezett a kikötőbe, amely állítólag gépeket hozott Hongkongból az ipari kamara címére. Jelentéseim szerint azonban a hajón jelentékeny fegyverszállítmány van a kereskedőmilícia részére.

– A jelentései megbízhatóak?

– A hajó egyik matrózától származnak, aki a saját szemével győződött meg, hogy nem gépekről, hanem fegyverekről van szó.

Szun leemelte a telefonkagylót, s felhívta Csang Kai-seket.

– Csang tábornok? Itt Szun. Kérem, küldjön egy gyalogosszázadot a kikötőbe . . . Igen . . ., Tan Ping-san elvtárs rendelkezésére . . . Egy hajót kell átvizsgálni . . ., gyanús . . . Ha kell, lefoglaljuk . . . Köszönöm.

Tan Ping-san fél óra múlva a kikötőben találkozott azzal a századdal, amelyet Csang Kai-sek vezényelt oda. A századparancsnok s a hadügyminisztérium egy tisztje kíséretében felment a norvég hajó fedélzetére, míg a gyalogosszázad legénysége a rakparton sorakozott lövésre készen. A hajó kapitánya tiltakozott, de nem akadályozta meg, hogy a bizottság átkutassa a hajót. A hajófenéken Tan és a tisztek 9000 puskát és 3 millió patront találtak. Most már a kapitány is bevallotta, hogy a fegy-

vereket Csen Lim-paknak, a kereskedőmilícia parancsnokának kellett volna átadnia.

A fegyverszállítmány lefoglalása az ellenforradalmi berkekben nagy riadalommal járt. A kereskedelmi kamara vezetősége még aznap este elhatározta, hogy ellenrendszabályokat léptet életbe. A boltok lehúzták redőnyeiket, a bankok – a külföldi bankok is – beszüntették a kifizetéseket. Nemcsak az üzleti élet bénult meg, hanem a lakosság élelmiszer-ellátása is. Egyidejűleg Csen Lim-pak ágyúkat vontatott fel Szajkoan határutcáin. A bankok kifizetési zárlatát egy ideig ki lehetett volna bírni, de az élelmiszerhiány azzal fenyegetett, hogy a lakosság kétségbeesésében rabolni, fosztogatni kezd. Szun augusztus 26-án közölte a kereskedelmi kamarával a kormány döntését: ha a kamara az eladási zárlatot nem oldja fel, s milíciáját nem fegyverzi le, lövetni fogja a kereskedőnegyedet. Két óra múlva megérkezett a válasz, de azt nem a kínai kereskedelmi kamara, hanem Giles, a kantoni brit főkonzul adta fel a kantoni kormány címére.

„Amennyiben a kantoni kormány, melyet őfelségének kormánya mind ez ideig nem ismert el, erőszakot alkalmaz Kanton kereskedőnegyede ellen, őfelsége kormánya egész rendelkezésére álló tengeri haderejével torolja meg a sérelmet."

Szun a jegyzék olvasásakor nem hitt a szemének. Néhány hónap óta ugyanis munkáskormány volt hatalmon Nagy-Britanniában, lehetetlennek tartotta tehát, hogy ez a kormány a kantoni ellenforradalom szekerét tolja. Sürgönyt küldött MacDonald brit miniszterelnöknek, amelyben hangsúlyozta, hogy a kantoni kereskedőmilícia fasiszta alakulat. A sürgöny a következő mondattal végződött:

„Minthogy a különböző brit kormányok folyamatosan diplomáciai és pénzügyi támogatásban részesítik a kínai ellenforradalmat, és mert kétségtelen tény, hogy kormányom jelenleg az ellenforradalom ellen harcoló erők egyetlen központja, arra a következtetésre kellett jutnom, hogy ennek az ultimátumnak valódi célja kormányom megbuktatása."

MacDonald a sürgönyt soha meg nem válaszolta, egy későbbi időpontban pedig egyszerűen tagadta, hogy valaha is a kezébe került volna... Közben az események egymást kergették. Szeptember 9-én a kantoni kormány kiáltványban fordult a néphez, éspedig a munkásosztályhoz, a parasztsághoz és az értelmiségiekhez, védje meg a forradalmat a külső és belső ellenséggel szemben.

Az ellenforradalom ezúttal a brit Hongkongból adta meg a választ. A hongkongi kereskedőcéh ünnepélyesen tiltakozott a kantoni „vörös uralom" ellen, és megtorlást követelt. Két héttel később 5000 legújabb rendszerű puskát és 300 000 patront küldött a kantoni kereskedőmilíciának. Október elején, amikor Szun az északi fronton tartózkodott, a fasiszta alakulatok naponta átlépték a kereskedőnegyed határát, provokációs felvonulásokat tartottak a kantoni belvárosban, és október 10-én, egy nappal a köztársaság alapításának évfordulója előtt, támadásra szánták el magukat. Bevonultak a kormányzónegyedbe, hogy birtokba vegyék a várost, s megdöntsék Szun kormányát. Egyelőre csak a munkásőrség állt ellen, s Tan Ping-san vezérletével visszaverte őket.

Október 12-én Szun visszaérkezett Kantonba, forradalmi katonai bizottságot alakított, és mozgósította a hadsereget. Kemény harc után október 17-én a fasiszták teljes vereséget szenvedtek. Csen Lim-pak hordái szét-

A kuangcsoui hadsereg-főparancsnokságon, 1924

民報

A Min Pao népújság

Szun Jat-szen Csinglinggel Kuangcsouban, 1924-ben

Szun 1924-ben, a Japánból Tiencsinbe tartó hajón

Szun Jat-szen

szórtan menekültek a szélrózsa minden irányába. A kormány feloszlatta a kantoni kereskedelmi kamarát, s elrendelte a vezetőség letartóztatását. Ez azonban már október 15-én Hongkongba menekült.

A következő hetekben a kantoni hadsereg tisztogató hadjáratot folytatott, egyik ellenforradalmi alakulatot a másik után zúzta szét. Benyomult Vucsangba is, ahol a pártütő Csen Csiung-ming tábornok csapatai rövid harc után letették a fegyvert. A győzelem teljes volt, a forradalom döntő csapást mért a kantoni ellenforradalmi erőkre. A velük rokonszenvező nagyhatalmakra is. A brit főkonzul az események hatása alatt nem merte beváltani fenyegetését. Nagy-Britannia megelégedett azzal, hogy hajóhada tiltakozásul flottatüntetést rendezett a Gyöngy-folyón . . .

UTAZÁS A HALÁLBA

A kantoni ellenforradalom leverésének híre futótűzként terjedt Kínában. Egyesek, különösen a Kuomintang jobbszárnyához tartozó politikusok, annak a nézetnek adtak kifejezést, hogy Szun „egyoldalú" állásfoglalása a munkásosztály mellett ártani fog a forradalom ügyének, mert megriasztja a középosztályt, megfosztja a Kuomintangot a külföldi jómódú kínaiak támogatásától is, és a nyugati hatalmakat végleg a pekingi bábkormány mellé állítja. Az események megcáfolták ezeket az aggodalmakat.

November elején Észak-Kínában jelentős fordulat következett be. Feng Jü-hsziang, a „keresztény tábornok", szembefordult eddigi szövetségesével, Vu Pej-fuval, s megegyezett Csang Co-linggel, Mandzsúria urával. A két

tábornok egyesített hadereje szétverte Vu Pej-fu hadseregét, bevonult Pekingbe, megdöntötte Cao Kun kormányát, s Tuan Csi-zsuj elnökletével új kormányt nevezett ki. A győztesek felismerték, hogy a dél-kínai köztársaság népszerűsége egész Kínában növekszik, hadserege erősebb, mint valaha, Szun Jat-szen tanítása, személyének varázsa pedig olyan hatalom, amely előbb-utóbb elsöpörné őket. Küldöttséget menesztettek tehát Kantonba, amely tárgyalásokra hívta meg a forradalom atyját Pekingbe.

Noha még javában folytak az ellenforradalom utáni tisztogató hadműveletek a déli tartományokban, Szun Jat-szen mégis a meghívás elfogadása mellett döntött. Majd felmérte a tárgyalások lehetőségeit, s memorandumot dolgozott ki. Ebben indítványozta a nemzetgyűlés azonnali egybehívását Kína egyesítése és újjáépítése céljából. Hangsúlyozta: „Végső célunk az imperializmus és a militarizmus megdöntése." A nemzetgyűlés mellett – írta memorandumában – szerepet kapnának a különböző gazdasági, társadalmi és kulturális egyesületek: a szakszervezetek, a parasztszövetségek, a kereskedelmi kamarák, a népművelési egyletek, a főiskolai tanárok és az egyetemi hallgatóság szervezetei is. „Kína újjászervezésének konferenciája" – így hangzott a memorandumban a Pekingbe összehívandó hatalmas tanácskozási fórum neve. A tanácskozás anyagaira vonatkozó javaslatok hosszú sorát előző évek fáradságos munkája készítette elő. Miután a Kuomintang hozzájárulásával Csang Kai-seket nevezte ki távolléte idejére a hadsereg főparancsnokává, Szun november 13-án feleségével, néhány miniszterrel és a Kuomintang több vezetőjével együtt útnak indult.

Szun és kísérete a kantoni kormány egy páncélos cir-

kálójának fedélzetén utazott Hongkongba. Szun még egyszer, életében utoljára, gyönyörködhetett a Gyöngyfolyó partjain elterülő szubtropikus tájban. Majd feltárult a lenyűgöző szépségű hongkongi kikötő nyüzsgő hajóival, palotasoraival, a hatalmas Viktória-erőddel a várost uraló hegy tetején. Szun a feleségéhez fordult:

– Én nem érem meg. De te meglátod még a Kínai Köztársaság zászlaját ennek a várnak a tornyán.

Hongkongból egy japán gőzös szállította őket Sanghajba. Az ázsiai szárazföld legnagyobb kikötőjében ezúttal is ujjongó tömegek fogadták a nemzet vezérét, élükön az ottani egyetemek ezertagú küldöttségével. Noha az utazási program csak két napot szánt a sanghaji tartózkodásra, négy nap lett belőle, mert a sanghajiak nem tudtak betelni bálványuk ünneplésével. Szunt a szakszervezetek, a különböző kulturális és politikai egyesületek, klubok kézről kézre adták, mindenütt beszédeket kellett tartania. Elutazásakor több százezres tömeg búcsúztatta a kikötőben.

Innen Kobéba, Japánba utazott, ahol részt vett az elnyomott ázsiai népek ott ülésező kongresszusán. Több napon át tartott lelkesítő beszédeket, felhívta a küldötteket, egyesítsék erőiket a nyugati imperializmus ellen, vívják ki politikai és gazdasági függetlenségüket. Egyik itt tartott beszéde ránk maradt. E beszédet ezzel fejezte be: „Nincs brutálisabb, gonoszabb jelenség a mai európai és amerikai úgynevezett civilizációnál. Két szóval jellemezhető, ezek: repülőgép és ágyú. Mi, kínaiak, ezt barbárságnak nevezzük. Elegünk van ebből a mondvacsinált civilizációból, amelynek a lényege erőszak és kizsákmányolás."

Aztán ismét az ázsiai szárazföld felé tartott. Tiencsinben kötött ki, de az utazás fáradalmai ekkor már úgy

megviselték, hogy partraszállása után Csingling kénytelen volt orvost hivatni. Az elrendelte, hogy szakítsa félbe utazását, maradjon egyelőre ágyban. Több heti pihenés után december 31-én érkezett meg Pekingbe.

A szállodában azonnal munkához látott, s rossz egészségi állapota ellenére írt, fogadott, egyesületekbe látogatott el. De már a harmadik napon összeroppant. Nagy kimerültségről s erős gyomorfájdalmakról panaszkodott, s aggódó felesége megint csak orvost hívatott. Az megvizsgálta a beteget, majd félrehívta Csinglinget:

– Súlyos gyanúm van, asszonyom. A férjét azonnal kórházba kell szállíttatni kivizsgálás végett.

Csingling egy pillanatig sem habozott. Visszaemlékezett rá, hogy az elmúlt évek folyamán Vennél többször léptek fel gyomorpanaszok. Vagy öt éve éppen ezért tért át a vegetáriánus kosztra, s a fájdalmak nagyjában megszüntek. De most olyan erős fájdalmak léptek fel nála, hogy felesége jónak látta azonnal megfogadni az orvos tanácsát. Másnap Szunt átszállíttatta a pekingi sebészeti klinikára, ahol végrehajtották a különböző vizsgálatokat, s arra az eredményre jutottak, hogy a beteget meg kell operálni. Dr. A. S. Taylor amerikai sebészprofesszor vállalta az operációt. A hasüreg megnyitása után azonban megállapította, hogy a beteg gyógyíthatatlan májrákban szenved, s a megtámadott szerv kivágása azonnali halálát okozná. Így tehát egyszerűen összevarrta a felnyitott hasfalat.

Csingling a főorvosi szobában várta az operáció kimenetelét.

Másfél óra telt el gyötrelmes izgalmak közepette. Végre nyílt az ajtó, s Taylor professzor visszatért. Az asszony vizsgálta az orvos arcát, de az nem árult el semmit. „Ha kedvező hírrel jönne, bizonyára mosolyog-

na" – gondolta Csingling, s megvárta, hogy Taylor beszámoljon az eredményről. Az orvos hozzálépett.

– Hát megtörtént – mondotta.

– Van remény, tanár úr?

Az orvos lehorgasztotta a fejét, aztán Csingling szemébe nézett.

– Ön elég értelmes ahhoz, hogy megtudja az igazat. Az operáció nem sikerült.

– Meghalt?! – sikoltott fel az asszony.

– Nem. De menthetetlen. Inoperábilis májrák.

Hosszú csend következett.

– Azt ajánlom, asszonyom – folytatta dr. Taylor –, hogy szállíttassa el az elnök urat egy magánlakásba. Még hetekig, sőt hónapokig elélhet, s miért kínlódjon itt a kórházban, idegenek közt? Családi körben könnyebben viseli el a hátralevő mártíriumot.

Csingling csak percek múlva válaszolt. A szemét könny lepte el, de szavai keményen kopogtak:

– Igaza van, tanár úr . . ., intézkedem.

A beteg másnap délelőtt magához tért, kinyitotta a szemét. A felesége az ágya mellett ült.

– Hogy vagy, drágám? – kérdezte Csingling.

A hangot megismerte, a kérdést azonban nem értette meg. A narkózis okozta kábultság még tartott, gondolatai lassan emelték szárnyukat. Aztán eszébe jutott.

– Megoperáltak – hangzott alig hallhatóan.

– Igen, megoperáltak – bólintott az asszony mosolyogva –, s néhány nap múlva elhagyod a kórházat.

Ezt már megértette, s most ő kutatott az asszony arcában, sorsát kutatta.

– Elhagyom a kórházat . . ., igen . . ., és aztán?

– Egy házat béreltem ki. Oda költözöl át . . ., s magam ápollak . . ., amíg felépülsz.

Összerakta az elhangzott mondatokat. „Amíg felépülök" – villant meg benne. De aztán újból elsötétedett minden, s ő gomolygó ködben száguldott ismeretlen cél felé. A köd ritkulni kezdett, feltűnt a Gyöngy-folyó s elszórt kis házak a part fölött. „Hiszen ez Csojhang – álmélkodott, s mindjárt hozzátette: – Haza kell mennem, mert mindjárt öt óra... Apa és Ah-mi megérkeznek a mezőről, keresni fognak, mert anya már elkészült az estebéddel... Hazamegyek."

– Hazamegyek... – hallotta Csingling, megfogta a nagybeteg kezét, aki most ismét nyitott szemmel feküdt az ágyában. Közben egy teljes nap múlott el.

– Persze hogy hazajössz, drágám. Csak meg kell erősödnöd.

– Hol vagyok?

– A pekingi klinikán..., de csak néhány napig. Aztán hazamegyünk.

– Haza?

– Haza. A bérelt házunkba. A Hunho folyó partján.

– A Hunho... nem a Gyöngy-folyó?

– Nem. Oda később utazunk. Most egy szép kis házba költözünk, kert is van hozzá. Igaz, télies az időjárás, de az ablakon át meglátod a fák fehér hósüvegét...

HÁROM VÉGRENDELET

Néhány nap múlva a beteg állapota javult annyira, hogy az orvosok vállalták az átszállítás kockázatát. A hat szobából álló egyemeletes házban mindent az ő kényelmére rendeztek be. Látogatók is jöttek. Megérkezett sógornője, Eling a férjével, dr. Kunggal és a sógora, dr. T. V. Soong, továbbá Vang Csing-vej, a Kuomintang fő-

titkára. Szun most már teljes öntudatnál volt, s készült a küszöbön álló sorsdöntő tárgyalásokra.

– Nem tudom, meddig élek – magyarázta Vang Csing-vejnek –, de addig nem halok meg, amíg nyélbe nem ütöm Kína egyesítését.

A Kantonban készült memorandum azóta megjárta a pekingi kormányhivatalokat, de döntés még nem történt. Feng Jü-hsziang tábornok, a hatalom birtokosa, húzta-halasztotta a nemzetgyűlés összehívását. Attól tartott, hogy a nemzetgyűlés többsége Szun mögé áll, s akkor nagyobb engedményeket kell tennie a délieknek. A miniszterelnöki palotában február elején tanácskozásra gyűltek össze az északi kormány tagjai. Tuan Csi-zsuj, a kormány feje beszámolt az addigi tárgyalások eredménytelenségéről.

– Hetek óta beszélgetünk a kantoniakkal, de nem tudunk velük zöld ágra vergődni. Azt állítják, hogy Szun ragaszkodik a parlament azonnali összehívásához. És nemcsak ehhez. Pekingbe akarja csődíteni a vörös szakszervezeteket, a forradalmi diákegyesületek vezetőit és a paraszttanácsokat.

Feng, a „keresztény tábornok" lekicsinylő kézmozdulattal intette le a miniszterelnököt:

– Ne izgassa magát kegyelmességed, mindez nem tart már soká.

– Nem értem excellenciádat. Mire várunk?

Feng mosolygott.

– Megbízható értesülésem van arról, hogy Szun utolsó napjait éli.

– Erről nem tudok. Miniszterei azt állítják, hogy néhány hét múlva felépül.

– Ők állítják, én pedig tudom, hogy haldoklik. A rákbetegség utolsó stádiumában van. Nem kívánom a halá-

lát, de mégis azt ajánlom, halasszuk el a tárgyalásokat. Ha ez a makacs ember megtér őseihez, könnyebben boldogulunk. Szun szájából Moszkva beszél. Ez a nézete egyébként Csang Co-ling őkegyelmességének is. Javaslom, hogy a minisztertanács válaszolja meg írásban Szun Jat-szen memorandumát, de ne foglaljon állást. A miniszterelnök úr mint a diplomáciai fogalmazás mestere, most is megtalálja majd a szükséges formát.

Néhány nap múlva a kantoni küldöttségnek kézbesítették Tuan Csi-zsuj válaszát Szun memorandumára:

„A Kínai Köztársaság kormánya mély tisztelettel üdvözli a kantoni párt- és kormányküldöttséget. A kapott memorandumot a kormány tanulmányozás végett szakértőknek adta ki, s azok véleményének beérkezte után szerencsésnek tartja majd magát a memorandum részletes megválaszolására. Addig is az igen tisztelt párt- és kormányküldöttség szíves türelméért esedezünk."

A beteg Szun Jat-szennel nem közölték a pekingiek csavaros válaszát. Nem akarták elkeseríteni utolsó napjait. Mert már csak napokról lehetett szó, s ezt a beteg is tudta. Hozzátartozói tagadták ugyan előtte, hogy állapota válságos lenne, s még azt sem közölték vele, hogy az orvosok inoperábilis májrákot állapítottak meg nála. De mikor – néhány nappal a kórházból való elszállítása után – újból felléptek a nagy fájdalmak, s mind sűrűbben kapott morfiuminjekciót, Szun, az orvos, megállapította, hogy Szun, a páciens menthetetlen. Ezt közölte is a feleségével.

– Csingling, szívem, kéresd be hozzám a párt vezetőit. Volna hozzájuk néhány szavam, mielőtt meghalok.

– De Ven . . ., miket beszélsz . . . Ki gondol a halálra?

– Én, drágám . . . És annál is inkább gondolnom kell rá, mert még sok mindent kell elintéznem.

Ettől kezdve napról napra bejártak Szun betegszobájába a Kuomintang vele együtt Pekingbe érkezett vezetői, köztük néhány miniszter. Szun súlyos állapota ellenére órák hosszat beszélgetett velük, ellátta őket tanácsokkal arra az időre, amikor ő már nem lesz. Két héttel a vég előtt kifejezte azt a kívánságát, hogy végrendelkezni akar. Így jött létre az a három okmány, amely az utókorra maradt. Az első kettőt Vang Csingvejnek, a harmadikat Eugène Chennek, egy Amerikában született és Moszkvában nevelkedett kínai újságírónak diktálta. A Kuomintang vezetőségéhez címzett végakarata így hangzik:

„Negyven évet töltöttem a nemzeti forradalom szolgálatában, amelynek célja Kína függetlenségének és a népek közötti egyenjogúságának kivívása. E negyven év tapasztalatai meggyőztek arról, hogy a fenti célok elérése csak úgy lehetséges, ha biztosítjuk népünk felemelkedését, és közösen harcolunk a világ mindazon népeivel, amelyek bennünket egyenjogúaknak ismernek el.

A forradalom még nem fejeződött be. Arra kérem harcostársaimat, hogy igazodjanak azokhoz az elvekhez és módszerekhez, amelyeket »A nemzeti újjáépítés tervezete« és a »Három népi alapelv« című műveimben, továbbá a pártunk első kongresszusa által elfogadott Kiáltványban lefektettem, és tegyenek meg mindent ezek megvalósításáért. Elsősorban a népi Kína nemzetgyűlésének összehívására és az egyenlőtlen szerződések eltörlésére vonatkozó javaslataimat kell minél előbb a megvalósítás útjára terelni.

Ez utolsó akaratom és végrendeletem."

Sokat gondolt ez időben a családjára is, különösen hitvesére és leghívebb munkatársára, Csinglingre. Vívó-

dott, kinek hagyja azt a keveset, ami fölött rendelkezik. Végül is úgy döntött, hogy Csinglinget kell ellátnia. Erre vonatkozó végakarata így szól:

„Minthogy egész életemet népem szolgálatába állítottam, nem volt alkalmam arra, hogy személyes vagyont szerezzek. Mindazt a keveset, amivel rendelkezem, könyveimet, ruháimat, házamat és minden egyebet feleségem, Soong Csingling örökli. Gyermekeim már felnőttek, gondoskodni tudnak magukról. Remélem, hogy helyeslik ezt a végintézkedésemet, és folytatják befejezetlenül hagyott életművemet."

A befejezetlenül hagyott életmű miatt utolsó percéig nem volt nyugta. Hazája sorsa egyre aggasztotta. Világosan látta, hogy a nyugati hatalmaktól Kína semmi jót nem várhat, s az egyetlen hatalom, amelyre létküzdelmében számíthat, a szocialista Szovjetunió. Több ízben lelkére kötötte a betegágyához jött Kuomintang-vezetőknek, hogy őrizzék meg hűen a Szovjetunióval kötött szövetséget. Néhány órával halála előtt ismét nagy nyugtalanság vett erőt rajta.

– Csingling, szívecském, szeretnélek valamire kérni.

– Mi az, drágám?

– Hívasd el hozzám azonnal Eugène Chent. Egy levelet kell neki diktálnom.

– Ne erőltesd meg magad.

– Ennek... meg kell lenni... A levél Moszkvába megy.

Egy óra múlva Chen ott ült Szun ágya szélén. A haldokló összeszedte magát, s majdnem folyékonyan diktálta:

„Az SZKP Központi Bizottságának, Moszkva.

Sztálin elvtárs kezéhez.

Kedves Elvtársak!

Miközben ágyhoz köt egy olyan kór, amely ellen nincs emberi segítség, gondolataim Önöknél, valamint pártom és hazám sorsánál időznek.

Önök szabad köztársaságok szövetségének élén állnak – s ez olyan örökség, amelyet a halhatatlan Lenin hagyományozott a világ elnyomott népeinek. Ez örökség segítségével szabadítják fel magukat az imperializmus áldozatai ama nemzetközi uralom alól, amely elejétől kezdve szolgaságra, háborúkra és igazságtalanságra volt alapozva.

Olyan pártot hagyok magam után, amelyet hitem szerint történelmi jelentőségű feladat köt össze Önökkel: Kína és más kizsákmányolt országok felszabadítása az imperializmus járma alól. A sors rendeléséből befejezetlenül kell hagynom munkámat, azokra testálom, akik hűek maradnak a párt elveihez és tanításaihoz, s így méltó utódaim lesznek.

Éppen ezért meghagytam a Kuomintangnak, hogy folytassa munkáját a forradalmi nemzeti mozgalom érdekében mindaddig, amíg Kína, amelyet az imperialisták félgyarmati helyzetbe süllyesztettek, szabaddá lesz.

Utasítottam a pártot, hogy e cél elérése érdekében állandó kapcsolatot tartson Önökkel. Erős meggyőződésem, hogy Önök továbbra is megadják hazámnak azt a segítséget, amelyet eddig is élvezett az Önök részéről.

Amikor búcsúzom Önöktől, kedves Elvtársak, kifejezem azt a reményemet, hogy eljön a nap, amikor a Szovjetunió egy hatalmas és szabad Kínában barátját és szövetségesét üdvözölheti, és kéz a kézben halad majd vele a világ elnyomott népeinek felszabadításáért folyó nagy küzdelem során a győzelem felé."

A levél eljutott a címzetthez, de a választ írója nem olvashatta már el. 1925. március 12-én örökre lehunyta

a szemét. Utolsó szavai ezek voltak: „Béke... küzdelem... Szabadítsátok fel Kínát..." Néhány nap múlva megérkezett az SZKP Központi Bizottsága titkárságának sürgönye, amely messzemenő segítséget ígért Kínának abban a harcban, amelyet nemzeti függetlenségéért folytat. A sürgönyt Sztálin írta alá.

A nagy halott temetése március 19-én ment végbe. A pekingi orvosegyetem aulájában ravatalozták fel, s az egész csarnokot elborították a koszorúk és virágcsokrok. Már a szertartás alatt ezrek álltak az utcán a kapun kívül. Amikor azonban a temetési menet megindult, egymillió ember állt sorfalat Peking utcáin, s százezrek kísérték ki a koporsót a temetőbe. Dr. Timothy Liu Tinofang lelkész halotti beszédében többek között ezeket mondotta:

– A népből jött, a népért élt, s haló porai egyesültek az örökké élő Kínával. 2500 évnek kellett eltelnie, míg Konfucius után olyan kínai született, aki talán még nála is többet ajándékozott hazájának: az önbecsülést, a haza jövendő függetlenségének és nagyságának erős, kiirthatatlan hitét.

A nemzetet ért veszteség tudata a temetést követő napokban és hetekben egyre erősödött. Küldöttségek százai érkeztek az ország legtávolabbi vidékeiről, de elzarándokoltak Pekingbe a külföldön, Hongkongban, Singapore-ban, Hawaiiban, a Fülöp-szigeteken, Jávában és Amerikában élő kínaiak csoportjai, hogy utoljára köszöntsék az elhunyt nagy hazafit. Hamarosan nem volt kínai ház, ahol ne függött volna a falon Szun Jat-szen képmása, mint a Szovjetunióban Leniné...

A nemzet nagy halottjának földi maradványai három hétig pihentek a pekingi temető halottasházában: itt fogadta a halott vezér a hozzá zarándokló küldöttségeket. Ezután lezárták a koporsót, és átszállították a Pekingtől 10 kilométerre fekvő Azúr Felhők Templomába. A következő viharos öt év alatt Szun Jat-szen holtteste itt talált menedéket, majd 1930-ban kelt utolsó útjára, mikor elkészült Nankingban a Szun Jat-szen-mauzóleum. Az úgynevezett Bíbor-hegyen emelkedik a gránitból és márványból épült monumentális sírhely, ahol minden év március 12-én, Szun halálának évfordulóján hatalmas tömegek hódolnak a legnagyobb kínai emlékének.

A Szun Jat-szen halálát követő évtizedekre esik Kína legviszontagságosabb korszaka. Röviddel a nagy államférfi halála után még úgy festett a helyzet, hogy politikai végrendelete pontról pontra megvalósul. A pekingi egyesülési tárgyalások megszakadtak ugyan, de a kantoni kormány ebben az időpontban katonailag már annyira megerősödött, hogy 1926 elején sikerrel vehette fel a harcot az északiakkal. A nemzeti forradalmi hadsereg ez év szeptemberében elfoglalta Hankout, 1927 márciusában bevonult Nankingba és Sanghajba.

De közben törésre került a sor a Kuomintang jobb- és baloldali szárnya között: új polgárháború körvonalai bontakoztak ki. Említettük már, hogy az újjászervezett Kuomintang 1924-ben megtartott első kongresszusán Szun Jat-szen csak a jobbszárny heves ellenállásának leküzdése után tudta keresztülvinni a kommunisták felvételét az egységes pártba, akkor is csak úgy, hogy a kommunista párttagokat személy szerint vették fel. Néhány hónappal később ez a jobbszárny már ellenforra-

dalmi felkelést szervezett meg Kantonban, amelyet Szun Jat-szen és hívei csak több napos utcai harcban voltak képesek leverni. A parázs azonban tovább izzott a hamu alatt, az osztályellentétek egyre élesedtek. Csang Kai-sek, a kantoni haderők főparancsnoka, aki Szun Jat-szen életében a párt centrumához tartozott, a vezér halála után s különösen akkor, amikor az Észak elleni hadjárat sikerrel fejeződött be, mindinkább jobbra tolódott. Köpönyegforgatásának okait világosan mutatják az alanti adatok, amelyek a baloldali forradalmi erők rohamos megnövekedéséről számolnak be.

A szakszervezeti tagok száma:

1923-ban	300 000
1925-ben	450 000
1926-ban	1 200 000
1927-ben	2 800 000

A Kommunista Párt tagjainak száma:

1925-ben	994
1926-ban	12 000
1927-ben	57 000

A forradalmi parasztszervezetek taglétszáma:

1925-ben	200 000
1926-ban	3 000 000
1927-ben	9 800 000

A polgári származású és gondolkozású Csang Kai-sek riadtan döbbent rá, hogy a déli hadsereg sikereivel párhuzamosan erősödik a forradalmi munkásság és parasztság, s a Kuomintangon belül is egyre inkább vezető szerephez jut. A földbirtokosok, nagykereskedők, gyárosok soraiból kikerült szűkebb párthívei mindjobban sürgették, hogy vessen véget ennek, ha kell, erőszakkal is.

Hosszas habozás után 1927 márciusában Csang engedett a jobboldali nyomásnak, s elhatározta a kommunisták kiirtását. A párt központja ebben az időben Sanghajban, a régi Kínai Városban székelt. Ez a városrész a Nemzetközi Település, a Francia Koncesszió és a Vangpu folyam között terül el félkör alakban. Az ellenforradalmi kivégzőosztagok csak úgy juthattak be ebbe a városrészbe, ha előbb megegyeznek a Nemzetközi Település főpolgármesterével és a francia főkonzullal. Ez hosszabb tárgyalások után megtörtént. 1927 áprilisában 4–5000 fegyveres bandita lopózott be éjnek idején egy Tu Jü-szen nevű sötét múltú kalandor vezérlete alatt a Kínai Városba, rajtaütésszerűen megtámadta a Kommunista Párt irodahelyiségeit, a szakszervezeti székházakat és a vezetők magánlakásait. A támadók az éjjeli órákban alig találtak ellenállásra, mindenkit lemészároltak, aki útjukba akadt, raboltak, fosztogattak. A munkások ezrei estek el, a házakban, az utcákon patakokban folyt a vér. De a kommunisták egy részének sikerült kitörnie a támadók gyűrűjéből, ezek eltűntek az Óváros tekervényes, ódon sikátoraiban, s az utca népe közéjük és az orvtámadók közé állt. A menekülők helyzete igen nehéz volt, mert közben a francia rendőrség felvonult a Kínai Város és a Francia Koncesszió határán, a Rue du Consulat-n, s visszahajtotta őket az üldözők puskái elé. Néhány száz forradalmár azonban eljutott a folyampartra, majd a nyugati külvárosokba. Ott menedéket nyújtottak nekik a sanghaji proletárok, elnyelték őket a zsúfolt, szalmafödeles kínai házak ezrei. Néhány nap múlva aztán a bujkálók munkáskaravánok vagy a vidékre visszautazók, élelmiszer-szállító parasztok közé vegyülve megkockáztathatták az utat a dél-kínai forradalmi támaszpontok, Csianghszi és Fucsian tartományok felé.

A sanghajihoz hasonló rajtaütések játszódtak le rövid egymásutánban egész sor nagyvárosban, így Hankouban, Nankingban, Vucsangban is. De itt sem sikerült Csang-nak megsemmisítenie a Kommunista Pártot, mert annak gyökerei akkor már szerteágaztak egész Kínára. A délnyugati tartományokban hónapokon belül megszilárdult az új forradalmi népi hatalom, és sikeresen verte vissza az ellenforradalmárok minden fegyveres támadását. A közvélemény kialakulásához döntően járult hozzá Szun-Jat-szen özvegyének, Soong Csinglingnek 1927. július 18-án megjelent hosszabb sajtónyilatkozata, amely elítélte Csang Kai-sek puccsát. Meg kell jegyezni, hogy Szunné a véres ellenforradalmi terror negyedik hónapjában lépett a nyilvánosság elé, amikor ellenzéki hang megütése egyet jelentett az öngyilkossággal. Ezzel magyarázható, hogy még a köztársaság alapítójának, a nemzet bálványának özvegye sem bélyegezhette meg egészen nyíltan az elkövetett rémtetteket, s csupán elvi állásfoglalásra szorítkozhatott. De a sorok közül kiérezni Soong Csinglingnek az ellenforradalmi vezetőkkel szemben érzett mélységes megvetését. Már bevezetőben elhatárolja magát Csangék új politikai irányvonalától:

„Mint a Kuomintang Központi Végrehajtó Bizottságának tagja szükségesnek tartom kijelenteni, hogy a Központi Bizottság bizonyos tagjai Szun Jat-szen politikai elveit, eszméit és ideáljait eltorzítják. E meggyőződésem kényszerít arra, hogy a jövőben ne vegyek részt a párt új politikájának végrehajtásában."

Ezután a munkásság és a parasztság forradalmi szerepét hangsúlyozta, tehát éppen azt, amit az ellenforradalom el akart nyomni:

„Vizsgálódásaim azt mutatják, hogy idővel minden forradalom szociális forradalommá növekszik, amely a

társadalmi viszonyok radikális megváltoztatásán kell hogy alapuljon. Különben nem beszélhetünk forradalomról, hanem csak kormányváltozásról... Ez volt dr. Szun-nak a véleménye is. Ez elv alapján határozta meg a parasztság és a munkásság szerepét. Szerinte erre a két osztályra kell támaszkodnunk az imperializmus s az egyenlőtlen szerződések megszüntetésére irányuló harcunkban. Ezek az osztályok képezik alapját az új, szabad Kína felépítésének... Ha olyan politikát folytatunk, amely megfoszt bennünket ez osztályok támogatásától, megrendítjük pártunk alapjait, eláruljuk a tömegeket, és hűtlenek leszünk elhunyt vezérünk eszméihez."

Ezen a ponton Soong Csingling elhunyt férje életpályáját mondta el vázlatosan. Megemlékezett arról, hogy Szun a nép fia volt, szegényparasztcsalád gyermeke, s kora fiatalságától kezdve azért küzdött, hogy a nyomorban sínylődő százmilliók számára emberi életkörülményeket teremtsen. Ezzel kapcsolatban szembeszállt a Kuomintang jobbszárnya részéről gyakran hangoztatott váddal, azzal, hogy a párt balszárnya, elsősorban a kommunisták „a Szovjetunió parancsait hajtják végre":

„... Bizonyos személyek »külföldi befolyást« emlegetnek. Ugyan! Szun Jat-szen már akkor hirdette meg Kínában az agrárforradalmat, amikor Oroszország még a cárok kancsukája alatt nyögött... Ha a párt egyes vezetői eltérnek Szun Jat-szen elveitől, akkor nem lehetnek Szun Jat-szen örökösei, akkor ennek vagy annak a katonai diktátornak az eszközeivé lesznek. Ebben az esetben maga a párt is az elnyomás eszközévé válik, élősködővé, amely egy új rabszolgarendszert hív életre..."

Nyilatkozatának befejező részében Szun Jat-szen özvegye megismétli azt az elhatározását, hogy nem haj-

landó együttműködni az ellenforradalmárokkal. Ugyanakkor azonban kifejezi azt a reményét is, hogy a kínai népi forradalom visszatér a Szun Jat-szen által kijelölt útra, és elbánik a párt árulóival:

„... Jelenleg azt látom, hogy elhagyják Szun Jat-szen politikáját, azt a politikát, amelynek a célja a nép nevelése, a benne szunnyadó erők fejlesztése. Éppen ezért megszakítom a pártban eddig folytatott aktív tevékenységemet addig, amíg a párt bölcsebb politikára határozza el magát... De ha egyesek el is hagyták a dr. Szun által kijelölt utat, nem esem kétségbe. Mert a kínai nép milliói, akik a Kuomintang zászlaja alá gyűltek, nem térnek le erről az útról. Ők a forradalom végső célját meg fogják valósítani. Ez azt jelenti, hogy szigorúan ragaszkodom Szun Jat-szen végakaratához és tanításához. Ugyanakkor az a meggyőződésem, hogy a Kuomintang igazi hívei a forradalmi utat fogják választani."

A forradalom árulói megdöbbenve és dühtől tajtékozva olvasták Szunné nyilatkozatát, de nem mertek hozzányúlni a nagy hazafi özvegyéhez. Ezzel szemben helyzetük biztosítása céljából beszüntették a Kuomintang szekcióinak működését, s többé nem hívták össze a pártszervezeteket sem. A hatalmat egy háromtagú direktórium vette át, amelynek élén Csang Kai-sek állt. Ez a direktórium persze olyan politikát folytatott, amely szöges ellentétben állt a Szun Jat-szen-i hagyományokkal. Ezt állapította meg a kormány mellett szakértőként működő szovjet bizottság is. Borodin, Szun Jat-szen tanácsadója beszüntette működését, s az összes szovjet szakértők elhagyták Kínát. Helyettük Csang Kai-sek német tanácsadókat, hétpróbás ellenforradalmi tiszteket hívott meg Nankingba.

Szun Jat-szen halálával kettős új veszély ütötte fel a fejét: az ellenforradalom mind erősebb támadása a szervezkedő munkás- és paraszttömegek ellen egyrészről, a japán imperializmus támadása Kína ellen másrészről. Mindkettő létében fenyegette a fiatal köztársaságot.

De az ideiglenes vereség után már 1927-ben megkezdődött a forradalmi polgárháború második időszaka. Szeptemberben kirobbant a parasztok „Őszitermés-felkelés"-e, és harcoló egységeikhez csatlakoztak a fellázadt nancsangi katonai alakulatok. Létrejött a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg I. hadosztálya.

Az új forradalmi góc Hunan, Csianghszi és Fucsian tartományokban keletkezett, s e három tartományban a Kínai Kommunista Párt vezetésével a parasztok és munkások kezébe került a hatalom. Ebbe a nankingi ellenforradalmi direktórium nem nyugodott bele. 1927 decemberében vérbe fojtotta a kantoni kommünt. Mivel a városokban az ellenforradalmi Kuomintang volt fölényben, a forradalom támaszpontjai a tartományok vidéki körzeteiben jöttek létre, és egyre terjedtek. Csang Kai-sek 1929-ben fegyveres támadást indított a forradalmi tartományok ellen. A támadást a tartományok Vörös Hadserege visszaverte. Csang Kai-sek a következő években is mozgósította hadseregét Hunan, Csianghszi és Fucsian ellen, de döntő sikert nem ért el. Egyidejűleg északkeleten egyre sötétebb viharfelhők gyülekeztek: 1931 szeptemberében Japán a nyílt hódítás útjára lépett, seregei megszállták Dzsehol, Csahar és Hopej tartományokat, s már Pekinget fenyegették. De a nankingi kormány még mindig a kommunistákat tekintette első számú ellenségnek, s 1933-ban megindította ellenük ötö-

dik hadjáratát. A nagyszabású átkaroló mozdulat elől a Vörös Hadsereg kitért, s megkezdte az úgynevezett Hosszú Menetelést. Az ellenforradalmi hadseregek elleni folytonos védekezés közben vonult át a hatalmas országon, s 1934 végén Északkelet-Kínában megszállta Kujcsou és Senhszi tartományokat. A párt Jenan székhellyel autonóm munkás-paraszt bázist teremtett, amely farkasszemet nézett egyrészt a Kuomintang ellenforradalmáraival, másrészt a japán hódítókkal. Sikerült megnyernie az ellenállás ügyének a szomszédos tartományok hazafias lakosságát, s így történt, hogy 1936-ban már hat tartomány egységes nemzeti frontja jött létre az agresszorokkal szemben.

A nankingi kormánynak azonban sehogy sem volt ínyére az észak-kínai nemzeti front, mert attól félt, hogy abban a kommunistáké lesz a vezetés. Amikor híre jött, hogy az egyesült hazafias erők csapatokat vonnak össze a japánok által megszállt Csahar tartomány határán, Csang Kai-sek odautazott, hogy meghiúsítsa az ottani hadosztályok együttműködését a kommunistákkal. Ekkor Csang Kai-sek már a köztársaság új elnöke volt. Egy határszéli városban, Hszianban fogadta az új államfőt Csang Hszü-liang tábornok, az úgynevezett „ifjú marsall".

Csang Hszü-liang egy kétemeletes kínai téglaépület földszintjén rendezte be főhadiszállását. Adjutánsa itt jelentette, hogy a „generalisszimusz" megérkezett.

– Legyen szerencsém – rendelkezett az ifjú marsall.

Csang Kai-sek államfői fölényét hangsúlyozó mosollyal lépett a fiatal tábornok szobájába. Az eléje sietett, s mindketten mélyen, szertartásosan meghajoltak, majd a házigazda hellyel kínálta a köztársaság elnökét.

– Örülök, hogy itt látom excellenciádat – kezdte az

ifjú marsall. – A nankingi kormány nyilván belátta, hogy minden erőnket az agresszor ellen kell fordítanunk.

– Csak lassan a testtel – felelte Csang Kai-sek. – Egyelőre a belső veszélyt kell elhárítanunk.

– Hogyan érti ezt excellenciád?

– A köztársaság létét e pillanatban a kommunisták veszélyeztetik jobban. Úgy határoztunk, hogy egyesítjük minden erőnket, s mindenekelőtt megtisztítjuk a jenani kommunista fészket.

– Közben pedig a japánok egyik tartományunkat a másik után szállják meg.

– A japánokkal meg lehet egyezni – vélte Csang Kai-sek.

– Szóval excellenciádnak az a véleménye, hogy válasszuk a polgárháborút, és engedjük át Észak-Kínát a japánoknak. Ez véleményem szerint hazaárulás.

– Marsall, fegyelmezze a nyelvét! Ön előtt a Kínai Köztársaság elnöke áll.

Csang Hszü-liang felemelkedett a helyéről.

– Előttem a Kínai Köztársaság *volt* elnöke áll. Csang Kai-sek polgártárs, önt ezennel letartóztatom. Ne mozduljon, mert lövök!

Három nappal később Csang Kai-seket az északi hadsereg hűtlenség, valamint az ellenséggel való cimborálás vádja alapján hadbíróság elé állította, s halálra ítélte. Az ítéletet Csang Hszü-liang, a hadbíróság elnöke közölte a jenani hadsereg vezéreivel.

Ekkor azonban váratlan fordulat történt. A kommunista vezetők megjelentek Hszianban, s tiltakoztak az árulásért elítélt nankingi államfő kivégzése ellen. Azzal érveltek, hogy az ítélet végrehajtása a polgárháború újabb kirobbanására vezetne Észak és Dél között, ho-

lott a japán agresszió veszélye a nemzeti erők egyesítését követeli. Az „ifjú marsall" eleinte hajthatatlannak mutatkozott, de Csou En-laj, a jenani hadsereg küldötte meggyőzte a kommunisták álláspontjának helyességéről. Elővezettette tehát a fogoly Csang Kai-seket, s közölte vele, hogy éppen azok a kommunisták jártak közben az érdekében, akik ellen vele szövetkezni akart. Kilátásba helyezte szabadon bocsátását, ha hajlandó tárgyalásokat kezdeni az összes nemzeti erők egyesítése érdekében.

Csang Kai-sek gondolkodási időt kért, s végül engedett. Nyilván csak életmentés volt részéről hsziani pálfordulása, de tény az, hogy a megegyezés létrejött. Csang Hszü-liang hadserege önálló egységként csatlakozott az összkínai hadsereghez, ugyanúgy a jenani Vörös Hadsereg. Az északkeleti kommunista haderőkből alakult meg a Kínai Köztársaság Nyolcadik Népi Forradalmi Hadserege, míg a Hosszú Menetelésben részt nem vett délkelet-kínai partizánerőkből az Új Negyedik Hadsereg. Ez utóbbi a Jangce völgyében sorakozott fel a japán agresszió ellen.

A nemzeti front megalakítása a huszonnegyedik órában történt.

1937 júliusában a japánok mondvacsinált ürüggyel „büntetőexpedíciót" indítottak Kína ellen.

Csang Kai-sek eleinte állta a kommunistákkal kötött egyezményét, de már 1939 végén, majd 1942-ben és 1943-ban a legszemérmetlenebbül megszegte. Támadást indított ugyanis a Nyolcadik és a Negyedik Hadsereg ellen, melynek megsemmisítését fontosabb hadicélnak tekintette a japán agresszorral szembeni ellentámadásnál. Ennek ellenére a kommunista vezetés alatt álló forradalmi seregek a japán haderő támadásait megállították. A felszabadított körzetekben pedig demokratikus

kormányokat hoztak létre. A párt taglétszáma 1937-től 1942-ig háromszorosára, 1 210 000-re emelkedett.

1939 márciusában Vang Csing-vej, a Kuomintang alelnöke, valamikor a párt balszárnyának vezetője és Szun Jat-szen bizalmasa, átállt az ellenséghez. Ebben az időpontban a japánok Kínának mintegy a felét elfoglalták már; Peking, Tiencsin, Sanghaj, Nanking elesett, s a kínai kormány a Jangce felső folyásánál fekvő Csungkingba helyezte át székhelyét. Az áruló Vang Nankingban kormányt alakított, amelyet a japánok Kína törvényes kormányának ismertek el. Egyidejűleg a japánok által megszállt területen minden intézmény, így a rendőrség is, letette a hűségesküt a bábkormány megbízottainak kezébe.

Ezekben az években bebizonyosodott, hogy Szun Jat-szen emléke, tanítása, kimagasló egyéniségének varázsa olyan hatóerő, amely alól senki Kínában nem vonhatta ki magát, még az ellenség sem. A jenani kommunisták Szun Jat-szent tekintették példaképüknek, a csungkingi Csang Kai-sek-klikk Szun Jat-szen örökösének vallotta magát, s Vang Csing-vej bábkormánya arra a Szun Jat-szenre hivatkozott, aki valamikor, ifjúkorában, a japánokkal karöltve akarta felszabadítani hazáját a Mandzsu-uralom alól. Vang Csing-vejt a japán agresszor azért támogatta, mert az áruló magát Szun Jat-szen végrendeleti végrehajtójának adta ki, s Tokióban arra számítottak, hogy ezzel sok millió kínait sikerül megtéveszteniе.

A második világháború utolsó szakaszában azonban az áruló Vangot is elérte végzete. A végső vereség előtt álló japánok a szigetországba hurcolták, s néhány héttel a fegyverletétel előtt hivatalosan jelentették hirtelen halálát . . .

1945 augusztusában a szovjet hadsereg megsemmisítette az Észak-Kínában levő japán hadsereget, és a szeptember 2-án bekövetkezett japán kapitulációval felszabadultak Kína még megszállt területei is.

*

1945 után kezdetét vette Kína harmadik forradalmi polgárháborúja. Az USA mintegy 6 milliárd dollárral, repülőgépekkel, hadianyaggal támogatta Csang Kai-sekék kommunistaellenes hadjáratát. A Kínai Kommunista Párt, a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg és a nép túlnyomó többsége azonban egyre erőteljesebben szállt szembe, majd ellentámadásba lendült, és végül – a három évtizedes polgárháború befejezéseként – az ellenforradalmi csapatok maradványait Tajvan szigetére űzte. Itt húzta meg magát Csang Kai-sek, az amerikai fegyverek védelme alatt.

1949. október 1-én kikiáltották a Kínai Népköztársaságot, s megkezdődött Kína népi demokratikus társadalmi átalakulása.

Szun Jat-szen örökségének hűséges folytatója, az Amerikában nevelkedett, majd nagy kínai forradalmárrá vált Szung (Soong) Csingling pedig ma a Kínai Népköztársaság Lenin-békedíjjal kitüntetett alelnöke.

FORRÁSMŰVEK

Sun Yat Sen: Memoirs of a chinese revolutionary
(Egy kínai forradalmár emlékiratai)
Bernard Martin: Strange vigour; A biography of Sun Yat Sen
(Rettenthetetlen erő; Szun Jat-szen életrajza)
James Cantlie: Sun Yat Sen and the aweking of China
(Szun Jat-szen és Kína ébredése)
Shao Chuan Leng and Norman D. Palmer: Sun Yat Sen and Communism
(Szun Jat-szen és a kommunizmus)
P. Lineberger: Sun Yat Sen and the Chinese Republic
(Szun Jat-szen és a Kínai Köztársaság)
A. Smith: Village life in China
(A falusi élet Kínában)
J. Ellis Barker: Doctor Sun Yat Sen and the Chinese Revolution
(Doktor Szun Jat-szen és a kínai forradalom)
Emily Hahn: The Soong sisters
(A Soong nővérek)
H. A. Giles: China and the Mandjus
(Kína és a Mandzsuk)
Tsui Chi: A short history of chinese civilization
(A kínai civilizáció rövid története)
H. H. Gomen and J. W. Hall: An outline history of China
(Kína vázlatos története)
Sir Frederic Whyte: China and foreign powers
(Kína és a külhatalmak)

TARTALOM

Egy gyermek nevet kap 5
Ven olvasni tanul 9
A püspöki kollégium tanulója 13
Az ötezer éves Kína 17
Bak Tai isten letört ujja 25
Küzdelem a puszta létért 30
A forradalom harcosa 35
Az első fegyveres felkelés 42
Honoluluból – az USA-ba 49
Szun Jat-szent elrabolják 54
Kuang Hszü császár „száz napja" 67
A boxerlázadás és Szun második felkelési kísérlete 72
Agitációs körút három világrészen át 79
A Forradalmi Liga 85
A „Tiltott Város" rejtelmei 95
Potyautasként Amerikába 99
1911. október 10 106
A győztes vezér hazatér 117
A Mennyei Birodalom bukása 123
Jüan Si-kaj árulása 129
A húszéves Csingling 137

Lu Szu visszavonul 145
Jüan Si-kaj császári álma 151
Kína részekre szakad 159
Az utolsó kaland 167
Szövetség a Szovjetunióval 178
Ellenforradalom Kantonban 186
Utazás a halálba 193
Három végrendelet 198
Csang Kai-sek árulása 205
Kína és a japán agresszió 211
Forrásművek 217

FRANK LÁSZLÓ

SZUN JAT-SZEN ÉLETE

Egy kis dél-kínai faluból indult útjára Szun Ven parasztfiú, hogy tanuljon, s megismerje a világot – és a Kínai Köztársaság megalapítója lett. Már ifjúkora gazdag az érdekes és meglepő fordulatokban, ahogyan Konfucius tanaitól a Nyugat világát megismerve eljut a hagyományokhoz ragaszkodó elmaradottság elleni harchoz, majd a társadalmi rend, a Mandzsu-dinasztia megdöntésére való szervezkedéshez. Japánban, Amerikában és Európában évtizedeken át készíti elő a kínai forradalom külföldi támogatását – életveszélyes, kalandos utak során. S ami a polgárháború időszakában lejátszódik, az szinte felülmúlja a képzeletet. A regényes életrajz hűen mutatja be Szun Jat-szen és a kínai forradalmárok harcát, és felidézi a legbonyolultabb történelmi eseményeket.

MÓRA KÖNYVKIADÓ

FÖLDES PÉTER

ZALKA MÁTÉ ÉLETE

A magyarországi Matolcsról elindult egy életkedvvel, vidámsággal, tudásszomjjal teli tizennyolc éves fiatalember az első világháborúba, és a Doberdo, a szibériai hadifogság, az orosz polgárháború, a szovjet újjáépítés és felvirágzás útján át eljutott Spanyolországba, hogy mint Lukács tábornok segítsen kivívni a spanyol nép szabadságát.

Zalka Máté magyar író, a polgárháború hőse, a spanyol szabadságharc kiváló Lukács tábornoka nem ismeretlen a magyar olvasóközönség előtt. Bátor tetteiről, merészségéről legendák szálltak, írókat, költőket ihletett meg kalandos élete, dicső halála. Élete teljes történetét azonban csak most sikerült felkutatni. A néhány évvel ezelőtt Magyarországra került életrajzi dokumentumok alapján született meg Földes Péter könyve, amelyből egy nagyszerű életpálya képe tárul az olvasó elé.

MÓRA KÖNYVKIADÓ

A kiadásért felel a Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Szabó Valéria
Szakmailag ellenőrizte: Dr. Csima János
Képszerk.: Rózsahegyi György. Műszaki szerk.: Lantos Zsuzsa
Műszaki vezető: Földes György
7500 példány, 11,2 (A/5) ív + 16 oldal tábla, MSZ 5601-59

IF 580—d—6669

66.0787 Athenaeum Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Soproni Béla igazgató

12,— Ft